

meddobje

4-6

FRANCE DOLINAR (RIM), GRIVČEVI SPOMINI NA SRBSKE UČENJAKE (201) * FRANC SODJA (BUENOS AIRES), LESENE JAGODE (215) * BRANKO ROZMAN (MÜNCHEN), DLAN (223), * VLADIMIR KOS (TOKIO), TRI NADE (227) * VINKO BRUMEN (BUENOS AIRES), PEDAGOG KAREL OZVALD (231) * MAJDA VOLOVŠEK (MEXICO), PESMI (239) * FRANCE PAPEŽ (BUENOS AIRES), T. S. ELIOTOV POEM "PUŠČA" (243) * ALFONZ ČUK (LATROBE, ZDA), CERKEV IN ATEIZEM (264) * MILENA ŠOUKAL (CHICAGO), PODEDOVANO IME (269) * DANTE ALIGHIERI - TINE DEBELJAK (BUENOS AIRES): VICE VIII. SPEV (275) * RUDA JURČEC (BUENOS AIRES), MARCELINO VAZQUEZ (281).

ČRKE BESEDE MISLI: SODOBNA MEMOARNA LITERATURA (RUDA JURČEC, 290).

KRONIKA (299)

entresigla

D 129907

M E D D O B J E

LETO IX

1966

ŠTEV. 4-6

Izdaja Slovenska kulturna akcija

Urednik: Ruda Jurčec

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE: Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Revija izhaja letno v šestih številkah. Prispevki s psevdonimom se objavljajo samo, kadar je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ovitek: arh. Marijan Eiletz

Cena temu zvezku: 300 m\$. — 2 U\$S — 900 Lit — 9 NF
7 DMK — 40 šilingov

Išlo kot 62. publikacija Slovenske kulturne akcije.

Tisk tiskarne „Editorial Baraga“ Pedernera 3253, Buenos Aires.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual N° 895544 — Editor responsable Rodolfo Jurcec,
Ramón Falcón 4158, Bs. Aires.

CORREO ARGENTINO	SUC. 6	TARIFA REDUCIDA
		CONCESION 7806

GRIVCEVI SPOMINI NA SRBSKE UČENJAKE

France Dolinar

V svojem obsežnem pisateljskem delu je Fran Grivec samo en svoj spis označil za Spomine. Sicer je prispevku, ki ga je leta 1933 poslal obnovljenim Acta Academiae Velehradensis na prošnjo uredništva, naj skupaj z drugimi najbolj veljavnimi starimi „velehrajci“ ob petindvajsetletnici kongresov opiše svoja srečanja s tem najpomembnejšim središčem ciril-metodijskega gibanja, dal nadpis Memorabilia (AAV 25-31), vendar so ti zapisi „spominjanja vrednih reči iz zgodovine velehrajskih shodov“ glede na literarno zvrst nekako v sredi med objektivnim historičnim prikazom in osebnimi memoari. Toda kratek članek, ki ga je priobčil leta 1948 v novembrski številki Apoštoláta sv. Cyrila a Metoděje „Ve společnosti srbských učencu (Vzpomínky)“ (XXXV, 321-325), bi mogel po vsej pravici delati eno izmed poglavij Grivčevih Spominov.

Istega leta — 1948 — je v Zagrebu izšla debela pamfletarična knjiga beograjskega univerzitetnega profesorja Viktorja Novaka pod naslovom „Magnum crimen“, zbirka „dokazilnega“ materiala za obtožbo „klerikalizma“ kot poglobitnega krivca za sovražno razmerje med Hrvati in Srbi, med katoličani in pravoslavnimi v Jugoslaviji. Med „klerikalce“ je strokovnjak beograjske lože za verska vprašanja vštel tudi Frana Grivca. V razmerah poveljnega terorja v Jugoslaviji so take „znanstvene“ zbirke radi uporabljali tudi bolj nevarni obtoževalci, državni toživci pred revolucionarnimi sodišči. Svoj magnum crimen je profesor Viktor Novak dovršil marca 1948, ko je pripisal uvodne besede (M. cr. XXIX) k tej dotiskani knjigi, ki jo je začel pisati po odpustu iz taborišča na Banjici pod nemško okupacijo in ga je v glavnem dopisal novembra 1946 (n. d. XIV).

Grivec, ki mu tedaj ni bilo v domovini na voljo nobeno glasilo, je Novaku indirektno odgovoril v češkem tisku — ki je pred kratkim, ko je zablestelo tudi Grivčevo ime med petindvaj-

setimi učenjaki iz vsega sveta, katere je 8. aprila praška Karlova univerza ob svoji šeststoletnici oklicala za svoje častne doktorje, poživil sloves slovenskega učenjaka v češki in slovaški javnosti — s Spomini na svoje prijateljske zveze s pravoslavnimi Srbi, celo z avtentičnimi glasniki srbskega duha, kakor so srbski zgodovinarji in pravoslavni teologi. Z mimogrede postavljeno opazko o Novakovem rodu je napadnika spretno vključno opomnil, da morejo biti poklicani sodniki njegovega razmerja do Srbov pač le rojeni Srbi.

S sklepnim stavkom: „Prav spomini na moje prijateljske stike s Srbi so mi živ dokaz, da je skupno življenje v miru in prijateljstvu med katoliškimi in pravoslavnimi Slovani (...) mogoče“, je Grivec svoj primer povzdignil v splošno veljavnost. Ta izpoved, ki ni brezpogojna, ker možnost sožitja Slovanov veže na duha sv. Cirila in Metoda, ne izklepa politične interpretacije tega sožitja; v okoliščinah, ko je bila dana, se more zdeti, da jo celo vključuje. Tudi med češkimi prijatelji južnoslovanskih narodov so nekateri po dogodkih druge svetovne vojne dvomili o življenjski sposobnosti „jugoslovanske“ formule za rešitev južnoslovanskih državnopravnih vprašanj. Taki izjavi nihče ni mogel očitati, da hujska k verski nestrpnosti; tedanji praški jugoslovanski poslanik bi moral predlagati zaradi nje Grivca v odlikovanje.

Ne glede na posebni motiv pisanja in na časovne okoliščine objave so ti Spomini, čeprav droben, vendar tehten prispevek k zgodovini cerkva in znanosti, posebno teološke in zgodovinske, v prvi Jugoslaviji. Važni so tudi za spoznavanje Grivčeve duhovniške in znanstvene osebnosti, pa tudi za spoznanje Grivca kot občana.

V življenjski konkretnosti se iz njih kaže Grivčev, lahko bi rekli katoliški ekumenizem ante litteram. Iz takih in podobnih izkušenj je mogel na petem velehrajskem kongresu izvajati naloge za oblikovanje medverskih odnosov v prizadevanju za krščansko edinost, posebno v deželah, kjer so si katoličani in pravoslavni mejaki in sosedje, s tolikšno avtoriteto in prepričevalnostjo, da je njegov referat objavilo tudi francosko glasilo „Union des Églises“ (1958).

Med profesorji ljubljanske teološke fakultete je Grivec najbolj čisto uresničeval idealni tip (v pomenu Max Webrove sociologije) univerzitetnega profesorja, akademskega učitelja in raziskovavca. Prav ta profesorialna forma mentis ga je s tolikimi uspehi vključevala v akademski svet, mu olajšala stik z akademskimi okolji, kjer se je pa tudi najraje in najbolj gotovo gibal. Zato ni presenetljivo, da so bili njegovi srbski prijatelji prav univerzitetni profesorji in akademiki.

Toda vprav zamejenost v okrožje svojega družbenega stanu (stan v prvotnem pomenu) mu ni dopuščala celostnega realnega spoznanja vseh stornikov v razravninah, prerivanjih in bojih vsakdanjega življenja in družbi in med družbami. Vse prehitro je tako mogel abstrahirati od politične družbe in od političnih

sil v družbenem življenju, od posebne in samosvoje dejave strukturiranih družbenih lastnosti in še zlasti oblastvenih struktur v stalnih (npr. državnih) družbah. Samo tako je mogel svoje dejanske prijateljske zveze s pravoslavnimi srbskimi profesorji navajati kot dokaz za možnost prijateljskega sožitja med slovenskimi *narodi*. Ko bi te svoje zveze sociološko analiziral — toda vprav potrebe po taki analizi ni čutil —, bi videl, da njegov primer (ex esse ad posse valet illatio) dokazuje samo za tiste primere, ki imajo z njegovim skupne iste sociološke in socialnopsihološke elemente: namreč za možnost nepolitičnih prijateljskih zvez in strokovnega sodelovanja med visoko izobraženimi možmi resnične srčne kulture, posebno kadar jih veže skupni kult. Odnosi med narodi niso istovetni z odnosi posameznikov, ki sestavljajo narode.

Že v času gibanja po majniški deklaraciji so nekateri cerkveni in politični voditelji slovenskih katoličanov dajali izjave, kakor da bi bila „jugoslovanska ideja“ nekak politični aspekt ciril-metodijske misli. Kolikor je znano, Grivec tedaj takih izjav ni delal. Vendar izjave, ki jih je hranil optimizem prvih let državnega združevanja južnih Slovanov, vzlic vsem zgodovinskim izkušnjam (celo z medverskimi odnosi) še danes kdaj odmevajo. Samo natančno razločevanje med sfero religije in sfero politike — in v prvo spada ciril-metodijska, v drugo pa jugoslovanska ideja — more biti temelj prijateljskemu razmerju med svobodnimi cerkvami in samostojnimi narodi na etničnem ozemlju južnih Slovanov. Politične probleme je moč rešiti samo na politični ravni. Rešitev političnih problemov bo medkonfesionalnim odnosom odvzela hipoteke narodnih trenj. Spori med južnoslovanskimi narodi nikakor niso verski, so politični.

Grivčevo prizadevanje za prijateljske odnose s srbskimi osebnostmi tista leta po 1918 med slovenskimi katoličani ni bilo osamljen pojav. Konferenca „jugoslovanskega katoliškega episkopata“ od 27. do 29. novembra 1918, ki je na njej od slovenskih škofov sodeloval Jeglič, je v svojih sklepih izrazila željo in voljo, živeti v krščanski ljubezni in najboljšem razmerju zlasti s pravoslavno hierarhijo in pravoslavnim ljudstvom (Šišić, Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb 1920, 262). Jeseni 1919 je bilo več posvetovanj med člani obeh episkopatov. Več srbskih osebnosti iz pravoslavnega klera je prišlo na krščansko-socialno zborovanje na Homec, kjer je tedaj župnikoval Krekov učenec Anton Mrkun (SBL II, 161). Zelo velika je bila hrvaška udeležba, med njimi je bil viden zlasti dr. Pero Rogulja, tudi Krekov učenec. Na tem shodu od 2. do 5. avgusta 1919 so se posvetovali tudi o sodelovanju med katoličani in pravoslavnimi na socialnem, kulturnem in političnem torišču nove skupne države SHS. Grivčeva velikodušnost pa je v tem, da od svojega prizadevanja ni popustil po prvih razočaranjih. Najhuje so ga zadeli napadi, ki so bili namerjeni imenoma na njega v času vladanja patriarha Varnave. Toda upal je vedno, celo proti upanju.

V DRUŽBI SRBSKIH UČENJAKOV

(Spomini)

I.

Konec leta 1920 je jugoslovanski naučni minister Svetozar Pribičević sklical komisijo za sestavo novega univerzitetnega zakona in novih fakultetnih statutov. Vsaka fakulteta z univerz v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani je poslala v Beograd po enega delegata. Kot zastopnik ljubljanske bogoslovne fakultete sem bil v univerzitetni komisiji edini teolog, ker zagrebška bogoslovna fakulteta po krivdi senata zagrebške univerze ni mogla poslati delegata in ker pravoslavna bogoslovna fakulteta v Beogradu še ni bila dokončno ustanovljena; univerzitetni senat v Beogradu ni hotel sprejeti pravoslavne bogoslovne fakultete v okvir univerze. Tisti čas so se godili v parlamentu in po srbskih časnikih hudi napadi zoper Slovensko ljudsko stranko, zoper „slovenske klerikalce“ in zoper škofa Jegliča. Komisija je na prvi seji razpravljala o vprašanju, ali je teologija veda in ali teološka fakulteta spada v okvir univerze. V neprijetnem položaju mi je dal nekaj opore posebni odtis moje razprave „Pravovernost sv. Cirila in Metoda“ iz Bogoslovnega vestnika. V komisiji sta sedela dva velika zgodovinarja: dr. Ferdo Šišić (1869-1940), največji hrvaški zgodovinar na začetku 20. stoletja, in dr. Stanoje Stanojević (1874-1937), podjetni organizator srbske in jugoslovanske znanosti. Oba sta z velikim zanimanjem brala mojo razpravo in se kolegialno z menoj razgovarjala o tem predmetu.

Stanojević je bil tako toleranten in objektivni, da ga moje katoliško stališče ni nič odbijalo. Po njegovi zaslugi sem bil kolegialno sprejet v krog jugoslovanskih zgodovinarjev in primoran, da sem se bavil z zgodovinskimi vprašanji, čeprav sem bil zelo zaposlen s teološkimi vprašanji o Cerkvi (pisal sem tedaj knjigo Cerkev), s popularizacijo ciril-metodijske misli, z organizacijo Apostolata sv. Cirila in Metoda in unijskih shodov na Velehradu in v Ljubljani.

V komisiji za zakon o univerzah sem kot edini teolog zastopal koristi bogoslovne fakultete v Beogradu in se o tem posvečeval s pravoslavnimi bogoslovnimi profesorji. Prvi dekan beograjske bogoslovne fakultete, Stevan Dimitrijević je bil zelo častitljiv, iskren in skromen mož. V razgovorih z menoj je odkrito priznaval, da Srbi nimajo bogoslovne znanosti in da so morali bogoslovni profesorji služiti nacionalnim koristim. Zato si je v soglasju z vsemi svojimi tovariši želel, naj bi se pravoslavna fakulteta (kolikor je to mogoče) oprla na zagrebško in ljubljansko bogoslovno fakulteto in bi imela z njimi skupen fakultetni statut. Konciliantnost se je pokazala tudi v tem, da je pravoslav-

na bogoslovna fakulteta poslala na vzhodni kongres v Ljubljani leta 1925 uradno delegacijo treh profesorjev z dekanom na čelu. To prijateljsko razmerje je trajalo do smrti miroljubnega srbskega patriarha Dimitrija Pavlovića (leta 1929). Patriarh Varnava (1930-1937) je od fakultete zahteval, naj ga podpira v njegovi cstri protikatoliški cerkveni politiki.

Univerzitetna komisija je delovala več let. Imela je mnogo posvetovanj v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. V Ljubljani je imela seje leta 1921 do avgusta 1922, tako so mogli srbski in hrvaški člani komisije hoditi na izlete na Bled. Poleg širše komisije iz delegatov vseh kafultet je naučni minister imenoval ožjo komisijo za dokončno redakcijo univerzitetnega zakona in fakultetnih statutov. Ta ožja komisija je imela sedem članov. Po dva za vsako univerzo in predsednika komisije. Od leta 1921 do leta 1924 so bili stalni člani ožje komisije: predsednik komisije dr. Bogdan Gavrilović (1864), profesor matematike, član Srbske akademije znanosti (po več let njen predsednik), učitelj kralja Aleksandra I.; dr. Stanoje Stanojević (1874); dr. Svetolik Radovanović (1863), profesor geologije, priznan velik geolog in mojster srbskega literarnega sloga; dr. Marko Kostrenčić (1887), profesor pravne fakultete v Zagrebu; dr. J. Belobrk, profesor tehnične fakultete v Zagrebu; dr. Metod Dolenc (1875), profesor pravne fakultete v Ljubljani; moja malenkost. V večletnem skupnem delu na konferencah, posvetih in prijateljskih sestankih so se med nami utrdile kolegialne in prijateljske vezi. Izraz te prijateljske kolegialnosti je skupna fotografija v Ljubljani leta 1922; na njej je v reprodukciji, ki jo objavljamo, izpadel dr. Belobrk, ker se je postavil preveč vstran od skupine; so na njej (sedeč od leve na desno) dr. Svetolik Radovanović, dr. Grivec, dr. Bogdan Gavrilović, (stoječ) dr. Stanoje Stanojević, dr. Kostrenčić in dr. Metod Dolenc. Razen dr. Kostrenčića, ki je bil 8. aprila 1948 promoviran v Pragi za častnega doktorja Karlove univerze, so vsi drugi moji kolegi že pomrli. Spomin nanje me opominja, da se tudi moje življenje nagiba h grobu.

II.

Energični in spretni profesor dr. Stanoje Stanojević je 1924 organiziral izdajanje Narodne enciklopedije Srba, Hrvata i Slovenaca. Izšla je v štirih velikih volumnih v letih 1926 do 1929. Stanojević me je med drugim zavezal, naj napišem poglobitveni članek o sv. Cirilu in Metodu, čeprav mu je o tem predmetu ponudil članek dr. Šišić.

Leta 1927 je Stanoje Stanojević ustanovil Jugoslovansko historično društvo, organizacijo jugoslovanskih zgodovinarjev na čelu s profesorji zgodovinarji treh jugoslovanskih univerz v treh sekcijah: beograjski, zagrebški in ljubljanski. Po njegovi izrecni želji sem moral sodelovati v tej družbi. Po njegovem vplivu sem bil od leta 1927 do leta 1939 predsednik ljubljanske sekcije. Duša

in gibalna sila te zgodovinske družbe je bil dr. Stanoje Stanojević.

Glavni namen zgodovinskega društva je bilo izdajanje osrednjega jugoslovanskega historičnega časopisa. Stanoje Stanojević je zbral sodelavce in finančne vire. Leta 1935 je začel izhajati Jugoslovanski historični časopis, v obsegu 600 do 800 strani vsako leto. Tri leta (do 1937) je časopis izvrstno uspeval. Toda po smrti Stanoja Stanojevića je izgubil svojo poglobljeno oporo in živčno moč. Leta 1939 je izšel zadnji zvezek, potem je časopis prenehal izhajati.

Stanoje Stanojević je vsako leto prišel v Ljubljano, da bi nas potrdil in organiziral. V njegovem spremstvu je prihajal dr. Viktor Novak (1889), generalni tajnik zgodovinskega društva in glavni urednik historičnega časopisa. Meseca junija 1937 se je v Ljubljani vršil občni zbor Jugoslovanskega historičnega društva in poslavitev desetletnice njegovega obstoja. Stanoje Stanojević je bil že nevarno bolan, vendar je vkljub temu prišel v Ljubljano. Spremljali so ga dr. Vladimir Čorović, dr. Vasil Popović, dr. Viktor Novak iz Beograda; dr. Ferdo Šišić in drugi iz Zagreba. Po uradnem občnem zboru smo imeli prijateljski sestanek pri meni doma. Beograjski zgodovinarji so me tedaj prijateljsko povabili, naj jih obiščem v Beogradu, kjer bi me sprejeli kot dragega gosta. Toda preden je moglo priti do mojega obiska, sta smrt in vojna izpreredčili naše vrste. Bolni Stanoje Stanojević je umrl 30. julija 1937 po težki operaciji. Dr. Vladimir Čorović in Vasil Popović sta umrla 1941: ko sta pred okupatorjem bežala v Rusijo, se je njuno letalo raztreščilo. Ostal je edini še Viktor Novak, (ki ni Srb, temveč Hrvat, pa se je v Beogradu prilil okolju). Zelo sem si želel, da bi se z njim srečal, da bi v prijateljskem razgovoru oživel dragi spomini. Nazadnje sem se z njim vendarle srečal na zanimiv način v njegovi debeli knjigi (čez 1000 strani) *Magnum crimen* (Zagreb 1948). Velika obtožba, velika žalitev, se pravi, velika obtožba s silnimi napadi na jugoslovansko katoliško duhovništvo. Mene omenja med „slovenskimi klerikalci“, čeprav sicer z naklonjenostjo piše o mojih razpravah o sv. Cirilu in Metodu in o mojem delovanju v duhu ciril-metodijske misli. Gotovo zanimiv refleks prijateljstva z velikimi srbskimi učenjaki!

Mnogo se jih je čudilo, kako da je mogoče tako toplo prijateljstvo med slovenskim katoliškim teologom in srbskimi profesorji. Nekateri so me celo sumili prezagnanega srbofilstva. Toda vsa skrivnost tega prijateljstva obstaja v praktični aplikaciji krščanske ljubezni in v tehtnem znanstvenem delu v duhu ciril-metodijske misli. Tako nam torej ciril-metodijska ideja in znanstveno delovanje v njenem duhu daje legitimacijo za prijateljske stike s pravoslavnimi narodi. In vprav spomini na moje prijateljske stike s Srbi so mi živ dokaz, da je skupno življenje v miru in prijateljstvu med katoliškimi in pravoslavnimi Slovani v duhu sv. Cirila in Metoda, slovanskih apostolov vesoljne krščanske edinosti, mogoče.

V češkem tekstu se je Grivcu pri zapovrstnem imenovanju oseb na priloženi spominski fotografiji naključila pomota, ker je zamenjal dr. Kostrenčiča in dr. Dolenca. V besedilu mojega prevoda je napaka popravljena.

Za adekvatno vrednotenje Grivčevih prijateljskih zvez s srbskimi učenjaki je nujno vsaj v poglavitnih potezah poznati življenje in delo v Spominih omenjenih osebnosti. Najbolj potrebne in značilne podatke dajejo opombe. Kadar je navedena bibliografija, je ta omejena zgolj na glavna ali na bolj karakteristična dela.

Svetozar Pribičević (Kostanjica na Hrvaškem 1875 - Praga 1936), profesor matematike in fizike na učiteljskih v Pakracu in Karlovcu, soustanovitelj srbsko-hrvaške koalicije (1906), podpredsednik Narodne veče (1918), minister za notranje zadeve v prvi vladi SHS, je bil naučni minister (ministar prosvjete) najprej v Vesničevi vladi od 17. maja 1920 do 1. januarja 1921, potem v več Pašićevih vladah do 16. decembra 1922 (Ne SHS II, 970). Februarja in aprila 1919 je organiziral Demokratsko zajednico oz. Demokratsko stranko iz srbsko-hrvaške koalicije, slovenske Narodne stranke, Narodove in Kočičeve skupine iz Bosne in Hercegovine ter iz srbijanskih strank: samostalne (radikalni disidenti), nacionalne in napredne (NeSHS III, 681).

Teološko fakulteto na univerzi v Beogradu je univerzitetni zakon iz leta 1905 sicer med fakultetami te univerze omenjal, toda „Beogradski univerzitet bio je do skrupula smotre n i u progasu Velike škole u Univerzitet i u izvršavanju zakonske odredbe o uredjenju svih fakulteta“, tako je šele, ko je „ujedinjenje naroda našeg ujedinilo i naučne snage njegove“, bila beogradska (pravoslavna) bogoslovna fakulteta slovesno odprta dne 20. decembra 1929 (St. M. Dimitrijević, Pravoslavni Bogoslovski fakultet u svojoj desetoj godini, Bogoslovlje V, 1930, 72-73).

Napadi beograjskih poslancev in tiska na slovenske katoličane 1920 izvirajo ne samo iz državno-politične, temveč tudi in predvsem iz religiozno-političnih motivov, kar iz nerazvitega Grivčevega besedila ni razvidno. Katoličani Jugoslavije so se morali braniti pred nekaterimi tipično kulturnobojnimi ukrepi vlade. Prvi tak administrativni ukrep je izšel pod vladno Ljubomira Davidovića (18. oktobra 1919 - 19. februarja 1920), ki je predsedoval demokratsko-socialističnemu kabinetu, kateri je v primeri s prvo jugoslovansko, v bistvu konservativno vladno radikala Stojana Protića pomenil usmeritev na levo. Davidovićeve naučni minister Pavle Marinković je 19. januarja predpisal, da se mora telesna vzgoja v šolah ravnati po metodah in duhu Sokola. Episkopat države SHS je zoper takšno okrožnico ministra za izobrazbo 1. aprila 1920 protestiral, ta ugovor na konferenci v Zagrebu 30. aprila ponovil in katoličanom prepovedal članstvo pri Sokolu. Med tem je Davidovića nasledil Stojan Protić (19. februarja 1920 - 17. maja 1920)

z vlado, ki je imela podporo v radikalih, SLS (Korošec je bil prometni minister, dr. Fr. Jankovič minister za vere) in Hrvatsko zajednico. V tem času je pariški škof kardinal Dubois obiskal Ljubljano, Zagreb in Beograd, kjer je na banketu njemu v čast minister Spalajković poudarjal „brat je mio, kakve vere bio“. Protičev ministrski svet je 12. maja razveljavil okrožnico o Sokolu.

V vlado dvorskega radikala Milenka Vesnića (17. maja 1920 - 15./31. decembra 1920) so vstopili demokrati (Protič je prevzel ministrstvo za konstituantno, Korošec promet). Njena poglavitna naloga je bila, izpeljati volitve v ustavodajno skupščino. V začasnem parlamentu so socialisti poostriili napade na katoličane: Hrvat Korač je napadal papeževega nuncija Cherubinja in episkopat zaradi prepovedi sokolstva, Protičevi vladi pa očital popust, ki ga je dala na železnicah udeležencem prvega crlovskega tabora v Mariboru; njegov sodrug Bukšeg je grmel zoper popustljivost Vesnićeve vlade nasproti Vatikanu in katoličanom in napadel celo papeža Benedikta XV. Kmalu je obnavil kulturni boj naučni minister Sv. Pribičević z administrativnimi ukrepi: dne 20. avgusta je bil na Vojvodino raztegnjen srbski šolski zakon in s tem uničeno versko šolstvo, dne 4. oktobra pa je Pribičević obnovil veljavnost okrožnici z 19. novembra v korist sokolstva.

Zbornici, ki je izšla iz volitev (28. novembra) za konstituantno, se je predstavila vlada Nikole Pašića (1. januarja 1921 - 24. decembra 1921), ki je namesto Protičevega ustavnega načrta, kateri je predvideval avtonomijo pokrajin, predložila v obravnavo unitaristični načrt Pašića-Vesnića. V razpravo so prišla hkrati tudi vprašanja o odnosu med Cerkvijo in državo. Katoliškim parlamentarcem se je sicer posrečilo, da so iz čl. 12 ustave izključili določilo, da katoliški škofje morejo občeovati s sv. Sedežem samo preko beograjskega zunanjega ministrstva, in določilo, ki bi uvedlo državno varuštvo nad cerkveno lastnino, niso pa mogli preprečiti t.i. kancelparagrafa. Dne 10. februarja 1921 je dr. Korošec protestiral zoper uvedbo sokolskega duha v šole. Dne 4. maja so škofje poslali Pribičeviću protestno noto zoper laizacijo šol v Vojvodini in zoper prepoved Marijinih kongregacij v javnih šolah. Toda 20. in 25. junija je Pribičević izdal kar dve novi okrožnici, s katerima je priporočal Sokola v šolah.

Ko je J. Denais v pariški *La Libre Parole* izrazil strah francoskih prijateljev Jugoslavije, da sektantska verska politika spravlja v nevarnost novo državo, je pojasnil tudi odpor episkopata in jugoslovanskih katoličanov zoper Sokola, ki je v svojem tisku učil, da je sveto pismo judovska mitologija, katoliška Cerkve pa „največja sramota človeštva“, ker uči neumrjčnost duše. Ko je bilo prepovedano zbiranje dijakov v kongregacijah, pa nihče ni oviral svobodomiselnih krožkov po srednjih šolah, za katere je Sokol 19. junija 1920 trdil, do zanje ne veljajo omejitve kakor za kongregacije (E. Beaupin, *Les catholiques yougoslaves et leurs présents difficultés*, Paris 1922, 12).

Odpor ljudstva zoper protikatoliške ukrepe beograjskih centralistov je bil najmočnejši v slovenskih deželah, kjer je bila or-

(Glej stran 205)

ganizacijska struktura katoliškega gibanja po vojski kmalu vzpostavljena. Na zborovanju 13. marca 1921 v Ljubljani je bila sprejeta resolucija, ki ugotavlja, da je vlada začela kulturni boj, in vsebuje odločno izpoved: „Slovesno izjavljamo, da bomo v boju za svobodo Cerkve in njene pravice v javnosti in šoli vztrajali do zadnjega.“ Podobne velike shode za svobodo Cerkve in zoper „kancelparagraf“ so tedaj slovenski katoličani priredili še na 66 krajih (Slovenec, 15. marca 1921). Prva velika manifestacija slovenskih katoličanov po prvi svetovni vojski je bil orlovski tabor v Mariboru od 30. julija do 1. avgusta 1920, ki ga F. Erjavec po pravici imenuje „nekak katoliški shod v malem“ (Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, 1928, 327, op. 91), saj so ob tej priložnosti zborovale tudi druge veje katoliškega gibanja. Tabor, ki so se ga udeležile nepregledne množice ljudstva, je pomenil tudi afirmacijo slovenstva v komaj osvobojenem Mariboru. Ker so mu prisostvovali tudi Čehi in Hrvati, se je imenoval I. slovanski orlovski tabor.

Ljubljanski škof Jeglič je bil poleg zagrebškega nadškofa Antuna Bauerja ta leta najbolj veljavna in znana osebnost v jugoslovanskem episkopatu. V imenu episkopata je opravil več poslanstev: po konferenci škofov 20. julija 1919 je bil poslan kot njen delegat skupaj s sarajevskim nadškofom Šarićem k vladí v Beograd (Katoliški list 1919, 371); avgusta 1919 je bil v Rimu, kjer se je potegoval tudi za ureditev razmerja med sv. Sedežem in novo južnoslovansko državo (Katoliški list 1919, 431); junija 1920 je bil v Parizu. Poglavlje Jegličeve biografije o njegovem deležu pri delu jugoslovanske škofovske konference in v cerkveni politiki še ni napisano.

Ferdo Šišić je kot redni profesor leta 1910 nasledil svojega učitelja Tadija Smičiklasi na katedri za hrvaško zgodovino v Zagrebu. Knjižno je izdal pet prikazov hrvaške zgodovine (1906-13, 1916, 1920, nemško 1917, zaplenjeni učbenik 1905). Najbolj dognано in osebno delo pa je Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara (1925). Izmed njegovih kritičnih izdaj virov je omeniti Hrvatske saborske spise (MSHSM 33, 36, 39) in Letopis Popa Dukljanina (SAN 1928). Najvažnejše vire za hrvaško zgodovino od šestega stoletja do 1107 je kritično zbral v akademskem Priručniku izvora hrvatske historije (1914). V pojmovanju hrvaške zgodovine je nadaljeval smer Franje Račkega, Strossmayerjevega prijatelja in svetovavca. Nekaj časa je bil kot pripadnik srbsko-hrvaške koalicije poslanec v saboru (Nekrolog mu je napisal njegov učenec Viktor Novak v Ljetopisu JAZU 54, 1949; tam je tudi bibliografija.)

Stanoje Stanojević se je že v prvih svojih delih pridružil kritični šoli Ilariona Ruvarca v srbski historiografiji, strokovno metodološko pripravo je dobil pri Konstantinu Jirečku na Dunaju. Kot profesor beograjske univerze je 1908 izdal Istoriju srpskog naroda (še 1920, 1926). Med prvo svetovno vojsko je najprej v francoščini objavil kratek očrt zgodovine Srbov, Hrvatov in

Slovencev, ki je v srbščini od 1920 doživel več izdaj in dal zgled jugoslovanski historiografiji t.i. „narodnega edinstva“. Bolj kot prejšnji srbski zgodovinarji se je posvetil preučevanju zgodovinskih virov, posebno še domačih, zlasti starih biografij. Pri tem je zelo pospešil razvoj srbske diplomatike. Kot življenjsko delo si je zamislil Istoriju srpskog naroda u srednjem veku, pa je od široko zasnovanega dela mogel izdati samo prvo knjigo o virih (SAN 1937), ki spada med temelje srbske historiografije. Skupaj z Vladimirjem Ćorovićem je za akademski študij priredil izbrane vire za srbsko zgodovino do 10. stoletja. Pomemben je kot znanstveni organizator. (Prikaz njegovega življenja in dela sta mu ob smrti napisala V. Ćorović v JIČ 1938, 1-39, in Viktor Novak, JIČ 1937, I-VI.)

Knjigo o Cerkvi je Grivec izdal 1924.

Stevan Dimitrijević (Aleksinac 1866 - Beograd 1953) je bil kot „kandidat teologije“ kijevske Duhovne akademije 1899 imenovan za rektorja bogoslovja v Prizrenu. Po dvajsetih letih „nacionalno-prosvetnega misionerstva“ v Prizrenu, Skopju in Solunu mu je senat beograjske univerze zaupal organizacijo teološke fakultete, kjer je bil od 1920 do 1936 redni profesor na katedri za srbsko cerkveno zgodovino in prvi dekan (Stefanović Dim., Sedamdeset godina života prof. Stevana M. Dimitrijevića, Bogoslovlje 1936, 199-207). Za zgodovino srbske Cerkve je prispeval predvsem kot editor gradiva iz ruskih in atoških arhivov. V Spomenici ustoličenja patrijarha Dimitrija u Peći (1924) je priobčil kratek pregled zgodovine pečske patriarhije. Njegovo zrelo pojmovanje teološke vede razodeva razprava Misija bogoslovске nauke za posvećivanje crkvene svesti (Bogoslovlje 1937, 25-33).

Na ljubljanski kongres za študij vzhodnega bogoslovja 1925 so prišli delegati beograjske teološke fakultete takratni dekan dr. Dimitrije Stefanović, profesor biblijskega študija Nove zaveze; prof. Stevan Dimitrijević in profesor liturgike dr. Lazar Mirković (Acta I. Congressus pro studiis orientalis Labaci habiti, Lj. 1926, 7, 165, 166). Na kongresu je Grivec v srbščini dopolnil svoje latinsko predavanje o edinstvi Cerkve in pojasnil pojem edinstvi (Acta p.8). Beograjski profesor civilnega prava (od 1901) Živojin M. Perić je na kongresu sodeloval z razpravo Jedan Bog, jedna Crkva (Acta 134-139), v kateri je (pravoslavac) nastopil zoper mišljenje beograjskega zgodovinarja prof. Jovana Radonića, ki je tisti čas zagovarjal „avtonomijo jugoslovanske katoliške cerkve“ nasproti Rimu v brošuri Rimokatolička crkva u kraljevini SHS (Beograd 1921). Za zgodovinsko oceno Perićeve udeležbe pa je treba upoštevati, da je bil profesor Živojin Perić sicer pomembna osebnost v tedanjem intelektualnem Beogradu, vendar vse preveč samohodec, da bi bil mogel biti njegov zastopnik. Pred prvo svetovno vojno je bil kot „naprednjak“ zmeren konsevativec in zagovornik pomirjenja z Avstro-Ogrsko. Med obema

vojskama je pisal iz civilnega prava in pravne filozofije. Umrl je 1953 v Švici, kjer se je še potegoval za podonavsko federacijo in za panevropsko unijo. Ob sedemdesetletnici mu je pravna fakulteta v Beogradu posvetila svoj Arhiv za pravne nauke (1938, 1-2).

Prvi patriarh po ustanovitvi SHS obnovljene srbske patriarhije Dimitrije Pavlović (Požarevac 1864 - Beograd 6. aprila 1930) je bil od 1882 profesor na beograjski bogoslovni šoli, potem niški in šabaški episkop. Zgodovinar Stojan Novaković, tedaj poslanik v Petrogradu, je 1903 o njem menil, da je v srbski hierarhiji „najvredniji episkop“. Leta 1905 je postal metropolit kraljevine Srbije. Ko je bil na Atosu zaradi ureditve srbskega samostana Hilandarja, je tam prepisal tipik (redovniška pravila) sv. Save in ga 1898 izdal pri Srbski akademiji. (Nekrolg: D. Jakšić, Patriarh srpski Dimitrije, Glasnik srpske pravoslavne patriaršije, 1930, 97-99). Ko je prišel 1927 v Maribor, ga je pod svojo streho kot gosta sprejel škof dr. Andrej Karlin. Fran Kovačič dogodek komentira iz miselnosti naših prizadevnikov za ciril-metodijsko misel: „Prvi slučaj, da je visok pravoslavni cerkveni dostojanstvenik bil gost lavantinskega škofa. Z enakimi prijateljskimi stiki se bo najbolj ublažilo nasprotstvo med Iztokom in Zapiadom“ (Zgodovina lavantinske škofije, 1928 Maribor, 431). H Grivčevi oznaki vlade patriarha Dimitrija je treba dodati, da so že pod njim začeli nastopati ostri protikatoliški polemiki kakor Miloš Parenta, v uradnem cerkvenem tisku.

Patriarh Varnava (Petar Rosić, Plevlja v Hercegovini 1880 - Beograd 1937). Ko je končal študij z rusko akademsko stopnjo kandidata teologije na petrograjski Duhovni akademiji in postal menih, je bil poslan za duhovnika srbskega poslaništva v Carigrad, kjer je spremljal ob obisku turške prestolnice kralja Petra Karađordjevića in postal njegov osebni prijatelj. Leta 1910 je bil posvećen za vikarnega škofa debarsko-veleskega, še isto leto postavljen za episkopa glavniškega (edinega v zgodovini) s sedežem v Kičevu in v tej službi skušal preprečevati grški in bolgarski vpliv na pravoslavce v Makedoniji. Po osvoboditvi Makedonije izpod turške oblasti 1912 je administriral več makedonskih eparhij, po obnovitvi srbske oblasti 1919 je prevzel cerkveno administracijo cele južne Srbije in bil 1920 izbran za škopskega metropolita. Srbski patriarh je bil od 12. aprila 1930 do 30. marca 1937. Ko je 1937 vlada Milana Stojadinovića hotela izpeljati ratifikacijo konkordata, je vodil ostro „protikonkordatno borbo“ (Glasnik srpske patriaršije 1937. 435 ss. 19-38, 481-502; 1930, 105). Ob njegovi smrti je znani odpadnik Gorazd Dekleva napisal v Glasniku (1937, 537-539) članek Patriarh Varnava in Slovenci, kjer je zbral nekaj glasov tedanjega slovenskega „nacionalnega“ tiska. Jutro je 25. julija 1937 pisalo: „V najlepšem spominu so nam junjski dnevi 1932. leta, ko je v velikem spremstvu pravoslavnih cerkvenih veledostojanstvenikov prispel (patriarh Varnava) v Celje, ko je posvetil prvo pravoslavno cerkev v Sloveniji, potem je prišel v Ljubljano, da posveti temeljni kamen pravoslavne cerkve

v Trubarjevem parku. Patriarha Varnavo je tedaj triumfalno pričakala nacionalna Ljubljana, Celje in Rogaška Slatina. Ob priliki obiska je patriarh Varnava z zadovoljstvom priznal, da „nosi iz Slovenije najlepše vtise.“ V Ljubljani je med drugim izjavil: „Možemo biti ponosni što se ovo polaganje kamena temelja pravoslavne crkve događa u našoj Sloveniji, pa je to najlepši dokaz zajednice Slovenaca i Jugoslovena.“ Sam se je tolmačil: „Nismo došli ovamo da osvajamo, već da se bratski sporazumevamo.“ (Glasnik 1937, 537).

Bogdan Gavrilović (Novi Sad 1864 - Beograd 1947) je bil že od 1899 med glavnimi organizatorji beograjske univerze; ko je Velika škola 1905 dobila statut univerze, je postal profesor matematike na tehnični fakulteti. Srpski akademiji nauka je predsedoval v letih 1931-1937. Napisal je analitično geometrijo (1896) in Teorijo determinanata (1899), ki ima še danes aktualen pomen (M. Milanković, Discours prononcé aux obsèques de B. Gavrilovitch, SAN 1948).

Svetolik Radovanović (Aleksinac 1863 - Beograd 1928) je po doktoratu na Dunaju in delu v ministrstvu narodnega gospodarstva predaval paleontologijo na Veliki šoli od 1897 in pomagal Jovanu M. Žujoviću pri urejevanju Geoloških analov Balkanskog poluostrva. V vladi Save Grujića in potem v vladi Nikole Pašića (1904-1905) je imel resor narodnega gospodarstva. Konec 1906 se je vrnil na univerzo. Znanstvene razprave je pisal iz paleontologije, teoretične in uporabne geologije. Kot poljudni pisatelj je zaslovel zlasti s knjigo Podzemne vode, ki je izšla pri Srpski književni zadrugi (NeSHS III, 782).

Marko Kostrenčić (Zagreb 1884) je po študiju slovanske pravne zgodovine v Pragi, Varšavi in Lvovu ter po izpopolnjevanju na dunajskem Historičnem inštitutu začel predavati na novoustanovljeni katedri hrvaške pravne zgodovine v Zagrebu, 1919 je prevzel nalog tudi za pravno zgodovino Srbov in Slovencev. Od 1921 je pravi član JAZU, od 1953 pa dopisnik SAZU. Spisal je Hrvatsko pravno povijest (1919, druga izdaja 1923, prvi del predelan 1956), pri JAZU je izdal Vinodolski zakon (1923). B. Jefić ga je postavil za bana savske banovine (1935-36). V zagrebški akademiji vodi jugoslovansko strujo, ki se vztrajno upira preimenoivanju v Hrvatsko akademijo znanosti in umetnosti. Kot „jezni stavec“ iz nekdanjega hrvaškega v loži zbranega liberalizma podpira sedaj neojugoslavizem komunistične obojednice (članek Od habsburske monarhije do socialističke Jugoslavije, v Zborniku JAZU na čast 40-letnice KPJ, 1960). V prvih Zbornikih historičnega inštituta JAZU je z uvodnimi razpravami poskusil dati delu inštituta usmerjenost dialektičnega in historičnega materializma.

Josip Belobrk je predaval pravo in ekonomijo na tehnični fakulteti v Zagrebu (Index generalis [Annuaire général des universités] 1928-1929).

Metod Dolenc (Slap pri Vipavi 1875 - Ljubljana 1941), od 1920 profesor kazenskega prava v Ljubljani, ki je 1923 začel predavati tudi slovensko in jugoslovansko pravno zgodovino, spada med štiri stebre ljubljanske juridične fakultete (Krek, Kušej, Škrlič, Dolenc). Kot član stalnega zakonodajnega sveta v Beogradu je branil načela naravnega prava. Z Aleks. Maklecovim je izdal Sistem celokupnega kazenskega prava kraljevine Jugoslavije (Lj. 1930). Spisal je prvo Pravno zgodovino za slovensko ozemlje (1934) in priredil kot prvo edicijo Pravnih spomenikov slovenskega naroda Gorske bukve (SAZU, 1940).

Grivčev članek Čiril i Metode je bil tiskan v Narodni enciklopediji SHS I, 447-449 v nekaj čez štirih postatih.

Jugoslovanskega historičnega društva ljubljanska sekcija (ne slovenska sekcija!) se je konstituirala 18. novembra 1927 z Grivcem kot predsednikom, Milkom Kosom kot tajnikom in Nikolo Radojčićem, Balduinom Saria in Metodom Dolencem kot člani. Ti ustanovni člani so 12. decembra izbrali za člane še Franceta Kidriča in Ivana Prijatelja. Dne 31. decembra pa je Ivan Prijatelj sporočil, da ne more sprejeti te izvolitve, ker njegovo znastveno delo ne spada strogo v torišče JID (V. Novak, JID do pojave Jugoslovenskog istoričkog časopisa, JIČ 1935, 249). Ivan Prijatelj je gotovo prepoznal „jugoslovensko“ ozadje novega časopisa in odklonil članstvo pri podjetju, ki ni v skladu s konceptom samostojne slovenske kulture. Ko sta ljubljanska in zagrebška sekcija predlagali kot odbor JID St. Stanojevića (predsednik), Viktorja Novaka (tajnik), Ferda Šišića (podpredsednik) in Milka Kosa, je bilo konec junija 1928 JID dokončno ustanovljeno. Ljubljanski in zagrebški zgodovinarji so dali svojo privolitev 28. in 29. junija. Nekaj dni prej (20.) je Puniša Račić streljal v skupščini na hrvaške poslance. V. Novak v omenjeni kroniki poudarja, da je do ustanovitve prišlo v času „kad je izgledalo, da odnosi izmedju naših glavnih centara, usled mutne političke situacije, nisu bili najpovoljniji za takvo osnivanje jedne opšte jugoslovenske ustanove“ (253). Stanoje Stanojević je v ožji stik z znanstvenimi tovariši v Zagrebu in Ljubljani prišel zlasti 1921, ko je don Frane Bulić dal pobudo za novo kritično in razširjeno izdajo Farlatijevega *Illyricum Sacrum* (Novak, JIČ 1927, III).

Za izdajanje Jugoslovenskog istoričkog časopisa se je JID dokončno odločilo, ko so po VII. mednarodnem zgodovinskem kongresu ugotovili, da je Jugoslavija med redkimi državami, ki nimajo splošne zgodovinske revije. V Ljubljani so se o novi reviji posvetovali 26. marca 1934. Grivec je tedaj predlagal, naj se resumeji objavljajo tudi v ruščini; dejansko ima njegova prva razprava v JIČ (1935, 75) povzetek v ruskem jeziku. V zvezi z JIČ sta prišla Stanojević in Novak v Ljubljano v začetku julija in sredi oktobra 1934 (Novak v isti kroniki 256), tudi še maja 1936 (JIČ 1936, 473). Časopis je že ob desetletnici društva prišel v finančne težave, tako zaradi varčevanja ni objavil niti opisa desetletnice v Ljubljani (JIČ 1937, 631). Sprva so se mecen

oglašali, tako je neki mecen podelil piscem prvega letnika revije nagrade, eno (2000 din) je dobil Grivec za razpravo o virih žitij (JIC 1936, 473).

Vladimir Ćorović (Mostar 1885 - na poti v Rusijo 1941), Jagićev in Jirečkov učenec, je najprej deloval (od 1909) v sarajevskem muzeju. Kot član Mlade Bosne je bil 1914 zaprt. V času prevrata je bil član Narodnega veća, nato v začasnem predstavištvu v Beogradu, kjer je 1919 postal profesor za srbsko zgodovino. Njegovi najpomembnejši znanstveni deli sta kritična edicija Spisov sv. Save (SAN 1928) in Istorija Bosne I (SAN 1940). Spisal je tudi, v smislu unitarizma, Istoriju Jugoslavije (1933).

Vasilj Popović (Stolac 1887 - Kotor 1941) je od 1923 predaval v Beogradu občo zgodovino novega veka in preučeval zlasti „vzhodno vprašanje“, uveljavil se je s priročnikom Istorija novoga veka (1941). Tudi on je napisal Istoriju Jugoslovena kot enotne „nacije“ že v srednjem veku (I, 1920).

Viktor Novak (Donja Stubica 1883) je doktoriral v Zagrebu kjer je 1921 - 1924 predaval pomožne zgodovinske vede, te tudi v Beogradu od 1924 do 1959, kjer je še tradiral hrvaško zgodovino. Evropski sloves si je pridobil kot preučevavec dalmatinskega tipa beneventane (1920), napisal je tudi očrt Latinske paleografije (1952). Ima se za dediča Strossmayerjevega in Račkoga jugoslovanstva (monografija: F. Rački, 1958), tako je spisal tudi Sveslavenska misao (Ljubljana 1930) in izdal Antologijo jugoslavenske misli i narodnog edinstva (Beograd 1930). Pred drugo svetovno vojno je v framasonskem glasilu Javnost in tega nadaljevalih obravnaval cerkvene teme.

Grivca se je Novak v "Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj" (Zagreb 1948) spomnil na str. 174, ko poroča o verski anketi Nove Evrope 1923: „Profesor ljubljanskog Bogoslovskog fakulteta dr. Fran Grivec razpravljajući o katoličkom vjerskom problemu u Jugoslaviji kao odličan poznavalac Ćirilmetodijanskog historijskog problema, zalaže se iskreno i dobronamjerno za sjedinjenje Istočne i Zapadne crkve u smjeru Velehradskog Ćirilmetodijanskog katoličkog pokreta. Medjutim, ni on, najširokogrudniji među slovenskim klerikalcima, ne može da se osvobodi sasvim od jednostranosti, koja ga vezuje i zadržuje njegove poglede, kad iznosi žalbe.“ Sicer ga uvršća med tiste katoliške duhovnike udeležnike ankete, ki se po duhu in tonu razpravljanja ločijo od „klerikalcev“ Bauerja, Jegliča in Korošca, kateri so tudi poslali svoje misli k tej anketi.

LESENE JAGODE

Franc Sodja

VELIKA SKRIVNOST

Kot mrtva rosa na cvetovih belih
ob prvem svitu čarno zablesti,
tako vsa zemlja znova oživi,
ko se razlije luč v kristalni kelih.

Marija, zemlja vsa se je sklonila,
v molitev obmolknila pred teboj,
ki si v lepoto svojo, ki si v svoj
deviški sij Boga — človeka skrila.

Kot dobri angel moja misel plava
v vsemirje med neskončna polja zvezd,
nad gozdi, travniki se pozibava:

vse poje, vriska, ko sprejema vest
o veliki skrivnosti. Nje bliščava
razsipa se do zadnjih rimskih cest.

NA POTI

Vsa pota sijejo v lepoti zlati,
po njih ko sen z bremenom svetim roma
tja do Elizabetinega doma
v skrivnost in vase zatopljena Mati.

Stopinja vsaka je poljub in vsak
pogled smehlja, srce kadilnica,
kjer duša vsa v molitvi šepeta
in dviga se v nebo kot vonj mehak.

Le rob poljubim tvoje naj tančice,
božanska potnica. S prgišča rok
bogatih v moje spraznjene krnice

razlij svoj čisti, razsvetljeni zvok,
da tudi po vrtovih mojih se
v ljubezni šumu bo sprehajal Bog.

SVETA NOC

Skroz nizka vrata lije pramen rdeč,
vabeče po poljani se razsija;
pastirjev glas, od sreče ves drhteč,
iz dalje skoz tišino se previja.

V votlini svet ljubezni se smehlja,
otrok ročice hrepeneče širi
kot hotel bi jih speti krog sveta,
da srca razviharjena umiri.

Nocoj kot žamet volhko je srce,
v njem topla misel — moja večna luč.
Zvonovi svetonočni že zvone.

Troseč šelest prečudežne molitve,
z njim kerubi in serafi hite
v moj dom za praznik najine združitve.

SIMEON

Ves tempelj plapola v slovesnem blišču.
Duhovnikova pesem, vonj kadila
v presvetem sta se v vročo prošnjo zlila.
Marija, Jožef čakata v stebrišču.

Glej, starček zatopljen v navdihe svoje
neznancema se bliža, ju zaprosi
za dete, ga kot mati rahlo nosi
in ganjen si labodji spev zapoje:

„Življenja gospodar, zdaj lahko grem,
spoznal sem luč, v njej klije odrešenje
in sreča in veselje vsem ljudem.“

Ta dan je dokončano zanj trpljenje.
O, Simeon, kako naj še jaz zvem,
kdaj v njem se mi spočije hrepenenje?

OBSODBA

„Mar veš, da treba je prinesiti v dar
deseti del kumina, popra, mete?“
„Ljubezen temelj je postave svete,
zato je gaziti ne smeš nikdar.“

„Povej nam: da boš čist, kako in kdaj
umiti smeš roke, noge in glavo?“
„O, blagor v srcu čistim, kakšno slavo
in kakšen mir razlil nad nje bo raj.“

In še in še ga povprašujejo
zavistni farizeji, cvet hinavstva:
grenkoba leze na obraze vsem...

Še srca zlobno pomižkujejo,
tedaj razklene krog se poslušavstva,
a Jezus pade Materi v objem.

URA TEME

Kolikim delil je srečo, zdravje,
saj z obiljem niso znali kam.
V najbridkejši uri pa ostal je
kot drevo v puščavi čisto sam.

Judežev poljub, odpad, krivica,
podlost in izdajstvo ga skeli.
Strašna je stoletij govorica:
vse zastonj, zastonj ljubezen, kri.

Ostra misel dušo mi razkraja,
ko spominjam svojih se zablod:
gledaš name, ko ti kri zastaja?...

K tebi v prah poklekam, moj Gospod.
Danes rad bi angel bil iz raja,
da obrišem ti krvavi pot.

RAZBICAN

Kaj hočejo poljube raz telo
razgrebsti rablji z biči ti na silo?
Spomini sveti so na Mater milo,
poljubi sveti, čisti kot nebo.

Kako udarci rdeče zacveto:
pijanega človeštva so darovi.
Telo drhti pod grenkimi cvetovi,
dokler se v kri ne zruši na zemljo.

Ti krvaviš za nas iz stotih ran.
Molčiš, a tvoja kri mi govori:
„Resnično ljubiš, če si darovan.

Samo ljubezen darovana vre
iz večnosti studenca, ki kipi
kristalno čist in nikdar ne zamre.“

POGLED

Petelin je zapel. Gospod prihaja
izmučen, zvezan, vsa krvava toga,
krvav obraz, in s trnjem. Zdaj nekoga
s pogledom išče, Petru dih zastaja.

O, ta pogled! Kot blisk je neizprosni,
močan, a blag obenem in usmiljen.
Na tla se zruši, v bridek jok prisiljen,
skesani Peter, prej kot hrast ponosen.

Vsak dan pogledov množico srečujem:
noben ne vidi v dušo mi do dna,
pod njih močjo nikdar ne omedlujem,

ne znajo v kes razgrebsti mi srca.
Gospod, poglej me ti, da se razsujem
še jaz v spokorne bisere solza.

SIMON IZ CIRENE

Vpitje, gneča, krik po vseh cestah,
trudno sred drhali opoteka
mož se s težkim križem na ramah.
Gnev, sovraštvo, klečev nanj se steka.

Konec je z močmi; na tleh leži.
Simon je prisiljen, da zadene
križ; čeprav močan, še on ječi.
Na Kalvariji kot list ovne.

Učenik, glej, skozi vsa stoletja
nosiš križ. V to dolgo tvojo pot
steka se preteklost in bodočnost.

Vem, da iščeš Simonov povsod:
slab sem, daj mi svojo vsemogočnost,
potlej križ zadeni mi, Gospod.

MOŽ BOLEČIN

Ostal v križišču sem življenja cest,
raztrosil bol, solze, usahlo cvetje
pred križ, na njem ljubezni sad razpet je;
sem zgrinja vsega se sveta bolest.

Mož bolečin, kako si žejen, sam!
Ko zrem na tvoja razsušena usta
in premišljujem, da sem sam le pusta,
neplodna njiva, me zaliva sram.

Z zapahi bom zapahnil svoje duri,
čez okna spel zavese in luči
pogasil, da bom čisto sam v tej uri.

In v molk srca mi spregovori ti,
kako naj krvavim na duši, v mesu,
Osamljenec moj, moj Trpin na lesu!

MOČ LJUBEZNI

Ljubezen zvesta, to je Magdalena:
Vstajensko jutro na vse zgodaj gre
z mazili h grobu, v srcu skrb jo žge,
le njega išče, išče duša njena.

Vrtnarja prosi: „Dajte mi Gospoda!“
Ko se ji razodene, v blažen vzklík
vzplamti srce: Raboni, Učenik!
Božanska luč obsije jo od vzhoda.

Že kdaj sem šel na strmo pot iskanja:
dobroti in resnici se odpiram,
lepota se kot seraf nadme sklanja.

A vem, zastonj skoz noč in skrb prodiram:
samo tedaj dospem na vrh spoznanja,
če si pogled z ljubeznijo odstiram.

SLOVO

„Od zgoraj dana mi je vsa oblast.
Odhajam, vi po svetu razkropite
se, v potrpljenju narode učite;
trpeti, mreti bodi vaša slast!“

Beseda zadnja komaj izzveni,
Gospod v dokaz ljubezni širi roke
in zadnjikrat blagoslovi otroke,
potem kot dih v sinjino se zgubi.

Zakaj odhajaš, Učenik dobrotni,
zakaj slabotne nas pošiljaš v svet,
zakaj na nas gradiš, to premišljujem.

„Ne bojte se! Jaz človek sem popotni,
ker v vas, po vas jaz sam trpim razpet
na križ in blagoslavljam, odrešujem.“

PRIDI

O, pridi, Duh Resnice, in razvej
vse zmote vzhoda in zahoda zemlje
in vsem, ki zdaj vihar pogum jim jemlje,
v srce moči in trdnosti nasej!

O, pridi, Duh ljubezni, in ogrej
mrzloto duš, leden obroč raztajaj,
ki v njem umiramo, in v eno spajaj
raztrgan svet, s strastmi steptan brez mej!

Potrebni smo poguma prvih časov,
globokega spoznanja in želja
po mučeništvu bolj kot vseh okrasov,

ki z njimi hrame svoje lepotimo.
Zato kot oni dan na dnu srca
nam ogenj vžgi, da svet v njem razplamtimo!

VNEBOVZETJE

Zadnji šum sveta v temi se zgublja,
stara oljka sanja pod zvezdami,
vonj cipres se sklanja, grob poljublja
svete, najsvetejše med ženami.

Luč mogočna v hipu noč razkolje:
kot fanfare pele bi srebrne
lep, božanski glas skoz log zapolje:
Vstani, Mati! — Zemlja se razgrne...

O, da mogel bi to noč brleti
skrit kot drobna lučka v tihi gaj,
da bi smel v obličje njeno zreti.

Mati, kaj doživel bi tedaj?
A ne morem tega si želeti,
ker sem,... saj ti bolje veš, zakaj.

SVOJI KRALJICI

Pred Tebe, o ljubezen večno mlada,
spomin najlepši iz otroških sanj,
blažilna luč sred zburkanih snovanj,
rešilna roka iz teme prepada,

ti jasna misel, ko vihar zavlada,
in zlata pot do velikih spoznanj,
obraz, ki vsak trenutek mislim nanj,
pred te otrok zdaj na kolena pada.

Poglej, svoj rožni venec v pesem spletam,
vse dni poklanjam tebi na oltar,
na skrivnem pa v tolažbo si obetam:

ko mrtvega zasuje me grobar,
bom v tebi, Mati, našel večni maj,
ker božjega kraljestva si smehljaj.

D L A N

Branko Rozman

„Samo nekaj časa bi vas prosil, nekaj časa, nič več.“ Močno je potegnil dim iz cigarete in z očmi na tleh počasi sedal v naslonjač, ki sem mu ga molče ponudil.

„Moj čas je vaš. Duhovnik sem,“ sem s poudarkom odgovoril.

„Ne vem, kje naj začnem. Pri koncu ali pri začetku? Rajši bi pri koncu, a bi ne razumeli, gotovo bi ne razumeli.“ Ponovno je počasi potegnil dim in z očmi iskal skozi okno nekam v daljavo.

„Po poklicu sem berač,“ je nenadoma dejal, kot da se je spomnil nečesa važnega. „Berač. Vem, moja obleka, mogoče moje vedenje bi me hotelo postaviti na laž. So posebni razlogi, čisto enkratna pot, verjetno nikdar ponovljeno življenje. Sicer pa: sedajle nisem berač, k vam nisem prišel kot berač.“

Nerodno mi je postalo. Ali sem s čem pokazal strah pred njegovim možnim moledovanjem za denar? Saj bi to bilo najmanj, za kar bi me mogel prositi.

„Pokažite mi dlani,“ je iznenada ukazal.

Neumno sem mu ponudil dlani pred obraz.

Sprehajal se je z očmi po njih, kot da išče po zemljevidu.

„Vse v redu,“ je skoraj malomarno dejal, jaz pa sem spustil roki na mizo. „Temu človeku se meša ali pa...“

„Ne mislite, da se mi meša,“ je ponovil na glas moje misli in čutil sem, da sem zardel. Zdelo se mi je, da se igra z menoj kot otrok z žogo. Povrhu vsega me je z začetnim modelovanjem priklenil na stol, da se nisem mogel izmuzniti iz pasti.

Dolg molk se je grizel med naju in ustvarjal prostor, v katerem bo mogel neznanec s skrivnostjo na dan. Od časa do časa je nesel cigareto k ustom, počasi, premišljeno kot z neko obrednostjo. Nikamor se mu ni mudilo, tudi mojega časa mu ni bilo škoda. Moralo je iti za nekaj več kot za tisoč malih skrbi, ki so me čakale pred vrati pisarne in po poteh in pod strehami moje župnije.

„Iščem človeka,“ je počasi in s pretiranim poudarkom povedal. „Določenega človeka. Že deset let ga iščem, pa ga ne najdem. Moram ga najti. Nekoč sem videl njegovo dlan...“

Neumno sem gledal vanj. Kaj naj mu na to rečem? Saj ne morem niti približno uganiti, za kaj naj bi šlo.

„Oprostite,“ je predel naprej, „vi ne razumete ničesar, kar sem povedal. Seveda, saj sem sam kriv. Saj vam nisem še ničesar povedal. Vse se vrti okrog tiste dlani in tistega človeka, če spim,

jo vidim, kako raste in se sklanja nad menoj in mi grozi, da me zaduši. Ali ste kdaj noč prečuli v predstavi, da visi pet centimetrov nad vami dlan, ki bo padla po vas, če boste premočno dihnili, in vas zadušila?"

„Že sem noči prečul,“ sem se opravičeval, kot da bi se mi res bilo treba opravičevati, „a v tej predstavi še ne.“

„Saj sem rekel, da ne razumete ničesar.“

To dopovedovanje, da ne razumem ničesar, mi je začelo postajati zoprno.

„Koliko noči mi mine tako. In podnevi. Stojim v največjem soncu pred gostilno, kjer beračim, in v hipu zazrem na nasprotni strani ceste, na beli ploskvi stanovanjske hiše tisto dlan. Potem vidim dve dlani, štiri, deset, vse polno, kot da je nekaj strahotnega zrastle iz stene in se hoče iz daljave vsesati vame, v možgane, v mozeg.“

Nazgal je drugo cigareto. Narahlo mu je trepetala med prsti, dim je pisal nerazumljive besede v zrak.

„Beračil sem. Dolgo je že od tega, ko sem začel. Sprva, ker se mi ni ljubilo delati. Nataknil sem si črne naočnike, med prsti držal celuloidne vložke za v ovratnik in poslušal padanje drobiža v kapo. Dobro sem služil, pa dobro zapravljal. Včasih sem na pol mižal za naočniki in opazoval dlani ljudi, ki so metali v kapo drobiž. To je bilo edino, kar sem mogel opazovati, ne da bi vzbujal sum, da nisem slep. To opazovanje dlani je začelo postajati zanimivo. Iz njih sem začel razbirati skrivnosti. Iz dlani sem sklepal na postavo, obraz in lase tistega človeka, na obleko in hojo. Včasih sem se ozrl za kom, da bi videl, koliko sem uganil. Sprva sem se seveda mnogokrat zmotil. Kako bi mogel iz dlani razbrati slog človekov? Takrat nisem verjel, da bi bilo to možno, kot verjetno vi danes tega ne verjamete.“

„Res se mi zdi precej neverjetno.“

„Sčasoma sem se tako navadil na branje dlani, da sem se le redko zmotil. Ne le starost in poklic sem uganil, ampak tudi zaposlitev, družinski prostor, cenitve stvari nekoga. Kakšne zgodbe, koliko dvojnosti, koliko tragike za zlikanimi oblekami in nadišavljenimi obrazi.“

Pripovedovanje je postajalo zanimivo, čeprav mi je bilo kot na dlani, da s pravo zgodbo še ni začel. Navdušil se je, razgrel, a spet mu je leglo na obraz tisto, zaradi česar je prišel.

„Vsega tega bi vam ne pravil, ko bi mogli brez tega razumeti kasnejše.“

Njegova mirnost in razkošno razpolaganje z mojim časom me je začelo polniti z nepotrpežljivostjo.

„Malo potrpljenja. Saj sem vas v začetku prosil samo za malo časa in ste mi ga obljubili.“

„Obljubil,“ sem vdano ponovil in se vdal prošnji.

„Potem so me zaprli. Neumnost. Zaradi neke neumnosti. Pet let. Ni bilo najbolj prijetno. A ves čas sem premišljeval tisto o dlaneh. Končno je le minilo. Kaj začeti? Pot mi je bila jasna. Beračiti. Ne zaradi denarja. Zaradi dlani, zaradi opazovanja dlani. To je postala moja strast, prava vsebina življenja.

Naočnikov nisem več potreboval. Suh sem bil, ječa me je izsušila, bled sem bil že od nekdaj. Zdelo se mi je, da mi že zunanji videz daje pravico do beračenja. In sem začel. Videl sem natančno lakirane nohte, pa sem v dlani razbral strast dekleta, ki že dva dni ni jedla, pa se je olepšala, da bi našla ljubezen vsaj za kak teden. Videl sem dlan mogočnega gospoda, velik prstan z ogromnim draguljem, prste, vse osmojene od boljših cigar, pa se mu je roka rahlo tresla: jasno mi je bilo, da ti tresljaji rastejo iz strahu, zakopanega nekje prav na dnu srca, strahu, s kom se bo dobila žena, ko bo on v pisarni. Videl sem mnogo dlani, mnogo bede in pokvarjenosti, pritlikavost in trenutnosti človeka. In nekega dne...“

Tu mu je notranji ogenj prerastel ograde, ki jih je hotel zavestno postaviti, ni mogel več držati na vajetih premočnega doživetja. Cigareta mu je med prsti ugasnila. Buljil je vame in prepričan sem, da me ni videl. Videl je nekaj za menoj, skozi mene.

„Nekega opoldneva, bilo je poleti, vroč dan, mi je vrgla močna moška dlan visok bankovec. Toliko mi nihče nikdar ni dal. A denar sem videl šele kasneje. Tedaj sem opazil samo roko. Tistega doživetja ni mogoče opisati. Tisti trenutek sem videl toliko. Kot da so celi svetovi odprli vrata vase.“

Počakal je. Ne za dolgo.

„Močna dlan, krepka moška dlan, kazavec in sredinec močno osmojena od cigaret. Roka ni bila negovana in vendar je bila bela. Študiran človek je, sem vedel takoj. A v tisti šapi podobni dlani sem videl, da je ta človek vaje tudi ročnega dela. Ti prsti niso navajeni ničesar nežnega. V tej dlani bi si niti predstavljati ne mogel rožnega venca, sploh ničesar svetega ne. Videl sem že močne krepke dlani, pa sem si zlahka naslikal v njih križ. Med temi prsti ni bilo prostora za kaj takega. Bi bilo nekaj nemogočega, povsem nemogočega. Saj bi ne vedel povedati, zakaj. Da bi ta roka naredila križ, kot ga nekateri očetje začrtajo na čelo svojih otrok, niti misliti ne. Niti na lastno čelo bi ga ne znala potegniti. In ko bi ga potegnila, bi to ne bil križ. Bili bi dve črti, dve ločeni črti, pokončna in vodoravna, vsaka same zase. Križ to ne bi bil.“

Ničesar ni videl, ničesar čul med pripovedovanjem. Ves je bil v tisti dlani, pri tistih prstih.

„Kmečka roka, kmečka dlan. Z dežele je moral biti tisti človek. Ne vem, zakaj mi je prišlo vprašanje, ali bi ta roka lahko zgrabila za samokres. Takoj mi je bilo jasno: lahko, z največjo lahkoto. In bi samokres mogla nameriti na drugega? V sili tudi, sem si odgovoril. Pa bi, ne vem, ta misel mi je takrat prvič prišla, pa bi mogla obrniti samokres proti sebi, v lastno sence, v srce? Bi, mogla bi, sem videl. In vendar je bila tista dlan dlan dobrega človeka. Saj sem vam povedal, da mi je vrgla v klobuk, kot še nihče, čeprav ne s kretnjo človeka, ki daje od tega, česar ima preveč.“

Dolgo je čakal. Mislil sem, da naj spregovorim. Pa je z roko zamahnil.

„Še ena misel mi je prišla, pa se je nisem upal sprejeti, niti sam v sebi ne, čeprav sem bil gotov, da se ne motim. Naslikal se mi je v misli tisti široki, dobri obraz, tiste nemirne oči, zelene ali sive, tisti težki moški glas. Le one misli, onega zadnjega spoznanja si nisem upal pošepetati sam sebi, v sebi samem... Potem sem pogledal za njim — moja sodba je bila pravilna... Nekaj dni sem pozabil na tisto dlan. Denar sem zapravil, pa ga ne bi smel. Večkrat sem že nesel v cerkev enak bankovec, pa še vedno čutim, da nekje nekaj ni čisto prav.“

Vstal je: „Tako. Hvala vam za vaš čas.“

„In tista zadnja beseda?“ sem mu zastavil pot do vrat.

„Kako?“ me je zmedeno pogledal.

„Pa ne da bi bil...“ sem rekel in nagonsko z desnico pokazal na svoj duhovniški ovrtnik.

„Seveda,“ je skoraj tiho dejal in izginil skozi vrata.

TRI NADE

Vladimir Kos

1

Tavanje skozi mrak bežim pred seboj,
da ne najdem sebe.

Voda se giblje med delom v popoldne,
se giblje in poje, in vendar je žalostna.
Kot žarki in mravlje in mah.

2

V razdrti kolibi
spijo sledovi dekliških rok,
razpetih v čakánje ljubezni.
Rdečkasta ruta je zdrknila k tlom in umrla. Davno.
Veter dotika se vrat.

Zakaj le se nisem sklonil nad breznom,
zakritim s krhlím tramom —
za coklje ljubimca —:
nekoč,
da izrečem ime okostnjaku v globini,
zibelki v hlad spočetih podgan?

Tavaje skoz gozd, bežim pred seboj,
da ne najdem sebe.

3

Voda se giblje med travo,
cvetove nabira, da nese jih Starki, še zmeraj čakajoči
ljubimčev prihod.

V rjav odmev razdeljenih svetov
klepetajo žage,
krave zvonijo otrokom domov;
„Tam!“ oblaki oblačkom razlagajo tajno, „tam
Morilca kraljestvo stoji.“

Tavaje skozi gozd, bežim pred seboj,
da ne srečam sebe.

4

Čas sem pozabil,
pod srcem stvari in človeka. V usodo izbran
od Začetka.
V tehtnico mere božanskih moči.

Svetlobina himna času skozi gozd:
med prstjó utripa,
v pajku utripa,
v vijoličnem stebelu,
pod skorjo,
pod prahom,
v smejanju neveste kuščarja,
v spanju,
v mlačnem silosu alg;

kot dete utripa,
rojstvo čakaje skozi trud, in znoj, in kri,
na ponižnost iz belega platna,
in vendar, kot mi
(iz prsti in nebá in točk zavesti):
nov košček Svetá.

5

Sloneč na drevo, poslušam.

V kolibo se vrača Starka.
K ruti rdečkasti kliče od zore Ljubimec,
da tókrat jo vzame s seboj skoz gozd,
do zlatih prestolnic duhov.

Na štoru na koncu grude
umira Morilec - Starec. Daleč od smeha živali
in vnukov in ženske. Na bilkah ožganih
vztli
hrepenenje,
vztli in
zdrkne na tla.

6

Skoz mrak
iz samot, polčrnih samot
izgovarjam nemih bitij imena
nad kelihom živega.
Sence zakonov in vrst in števil
prihajajo
v obhajilo v srcé.

„Poznaš me...“ šepče smreka,
v globini stoječ,
z licem k licu nebesa sloneč,
ker bo sonce odšlo na počitek
in bodo neznani kremplji vzeli samoto v posest.

Nekje
se odtrga kamen,
s pritajnim hihitanjem
zdrkne v naročje težišča.

7

Le voda
še zmeraj nabira goreče cvetove
v šopek Starki in Starcu na grob.

Tavaje skoz gozd,
bežeč pred seboj,
sem zaslutil sebe.

Yáma-náka-kó, v Pokrájini Gorskih Hrušk,
v mescu potresov.
(A vèndar po prazniku tajfuna „Dehteče Deklè“.)

PEDADOG KAREL OZVALD

Vinko Brumen

Profesor Ozvald —tako se je največ sam označeval in navaljal — je bil ena izmed zanimivih, a malo poznanih osebnosti v naši kulturni zgodovini. K temu je morda pomagalo, da se je ukvarjal s pedagogiko, z vedo, ki še ni imela drugim strokam podobnega ugleda v znanstvenem svetu, da je imel svoj način dela, ki vsaj na zunaj ni kazal posebne originalnosti, pa gotovo tudi njegov značaj.

Vendar pa je bil Ozvald kulturni delavec, ki more biti marsikomu vzgled čuta odgovornosti in predanosti poklicu ter delu, široke razgledanosti, vestnega pripravljanja predavanj in spisov, in neprestanega truda, da ostane na višini časa. Posegal je v najbolj pereče trenutne probleme, a znal vendar ohraniti razdaljo, ki mu je dovoljevala stvarno in trezno sodbo, čeprav z njo marsikdaj ni zadovoljil tistih, ki so bolj goreli za kako novost ali gibanje.

Letos poteka dvajset let od Ozvaldove smrti; natančnejšega datuma ne vem in nisem nikoli vedel. Razdalja v času od stika z njim, in razdalja v času in kraju od vprašanj, katerim se je Ozvald posvečal, mi morda omogoča bolj stvarno, neprizadeto, četudi simpatetično presojanje njegovega dela. Skušal bom podati njegovo podobo, najbolj objektivno, kar je zmorem, tudi zato, ker vem, da s tem pomagam h graditvi naše kulturne zgodovine, in posebej še zato, ker vem, da bi tudi Ozvald s takim prikazom bil najbolj zadovoljen.

* * *

Karel Ozvald je bil rojen 20. januarja 1873 v Središču ob Dravi. Kljub temu da je to v moji domači župniji, nisem mogel ugotoviti česa več o njegovem rodu. Njegov priimek in pa njegova fiziognomija bi pričala, da najbrž ni imel mnogo srediških prednikov. (Zanimivo je, da je bil v Središču rojen, menda precej slučajno, še drug slovenski pedagog, Matija Lichtenwallner, poznejši Matija Senkovič, večletni urednik Popotnika.)

Solal se je Ozvald v Središču, v Mariboru in v Gradcu; tukaj je na univerzi študiral slovensko in klasično filologijo in filozofijo; slednjo pri Alexisu Meinongu, ki je bil tudi Francu Veburu učitelj filozofije. Doktoriral je z disertacijo: *Fonetični morfološki in akcentološki oris središkega narečja*. Trg Središče ima namreč to posebnost, da tržani govorijo svoje posebno narečje, ali vsaj podnarečje, ki se precej ostro razlikuje od govora „kmečkih“ okoličanov, na katere so še v moji mladosti radi nekoliko zviška gledali.

Med leti 1902 in 1920 je bil Ozvald gimnazijski profesor v Kranju, Ptuj in Gorici. Zlasti zadnja se mu je močno priljubila;

zelo rad se je spominjal tamošnjega življenja in bi v njegovem govorjenju bilo mogoče iskati tudi enega izmed razlogov, da sem med vojno in po vojni tudi jaz nekaj časa delal v Gorici. Med prvo vojno je bil Ozvald zaprt zaradi obtožbe panslavizma ali veleizdaje, ali kako so že njegov greh označevali; vsaj nekaj časa je bil tudi na ljubljanskem gradu.

Že leta 1914 se je habilitiral na zagrebški univerzi, pa zaradi vojne menda ni nikoli predaval. Habilitacija je pomenila pripravo na delo na ljubljanski univerzi, ko bi se ustanovila. Zato so ga 1920 tudi poklicali v Ljubljano, kjer je zasedel stolicu za pedagogiko in na njej ostal do konca druge vojne, ko je že zaradi starosti moral univerzo zapustiti. Ne vem, da bi imel kake druge težave. Umrli je kmalu za tem, najbrž v decembru 1946.

* * *

Prvi Ozvaldovi spisi so bili posvečeni filološkim ali literarnim vprašanjem. Poleg doktorske disertacije je v Gorici izdal vsaj dva samostojna spisa iz te stroke: *Naši kulturni delavci v zrcalu Prešernovih poezij*, in *Prešernova „Nova pisarija“ in Horacijeve „Epistulae“* (oboje 1905). Potem pa se je njegovo zanimanje obračalo vedno bolj k pedagogiki in sorodnim strokam, iz katerih je objavil dolgo vrsto spisov; vsaj še trinajst jih je izšlo v samostojnih knjižnih izdajah (posebej sta tu šteti vsaka od obeh Logik in obeh Psihologij, ker sta bili drugič močno predelani, druga Psihologija pa je celo povsem novo delo).

Nimam pri roki od Ozvaldovih spisov več kot drugo *Logiko* (1920) in pa ljudsko berilo *Za vsak dan I* (1923). Vse oznake del, ki jih navajam v naslednjem, pišem zato le po spominu, kateremu po tolikem času in tako polnem doživetij ne smem preveč zaupati. Tudi zato bom skušal omeniti le glavna in važnejša Ozvaldova dela, saj so razen dveh nepriobčenih tako vsa naštetá v Slovenskem biografskem leksikonu.

Srednješolska vzgoja (Gorica 1912), o kateri pa mi spomin ničesar ne pove, je bila Ozvaldovo habilitacijsko delo za venio legendi na zagrebški univerzi.

Smernice novega življenja (Ljubljana 1918) so nastale v zaporu. V njih je Ozvald, kakor je bilo tako značilno zanj, razbiral znake novega časa v pedagoški stvarnosti in z njimi seznanjal našo javnost. Očrtaval je naloge, ki jim bo morala pedagoška znanost in praksa streči po končani vojni. To knjigo bi lahko imeli tudi za Ozvaldov lastni pedagoški program. Z njo se je uvedel na ljubljanski univerzi.

Kulturna pedagogika (Ljubljana 1927) je Ozvaldovo glavno delo. Ni pa nikak enoten pedagoški traktat, sploh ni pedagogika v tradicionalnem pomenu besede. Ozvald je v knjigo zbral vrsto spisov o najrazličnejših kulturnih vprašanjih, ki so pač v neki zvezi z vzgojo. Sam je zapisal, da ni pisana z vidika „zapečkar-ske“ pedagogike in da išče za pedagogiko širših obzorij. Po štiri-

desetih letih sodim, da je Ozvaldova knjiga zares bila novost v slovenski pedagogiki, spominjam pa se še, da ni bila s posebnim umevanjem sprejeta pri slovenskih učiteljih. Izdala jo je namreč Slovenska šolska matica, ki je vsako leto poslala svoj knjižni dar slovenskim učiteljem.

Duševna rast otroka in mladostnika (Ljubljana 1930) je kratek oris otroške in deloma mladostniške osebnosti, pisana ob uporabi tuje bibliografije, a ilustrirana z opažanji na duševni rasti lastnega sina.

Osnovna psihologija (Ljubljana 1932) je druga Ozvaldova psihologija, prvo je 1903 izdal v Gorici. Tudi ni prav nič šolska knjiga. Četudi je morda od teh zadnjih še najbolj sistematično Ozvaldovo delo, vendar tudi ni nikak traktat, temveč, bi morda rekel, lepo urejena zbirka in v celoto zlit mozaik esejev o dušeslovnih vprašanjih. Tudi ta je plod Ozvaldove razgledanosti v tovrstni bibliografiji.

Med drugo vojno je Ozvald pripravil za tisk še dve deli, ki nikoli nista izšli. Eno je bilo vsaj prvi del občne zgodovine pedagogike, ki se mu ne spominjam naslova. Drugo pa je zopet bilo zbirka esejev in razprav o raznih kulturnih in vzgojnih vprašanjih, podobno kulturni pedagogiki, in mu je dal naslov, če mi je spomin ta podatek dovolj zvesto ohranil: *Na pot — življenju naproti!* Kakor je med prvo vojno pripravil Smernice novega življenja, je sedaj skušal dati nove smernice za življenje po končani vojni. O obeh zadnjih delih sem se med vojno često razgovarjal z Ozvaldom, vendar danes o niju ne bi mogel kaj več povedati.

Nekoliko težko mi je označiti to, kar bi imenoval Ozvaldov pedagoški nazor, to je osnovne ideje njegovih pedagoških nauk in spisov. Ne samo zato, ker mi je spomin glede na marsikako podrobnost povsem onemel. Ozvald ni napisal večjega zaključnega dela iz svoje stroke, v katerem bi se bil bolj ali manj v celoti in do dna izpovedal. Vse Ozvaldovo delo je zanimiv mozaik, v katerem je risbo ali sliko, ki jo sestavlja, treba šele iskati. Za to bi bila potrebna skrbna analiza njegovih spisov.

Nekak ključ do Ozvaldovega pedagoškega nazora nam vendar daje naslov njegovega glavnega dela: kulturna pedagogika. Ozvald je bil kulturni pedagog v smislu, kakor je ta izraz umevala nemški govoreča pedagogika, in še posebej v pomenu, ki mu ga je dal Ed. Spranger. To je nazor, da se pedagogika še dolgo ne izriva s tehnologijo šolskega pouka in morda še vzgoje, da so to celo zanjo v nekem pomenu drugotna vprašanja. Iti da je treba globlje, poiskati najprej vire pedagoškega prizadevanja. Te pa najdemo na eni strani v vsej kulturi, katera že po svojem bistvu potrebuje ljudi, ki jo doživljajo, osebnih nosilcev, in zato v vseh svojih področjih išče poti do človeških duš. Na drugi strani pa človeški naraščaj, mladi ljudje potrebujejo kulturne dobrine, da

ob njih izoblikujejo svojo človečnost, zrastejo in dozoriijo v polno človeško življenje. V neki potrebi kulture same in pa v težnji človeškega naraščaja po lastni usovržitvi korenini vse vzgojno delo, ki ga raziskuje pedagogika. Zato je ta v prvi vrsti čisto teoretska, celo filozofska stroka, ki se pod vidikom vzgoje zanima za vsa kulturna vprašanja, nato šele išče tudi najprikladnejših tehnoloških, to je didaktičnih in metodičnih oblik za uspešno izvedbo vzgojnih nalog.

Ta, za naš tedanji pedagoški svet nekoliko prefilozofski pedagoški nazor, ni bil vedno umevan in ne cenjen. Zlasti po prvi vojni smo tudi pri nas, posebej še v Mariboru, šli skozi *Sturm und Drang* novih pedagoških teženj, ki so se pozneje zgostile v gibanje za delovno šolo. To gibanje je sicer imelo filozofske korenine, ki niso bile daleč od Ozvaldovih nazorov, a večine novotarjev niso zanimale, temveč so bolj poudarjali nove delovne načine in ostro kritizirali vso pedagoško preteklost, tradicionalno ali „knjižno“ šolo. Prerado se je tudi godrnjalo proti „sivi“ teoriji in so se naglašale pravice živega življenja, kakor da bi si oboje moralo nasprotovati. Tudi Ozvald je imel mnogo razumevanja za tako poudarjano živo življenje, a zavračanje teorije je imel za hud pedagoški in sploh kulturni greh in je proti njemu tudi večkrat nastopil.

Zato si je v našem tedanjem pedagoškem svetu Ozvald pridobil glas konservativca. Sodim, da mu je bil tudi ta glas krivičen. Ozvald je vedno hodil s časom, imel je izreden posluh za njegove potrebe, a po naravi je bil zelo zadržan, previden, nagnjen k stalnemu in ponovnemu pretresu vseh idej in teženj. Zato ni mogel iti z najbolj navdušenimi, zato je moral večkrat zlit nekaj vode na njihov ogenj. Zlasti pa jih je moral opozarjati, da ne smejo ostati le pri novih geslih in novih učnih oblikah, da je vedno treba iti globlje in presojeti tudi osnovne ideje vseh teh poizkusov.

Zanimivo je, da je Ozvald sicer v raznih člankih razpravljaj tudi o nekaterih didaktičnih in metodičnih vprašanjih, ni pa izdal nobenega večjega dela o teh temah. Tudi ne vem, da bi bil kdaj na univerzi izrečno predaval o njih.

* * *

Kot akademski učitelj je bil Ozvald sicer manj priljubljen, manj popularen, a zelo vesten delavec. Imel je izredno razvit poklicni etos in je svojo službo zelo resno jemal. Na predavanja se je nadvse skrbno pripravljaj in si jih je v celoti pisaj. Tudi kadar je uporabljaj zapiske iz kakega prejšnjega tečaja, jih je redno izpopolnjeval in marsikaj tudi na novo prepisaj.

Svoja predavanja je Ozvald bral, ne sicer bleščeče, a tudi ne odsotno, monotono in nekako zase. Dajaj je poudarke glavnim pojmom in tudi izrazom, včasih še posebej komentiraj kako podrobnost. Pri tem se je rad obračaj na slušateljje z nekaj več ko

zgolj govorniškimi vprašanji in je marsikdaj spravil v zadrego tistega, ki mu ni znal odgovoriti.

V seminarju je najraje obravnaval kake klasične pedagoške ali druge spise in jih je s slušatelji podrobno razčlenjeval. Spominjam se, da se je v njegovem seminarju obravnavala Goethejeva „pedagoška provinca“, Rousseaujev Emil, Sprangerjevi spisi o pedagogiki in življenju ali o ženi kot vzgojnici, tudi Cankarjevi bolj spominski spisi (Iz mojega življenja, Grešnik Lenart...) ali njegova Volja in moč. Tudi je rad načenjal debato o zadnjih novostih (npr. o testih).

Skript Ozvald ni dajal in ne priznaval. Pri predavanjih smo si zapisovali, kolikor smo mogli, a nikoli ni pustil, da bi študirali samo te zapiske. Tudi nobenega določenega dela ni nikoli priznaval kot nekako učno knjigo. Sestavil pa je spisek cele vrste knjig, s kakimi 120 naslovi, med katerimi naj bi slušatelji izbirali berivo, deloma tudi po svojih potrebah in zanimanjih. Vedel je, da vsega nihče ni mogel prebrati in tega tudi ni terjal. Trdil pa je, da bo mogel prestati izpit, kdor bo prebral dobro izbran del knjig, ki so bile na spisku. Ustvaril je z njim nekaj takega, kar poznajo v Severni Ameriki kot sto ali drugo število klasičnih knjig. Menda je navdih za to dobil pri nekem nekdanjem graškem filologu, ki se je pisal, če dobro vem, Schönbach in je napisal knjigo o (kulturnem) branju. Pri študentih pa Ozvald s svojo metodo študija ni našel posebnega razumevanja.

Pri izpitih je bil zadosti strog. Izpraševal je iz vse snovi, če se sme tako reči, to se pravi, o tistem, o čemer je kaj predaval, in o onem, o čemer ni govoril. Če je vedel, da se je študent sam resno ukvarjal s kakim vprašanjem, mu je pomagal, da ga je kaj izprašal tudi iz njegove teme.

Rad je Ozvald videl, da so študentje tudi zares kaj sami delali. Za samostojno delo je dajal pobude. Imel je zato med slušatelji precej doktoratov in v največ primerih je prišla pobuda od njega, tudi glede na snov doktorske teze. Mene je pripravil do tega, da sem študiral pomen Slomškove knjige Blaže in Nežica, najprej za svetosavsko nagrado, nato za doktorat.

Vendar samega stremušstva ni maral. Ni hotel, da bi kdo doktoriral zaradi doktorata. Večkrat je dejal, da doktorski naslov ni nagrada za že opravljeno delo, temveč obet ali zaobljuba mladega doktorja, da bo v znanosti še delal. Sam pred svoj podpis ni postavljajl kratice „Dr.“, čeprav je to tedaj pri nas bilo precej v navadi; imel se je za profesorja Ozvalda, in v tem smislu je popravljal celo omembe samega sebe v spisih, ki so šli skozi njegove roke, ko je urejeval Pedagoški zbornik, pri čemer sem mu več let pomagal kot korektor.

* * *

Po značaju je bil Ozvald precej introvertiran, zaprt, malo občljiv. Spoznal sem ga res šele pri njegovih šestdesetih letih, ko tudi ni bil več trdnega zdravja (mučila ga je zlasti naduha).

Vendar se je meni, mladiču, njegovo življenje zdelo kar preveč meniško. Zdoma je odhajal na univerzo, tu opravil predavanje ali seminar, se nekoliko pomudil, ne da bi se študentje preveč trli okrog njega ali da bi jih posebno skušal pritegniti v kak razgovor. Nato je največ odšel v kavarno na branje ali kak razgovor, pa se zopet vrnil domov in k branju.

Bral je mnogo in neprestano. Veliko je izdal za knjige; njegovi domači so mi povedali, da je več kot tretjina, če ne kdaj še več njegove proforsorske plače šla v knjigarno. Zato pa je bil v svojih stroki dobro informiran, vedno na tekočem ne le v dejstvih, temveč tudi v sodbah o njih.

Izredna načitanost se kaže v njegovih spisih. Celo tako močno, da so nekateri hoteli videti v njih skoraj le reprodukcije beriva, a malo njegovega osebnega. Kdor je imel več stika z njim, pa je vedel, da je Ozvald osebno mnogo razmišljal, da je imel trdne lastne nazore. Res pa je, da jih je zelo rad povedal s tujimi besedami. Ali je mislil, da mu je bila lastna beseda prešibka in da je kdo drugi isto bolj povedal, ali se je morda čutil bolj gotovega, ko je mogel svoje spoznanje dokumentirati z besedami drugih, ali pa je bila v tem prevelika vestnost ter je hotel vedno razcediti tudi le posredne vire svojega znanja, ki so mu včasih nudili le bolj pobudo kakor pa nauk — mi je težko soditi.

Vem, kar je že tako znano, da je Ozvald zelo pazil tudi na jezikovni izraz v svojih spisih. Stalno jih je popravljal in prepisoval, preden jih je dal v tisk. Imel je tudi neke svoje posebnosti v jeziku, po katerih se je takoj poznalo, kar je prišlo izpod njegovega peresa. Prav tako je skušal uvesti v slovensko pedagoško nekaj novih strokovnih izrazov, a se mu niso vsi posrečili ali se vsaj niso uveljavili.

* * *

Med zadnjo vojno je ostala ljubljanska univerza večji del zaprta. Ozvald je preživel večino časa doma in je bil vesel obiskov, tudi mojih. Skoraj vsako nedeljo sem bil pri njem. Govorila sva o pedagoških vprašanjih, saj v vsej dolgi dobi — štirinajst let —, ker sem ga poznal, ne vem, da bi govoril mnogo o čem drugem, kar ni bilo pedagogika. Zlasti v razgovore o političnih in podobnih perečih zadevah se ni spuščal. Sva pa se dotikala vojne in težav, ki smo jih preživljali.

Mnogo je govoril o svojih zadnjih dveh knjigah, ki ju je pripravljaj. Ponudil mi je celo po en izvod vsake od njiju, da bi ju hranil in morda skušal objaviti po vojni. A zbal sem se odgovornosti, saj sem bil v tisti dobi mnogo bolj pesimist kakor pa on. Bal sem se, da bi se mogla rokopisa izgubiti (in gotovo bi se bila); posebno pa sem se bal, da rokopisov ne bi mogel objaviti in če bi sam kaj pisal, bi me kdo še utegnil osumiti, da prepisujem iz njegovih del. Bil sem njegov učenec in ni prav nič čudnega, če je kaj podobnosti med njegovim pisanjem in mojim.

Še več pa bi je bilo, če bi jaz mogel ostati pri obravnavanju naših pedagoških vprašanj.

V želji, da bi tudi jaz hranil njegove rokopise in da bi skušal oskrbeti njihovo objavo, pa je bila tudi elegična nota. Večkrat je sicer potožil samo, da bo vojna prešla, a da se on ne bo več vrnil na univerzo. Misli je pri tem seveda tudi na svoja leta; 1943 jih je izpolnil sedemdeset, kar je veljalo za skrajno mero pri ohranitvi katedre. A če je imel tudi kake predsmrtne slutnje, o tem naravnost ni govoril.

Ne vem, kako se je poslovil od univerze, ali kako so se poslovili od njega. Vsekakor je to bilo boleče doživetje zanj, ki je bil na univerzo tako silno navezan, ki je svojo službo imel skoraj za neke vrste duhovništvo. Morda se je celo nekoliko čutil v vlogi starozaveznega preroka. Spominjam se njegovih predavanj iz zgodovine pedagoške kulture, kakor jih je naslovil, ko se je trudil, da bi nam razložil funkcijo prerokov pri izraelskem ljudstvu. Čutilo se je, da je podajal iz osebne prizadetosti.

Morda je bilo slovo ali je bila odslovitve manj obzirna, kakor bi morala in smela biti. Morda je tudi to pomagalo, da je vojno preživel le za poldrugo leto.

* * *

Če bi hotel poskusiti, da izrečem neko zaključno sodbo o Ozvaldu kot pedagogu, o njegovem delu in o njegovem pomenu za slovensko pedagogiko, bi prišel v več kot eno zadrego. Že to, da sem brez njegovih spisov, mi je huda ovira. Potem tudi dejstvo, da Ozvald ni zapustil nobenega sistematičnega traktata iz pedagogike, ki bi ga za to oceno mogel razčlenjevati. Ozvald pač ni bil velik ustvarjavec, ki bi genialno zamišljal in razvijal nove sisteme al teorije. Bil je skrben raziskovavec in vesten ocenjevalec drobnih pedagoških dejstev in gibanj. Pa tudi pri tem sem imel vedno vtis, da zadnje besede ni povedal, da jo je obdržal zase, da je o njej še razmišljal.

Upoštevati bi bilo tudi treba, da v slovenski znanstveni pedagogiki Ozvald skoraj ni imel predhodnika, da jo je moral sam ne le ustvarjati, temveč ji tudi določati značaj, teme in meje. Prav tako je kot vseučiliški profesor moral zaorati po svoje, saj takih samostojnih pedagoških profesur v njemu bolj znanem akademskem svetu ni bilo mnogo. Večinoma je pedagogika še vedno bila združena s filozofijo. Ozvald je postavljал temelje za delo, ki bi ga morali nadaljevati drugi.

Njegova doba pa je bila tudi v pedagogiki nekaka prelomnica: praktično zelo razgibana, toda še brez trdnih in gotovih teoretskih temeljev. Ozvald jih je skrbno in vestno iskal in gradil. Bil pa je po naravi za to vlogo preveč previden in si nekako ni upal tvegati tudi kakih pomot, kar je v takem položaju neogibno. Ni se pustil zanesti navdušenju za novo, ker ni hotel pretrgati

s tradicijo in ker mu ni mogel izmeriti globin, vendar pa tudi ni hotel zaostati za časom.

Vsekakor je treba ugotoviti, da je pedagoško problematiko zajel zelo na široko, daleč čez okvir običajne šolske pedagogike, in da je skušal orati tudi čim bolj na globoko, odkriti razloge za take ali drugačne predlagane rešitve. Posebej je iskal njihovega bistva in njihove vrednosti. Imel je zelo tenek sluh za pravo in krivo, vredno in nevredno.

Tako je Ozvald kot slovenski pedagog imel dve glavni vrlini: izredno razgledanost v svetovni pedagogiki in njeni problematiki, s katero nas je neutrudno seznanjal, in pa zelo rahločutno pretresanje domačih pedagoških poizkusov in nauk, ki jih je, mislim, dokaj pravilno, četudi morda preveč previdno ocenjeval.

P E S M I

Majda Volaršek

I

Ko se bodo ogledala
vrnila v normalno stanje
in bodo izginile iz njih sence
prečutih noči,
se bo mesto spet spomnilo
sorodstva s Saharo.

Morda bo prihodnje poletje,
ko bo tragedija počitniško razpoložena,
ostalo še malo upanja,
ker njegova krvoločnost preživi
deževje
in spremembe urnika
in spalne praške.

II

Če boš nekega poletnega dne
iskal svežih studencev,
ne računaj z menoj;
svoj zadnji vrč sem razbila
na mestnem asfaltu.

Če boš nekega zimskega dne
iskal mehke toplote objema,
ne računaj z menoj;
roke so mi odrevenele
na telefonski številki boga.

Če boš nekega pomladnega dne
iskal svežih poganjkov,
računaj z menoj;
moje suho, mrzlo telo
bo plodilo tvoj vrt.

III

Vjela sem v mrežo besed
tvoj davni otroški nasmeh.
Shranila sem ga
v popotno torbo
med minimalne kalorije DP,
med potne liste
nedržavljanke,
med uvele liste
španskega bezga
in cvetočih kostanjev
nekdanjih pomladi.

IV

Don Juan,
ki je zaljubljen v luno
na Callao in Santa Fe,
in elegantna gospa
ki si šteje gube
v izložbenem steklu,
in jaz,
ki štejem minute
tvoje odsotnosti
na rožnem vencu
različnih možnosti.
Zares, za nas tri
je leglo popoldne na pare
pod neonsko lučjo
na Callao in Santa Fe

V

Na Francoskem trgu
 tkem mrtvaški prt
 iz starih pravljic o srečanju.
 Za to zaupljivo mesto,
 ki ne ve,
 da se počasi utaplja
 v močvirju najinih oči
 večer za večerom.
 Samo mrtvi na hribu bdijo
 z razumevanjem.

VI

Ne išči me nocoj,
 Veronike
 po križevem potu semaforjev.
 Poslednji list
 sem iztrgala
 iz koledarja tvojih žalosti.
 V deževnih večerih
 so ceste labirint
 in trgi so začarani krogi.
 Ne išči me nocoj,
 Veronike
 v tem prečudnem mestu,
 kjer dežuje
 slan dež.

VII

Ti, ki poznaš
 natančen premer smeha
 in veš za točno mesto,
 kjer boli,
 Ti, ki zadržiš vprašanja
 tik pred prepadom strahu,
 ti, ki prehodiš puščavo

in prevaraš fato morgano —
ti ne znaš pokopati ptice,
ki je umrla
na tvojem pragu.

VIII

Morda
mestna jutra
s parodijo upanja
na obrazih,
opustošenih
od poslavljanja.

Morda
večere
z obrabljenim ponosom
kot porumenela ljubezenska pisma,
ohranjena
med žalnimi trakovi
preteklosti.

Morda samo
asfalt
navsezgodaj,
ko ima osramočeno usmiljenje
oskrunjene stvari.

T. S. ELIOTOV POEM „^{v v}PUSCA”
(THE WASTE LAND)

(Ob letu pesnikove smrti)

France Papež

*Ne mislite, pravim, na žetev,
ampak le na pravilno setev.*

(Zbor iz pesnitve The Rock)

*Ne bomo nehali raziskovati
in konec naših iskanj
bo vrnitev tja, kjer smo začeli...*

(Štirje kvarteti: Little Gidding)

Bogata tradicija zahodnega evropskega podeželja, vabljenost mest, prijazna pokrajina, kjer je morje s trdimi obrazi in s svojimi skrivnostmi vedno blizu in kjer je človek zakoreninjen v zemlji in obenem v tradicionalnem krščanskem načinu biti — to je bogastvo, ki ga je našel Thomas Stearns Eliot (1888-1965), ko je prišel kot študent v letih pred prvo svetovno vojno iz Amerike v „stari kraj“, v Anglijo, odkoder so se pred stoletji izselili njegovi predniki. S seboj je prinesel pragmatično praktičnost, svežino za dožemanje starih kulturnih in literarnih vrednot, pa tudi nekaj puritanske strogosti, ki se je pozneje preusmerila v prepričano vernost. Vse to se odraža v njegovi poeziji, kajti — redkost — študent, ki je prišel iz ameriškega velenja, je bil resničen poet. V Anglijo in v Evropo, kjer je izmučena romantika v svojih poznih dneh iskala poslednje sanje, je prinesel novega duha stvarnosti in novih zagonov v prebujajoči se moderni izraz.

Na začetku stoletja so bili stari umetnostni modeli obrabljeni; v Angliji so na primer georgeovci, skušajoč oživeti romantično tradicijo in Wordsworthove vzore, peli o sončnih tratah in ptičkih, o mesečnih nočeh in o ljubezni na jasi (prim. Stritar pri nas). Vse to pa so bili znaki dekadence in onemoglosti. Ob vedno večji prevratnosti dobe so se začele pojavljati težnje po globljem zajetju v stvarnost; poezija je težila po najdenju izraza, ki naj bi ne bil samo ugajajoč in frivolno lahkoten, ampak pristno življenjski, ekspresiven, metafizično globok, predvsem pa formalno neuklenjen. V ta nova stremljenja, v umetnostne smeri moderne, vstopajo tako zmerne kot revolucionarne struje, simbolisti (moderni) in modernisti v ožjem pomenu. Značilno za ene in za druge je, da skušajo pokazati zamotano podobo življenjskega ambienta, razglašenost duhovnih in intelektualnih plasti moder-

nega človeka ter razočaranje nad omajanostjo starih vrednot. Moderna, katere tipični predstavnik je bil Eliot, je imela tenak posluš za socialno tematiko — s to razliko, da so simbolisti, v pozitivni estetski dejavnosti, skušali praznino napolniti in ovrednotiti, modernisti pa so z ekspresivno neposrednostjo in s stopnjevano atonalnostjo še bolj razgaljevali duhovno preklanost.

Literarnozgodovinsko je mogoče uvrstiti Eliota med nove mojstre simbolizma in esteticizma — v tisto vrsto, kjer so Claudel, Valéry, Rilke, Jiménez, George, Pasternak in drugi. Ti novi simbolisti so s prodornostjo idej ter s formalno dovršenostjo ustvarili samosvoj poetični izraz. To je osebno občutena poezija — dostikrat (Valéry, Rilke, Eliot, Pasternak) aristokratsko individualna —, ki odkriva skrivnostne strani človeka in sveta, ki ne ostaja na površju, ni lagodna in nima namena zabavati. Simbolizem ne pomeni zanikanja romantike — je intenzivnejše iskanje globljega pomena stvari in okrivanje nove vsebine življenja. To skuša doseči dostikrat s povezavo poezije z osnovno celico jezika — z besedo. V besedi so zgoščene snovi emocij in bogastvo tradicije. Tudi del filozofske tvornosti se zaveda danes važnosti besede: spušča se v jedro po prapomensko bogastvo (Heidegger), ali pa skuša določiti točno relacijo besede z logičnim stanjem stvarnosti (Wittgenstein).

Poezija na začetku stoletja je znala biti elegantna, nostalgичno virtuozna, vendar je bilo potrebno zajeti v stvarnost z drugim, ne idealizirajočim osnovnim razpoloženjem. „Spominjam se — piše Eliot — tistih dni, ko je ležalo nad nami vprašanje poetičnega izraza; ko je Ezra Pound razglasil, da mora biti poezija prav tako dobro zgrajena kot proza, in ko je njega, mene in najine tovariše pisec v *The Morning Postu* označil za literarne boljševice. Mi pa smo bili, nasprotno, prepričani, da utrjujemo stare vzore, ne da postavljamo nove malike.“ Eden takih „starih vzorov“ je bil John Donne (1573-1631), nemiren in išoč duh, čigar poezijo je Johnson zaradi duhovitega druženja nenavadnih in težkih (metafizičnih) podob imenoval 'metafizično poezijo'. Od romantikov je bil kot zgled bolj zanimiv Coleridge s svojo primitivno eksotično pesniško silo, kot pa veliki Wordsworth — moralist — ali pa preroški sanjavec Shelley. Od pesnikov na drugi strani Kanala sta bila nepogrešljiva Baudelaire in Verlaine.

V letih po prvi svetovni vojni si je Eliot ustvaril svoj poetični izraz. Verz je v glavnem prost in svoboden, a ne mlahav in nikdar nekontroliran. V eseju *Reflections on Vers Libre* ugotavlja, da ni za pesnika, ki hoče narediti dobro pesem, nikak verz svoboden. V tistih letih, po prvih pesniških uspehih, ki so bili satirično obarvani, je prešel pesnik v družbeno prizadeto poezijo. V eni največjih pesnitev moderne — v „Pušči“ (*The Waste Land*) —, ki je imela silen vpliv na razvijajočo se evropsko in ameriško novo pesniško generacijo, se je sosredil ob krizi sodobne civilizacije ter ob duhovnem opustošenju današnje družbe. Eliot, v bistvu demokrat in tradicionalist, je pokazal na poetično

občuten način, v nekakšnem simboličnem realizmu in v „klasično“ novi obliki, tragiko družbene praznine; poudaril je nasprotje med modernim nihilizmom in med vero v višje vrednote življenja. Kriza te družbe se kaže v nerodovitnosti dežele (Inferno) ter v duhovni omrtvelosti.

Ogrodje pesnitve sestavlja srednjeveška legenda iz bretonskega cikla, ki opeva kralja Arturja. To je legenda o svetem Gralu, kakor jo je zapisal Chrétien de Troyes (ok. 1160) in ki govori o kelihu (gradalis) s Kristusovo krvjo ter o Longinovi sulici, ki še vedno krvavi. Eliot je legendo povzel, kot pravi v opombah, iz knjige Miss Westonove, in celotni poem *The Waste Land* je pravzaprav pesem o izgubljenih skrivnostih svetega Grala. Legenda pripoveduje o deželi, ki je pusta in razsušena, rastlinstvo je pokončano, živali se ne množe. Nesreča in prekletstvo sta prišla nad kraj in nad ljudi zaradi tega, ker je bilo svetišče oskrunjeno in mladenka, ki ga je varovala ugrabljena in oskrunjena (v Eliotovem ncmu Filomela). Kralj te dežele je bil ranjen v vojskah; v svoji nesreči poseda na bregovih reke ali morja in ribari — to mu je edino razvedrilo sredi razdejanja. Rešitev prinese šele vitez Perceval, ki vpraša, kaj pomenijo simboli v gradu in v kapeli, predvsem na sveti Gral — kelih in sulica. S tem, ko vitez vpraša po skrivnostih in ko izvrši nekatera junasta, izgubi prekletstvo svojo moč in kralj zadobi spet zdravje in svoje zemlje. Legenda spominja na slovanskega kralja Matjaža, kjer bi junak moral potegniti meč iz nožnice, da bi kralj Matjaž spet vstal in zakraljeval deželi.

Eliot je pokazal razdejanje dežele s fragmentarnimi podobami sposojenimi iz antike in bližnje preteklosti, iz zahodnega in vzhodnega kulturnega območja. Če je formalno ogrodje pesnitve legenda, je snov pesnitve, analogno Dantejevemu Peklu, pogubljenost grešnega sveta. Pesnitev je polna metafizičnih vizij; napol zabrisane podobe spominjajo na sienske freske in kažejo sodobni svet tesnobe in varljivosti. „*The Waste Land*“ je obskurna poezija — kot več ali manj vse Eliotovo poetično delo —, a ne nejasna. Pesnik ve kaj hoče povedati: na mnogih mestih so podobe zelo odmišlene, drugod trdno konkretne, zelo naturalistične in dramsko nazorne. Zdi se, ko da bi v naglici nametal kup razbitih podob, a v resnici imajo vse svoj pomen in namen.

Pesnitev Pušča je sestavljena, kot mozaik, iz elementov nabranih sem in tja po svetovni književnosti. To ni lirika, kjer bi osebno čustvo prevladovalo nad neosebno estetsko imaginacijo. V znanem eseju o tradiciji pravi Eliot: „Napaka in neuravnoteženost poetičnega izraza se pojavi, kadar išče pesnik samo emocije: pesnikov posel ni v tem, da vrta v nepoznano in v podzavestno, niti ne, da spusti vajeti osebnim čustvom.“ Vsaka poetična trditev mora biti stvarna in realno utemeljena; avtomatsko postavljanje podob in doživetij je nesmiselno. Seveda poetično logične možnosti se ne ujemajo z navadnimi logičnimi formami izraza. Eliotovi literarni in estetski nazori temeljijo na tem principu: poetično ostvarjanje sestoji iz dveh prvin —

iz emocij, ki so osebne in estetsko neočiščene, obskurne, ter iz umetnostne imaginacije, ki se hrani iz širše kulturne tradicije. Te drugotne, imaginativno estetske prvine so kakor dragi kamni, preko katerih se zrcali, prečiščen in urejen, emotivni slap luči.

Pojem kulturne in umetnostne tradicije ima v navalu modernizma važen pomen. V Pušči, posebno v II. poglavju, je nakazal Eliot poetično doživet kontrast med tradicijo in sodobnostjo. Na začetku tega dela poema najdemo prostorno domovanje, grad, kjer so povsod še sledovi stare veličine in tradicije — a le sledovi. Ta dom je mrzel, v njem ni novega življenja (nikjer v poemu ni otrok), kot ga ni v londonskem predmestju, kjer srečamo družbo žensk pri čaju in kjer sta eksistencialna praznina in snobistična naveličanost najvidnejši znak prazne osebnosti. ženske pri čaju in cocktailu so kot figure v abstraktni šahovski igri: nihče ne ve smisla potezam. Samo glas usode (hitite, prosim, čas je že) udarja sem in tja v to družbo, ki se poslavlja z besedami Ofelije (lahko noč, dame, lahko noč).

Kadar se vrednoti Eliotov pesniški opus, se včasih navaja, da je ta poezija preveč razumska. To se pravi, da zahteva simbolizem, ki z njim pesnik gradi svoja doživetja, mnogo intelektualnega napora. Kritika je ob izidu sprejela pesnitev hladno; očitali so ji skonstruiranost in zanimivost le za strokovnjake v literaturi. Vsekakor poezija Pušče ni ceneno prelivanje podzavestnih vizij, kajti eden takih strokovnjakov v literaturi je bil pesnik sam, ki se je imenoval „klasicista v literaturi, rojalista v politiki in anglokatolika v religiji“. Eliotova kritična in esejistična dejavnost je obširna; razmišljanja o poeziji in dramatiki (esej *Poetry and Drama*) so imela velik vpliv v literarnem življenju na Zahodu, prav tako tudi literarna kritika (*The Use of Poetry and the Use of Criticism*) in dela o verskih in kulturnih vprašanjih (*The Idea of a Christian Society*). Vsak pesnik naj bi bil, trdi Eliot, vedno nekoliko kritika, vsaj toliko, da svoje podzavestne emocije zavestno pretresa in vrednoti. On sam se je dosti, morda celo na škodo lastnega poetičnega ustvarjanja, ukvarjal s kritiko.

Nerodovitnost „pušče“, tragedija sodobne družbe, zaton starih vrednot — to je problematika, ki prevladuje v poetičnem ustvarjanju T. S. Eliota v letih po prvi svetovni vojni. Kriza, ki jo je pesnik občuteno prikazal v Pušči, je bila dramatsko nazorna. Pozneje je prešel skoraj povsem iz poezije v dramatiko hoteč dati poetičnemu izrazu življenjsko zgostitev. Večja pesnitev iz leta 1930 je *Pepelnica*, pesem očiščevanja in upanja. Tu je navzoča Roža — Marija —, ki daje znak križa in vrt vzbrsti v novo življenje. Vprašanje reševanja iz „pušče“ pa je obdelano predvsem v odrskih delih, kjer je v raznih variantah svetnik tisti, ki rešuje svet. Posebno znan primer Eliotove dramske poezije je *Umor v katedrali*. Tu so v glavnem zbrane vse teme, ki jih je pesnik načenjal v svojih pesnitvah, predvsem pa spopad obch absolutnih skrajnosti — dobrega in zla.

Zadnje veliko Eliotovo poetično delo, ki se po doživetjih in skušnjah dramske poezije loteva istih starih vprašanj — duhovne krize in možnosti izhoda iz nje —, je zbirka pesnitev štirje kvarteti (Four Quartets). To je pesnitev zgoščenega izraza, poetično meditativna lirika o času, trpljenju, odrešenju itd. Pesnik je spoznal svet puščobe in pekla; tu nakazuje, v daljni podobnosti s Florentincem, pot v možno rešitev preko trpljenja in očiščenja v ognju — pesnitev je izza dni zadnje vojne:

Golob raztrga zrak, hiti
v grozotnem ognju svojo pot;
o njej trdé jeziki vsi,
da očiščenje je grešnih zmot.
V izbiri med grmadami
oživlja nas le upanje,
da ogenj se nam v ognju izžge.

Važnost Eliotove „moderne“ poezije na evropskem in ameriškem odru, kjer so se v dvajsetih letih že trdno usedli avantgardistični zbori, je v tem, da je ustvaril protitežno, čustveno usmerjeno, klasicistično poezijo, ki je črpala svoje moči iz antike, snovne motive pa podoživljala iz realnega stanja sodobnega človeka. Stilno se je Eliot oddaljil od mentorja Ezre Pounda, ki je v svojih Kantih ustvaril atomistično akumulacijo svojskih poetičnih doživetij, nagibajoč se včasih nevarno preko mej poezije. Eliot je ostal v glavnem v mejah ustaljene poetične logike; poezija, ki je sicer težka in obskurna, izraža neko določeno doživetje in ne povezuje posameznih podob z nelogičnimi skoki. Eliotov stil je težak, filozofsko stvaren; to poezijo je potrebno študirati in se vživljati vanjo, to niso pesmi, ki bi mehčale srce. V tem je Eliot podoben Kafki, čigar slog ni nikdar brez globljega in metafizičnega pomena. Misel se ravna po dejstvih, simbol je izraz stvarne problematike.

Imamo filozofsko poezijo? Je mogoče govoriti o filozofskem poetičnem izrazu? Eliot govori o metafizični poeziji, pa tudi, enostavno, o težki poeziji. On sam se je morda bolj kot kateri koli moderni pesnik trudil za ustvaritev težkega, to se pravi idejno utemeljenega poetičnega izraza, ki naj bi v poetično emocijo in imaginacijo vključil metafizična doživetja. „Lahko rečemo, da mora biti pesnik v svetu, kot je danes, po vsej verjetnosti težak. Razežnost naše civilizacije mora roditi na prefinjenem čutenju raznotere in globoke učinke. Pesnik mora bolj in bolj aludirati, mora biti jednat in neposreden.“

Ideje in poetične fragmente je zajemal Eliot povečini iz dveh virov: iz grške filozofije, kjer mu je bil posebno drag Heraklit, pa iz indijske mistike in filozofije, predvsem iz Upanišad. V pesnitvi, ki jo podajamo v prevodu, najdemo na začetku podobe iz zahodnega kulturnega območja, sposojene iz grške mitologije in iz krščanske mistike; v zadnjem delu pa preide pesnik v tako izrazito vzhodno vzdušje, da ostane človeku končen vtis, kakor

da prihaja rešitev v svet puščobe in paradoksnosti iz Vzhoda. Tudi pesimistična nota Pušče je ublažena z vzhodno mistiko umirjenja (Shantih).

V končnih verzih je povzeta vsa glavna tematika pesnitve: pesnik sedi na obali, za njim je širna, suha planjava. Monotonost puščinega časa je prikazana v verzu, ki je vzet iz stare otroške pesmi: „Londonski most pada, pada, pada...“ Tam zasleduje pesnik soneta „El Desdichado“, Gerard de Nerval, žensko prikazen Aurelio do vrat pekla (Le Prince d' Aquitaine à la tour abolie). V ta inferno padajo nauki iz Kydove Spanish Tragedy — v enem najbolj zagonetnih v pesnitvi — najdemo Hieronyma, očeta, ki je izgubil sina Horatia, kako razdeljuje, podobno kot Hamlet, vloge igralcem za igro, kjer bo končno maščevan sin. Hieronymo je „nor“ za ta namen, išče globljo resnico, vendar — kaj bi se pačil — svet tega tako in tako ne bo razumel.

P U Š Č A

(THE WASTE LAND)

1922

“Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis
vid in ampulla pendere, et cum illi pueri dicerent:
Sibylal ti théleis; respondebat illa: Apothanein thélo.”

*Ezri Poundu
il miglior fabbro.*

I.

P O K O P M R T V E G A

April je najokrutnejši mesec, rodi
španski bezeg iz mrtve zemljé, meša
spomine in želje, otrple
korenike v pomladnem dežju budi.
Zima nas je grela, pokrila
je zemljo s snegom pozabe, hranila
drobec življenja s suhimi gomolji.
Poletje nas je presenetilo, preko Starnbergersee
je prišlo z nalivom dežja; postali smo v stebrišču

in v soncu nadjlevali pot v Hofgarten,
pili kavo in se celo uro pogovarjali.
Bin gar keine Russin, stamm' aus Litauen, echt deutsch.
Ko smo bili otroci na obisku pri nadvojvodi,
mojem bratrancu, me je peljal na sankanje
in jaz sem se bala. Rekel je, Marie,
trdno se drži, Marie. In hajdi navzdol.
V gorah se počuti človek tako svoboden.
Večji del noči berem, pozimi grem na jug.

10

Kakšne korenine jih oprijemajo, kakšne veje rasto
iz teh kamenitih podrtin? Sin človekov,
ti ne moreš povedati, ne uganiti, ker poznaš samo
kup razbitih podob, ki sonce v nje bije,
kjer mrtvo drevo ne daje zavetja, ne čriček tolažbe
in v suhem kamnu ni o vodi glasu. Samo
senca pada pod to skalo rdečo, —
pridi v senco te rdeče skale
in pokazal ti bom nekaj drugega,
kot je tvoja jutranja senca, ki hodi za tabo,
ali kot večerna, ki ti raste naproti;
pokazal ti bom strah v prgišču prahu.

20

30

Frisch welt der Wind
der Heimat zu
mein Irisch Kind,
wo weilest du?

„Prvič si mi dal hijacinte pred letom dni;
rekli so mi dekle s hijacinto.“

— Da, a ko sva se vrnila pozno iz vrta hijacint,
ti s polnim naročjem in z mokrimi lasmi, nisem mogel
govoriti in temnilo se mi je pred očmi, nisem bil
ne živ, ne mrtev in nič nisem vedel,
ko sem gledal v srce luči, tišine.
Oed' und leer das Meer.

40

Madame Sososttris, razvpita vedeževalka,
je hudo prehlajena;
znana je kot najmodrejša žena v Evropi,
s pregrešnim šopom kart. Ta je, pravi,
vaša karta, utopljeni feničanski Mornar
(ti biseri bili so oči njegove. Glejte!),
ta je Belladonna, dama Čeri,
gospa položajev.
Tu je mož s tremi palicami in tu Kolo,
pa enooki Trgovec, a tale karta, prazna,

50

je nekaj, kar on na hrbtu nosi
in česar ne smem videti. Ne najdem
Obešenca. Bojte se smrti v vodi.
Množice vidim, ki hodijo v krogu.
Hvala. Če srečate drago gospo Equitone,
ji recite, da bom sama prinesla horoskop: —
človek mora biti danes tako previden.

Neresnično mesto —

60

v zimski zarji, pod rjavo meglo,
je množica čez londonski se most valila, številna,
nisem vedel, da jih je smrt toliko pokosila.
Kratke vzdihne čul sem kdaj pa kdaj
in vsi so predse v tla upirali oči.
Poplavili so grič in šli po cesti Kralja Viljema,
do koder je sveta Marija woolnothska bila ure
z mrtvim glasom zadnjega udarca ob devetih.
Tam sem ga videl, ki sem ga poznal, in ustavil: „Stetson!
ti, ki z mano si na ladji bil pri Mylah,
je vzkliko že telo, ki lani si na vrtu
ga vsadil? Bo letos cvelo?
Mu ni nenadna slana zamorila grede?
O, drži psa daleč vstran, prijatelj je ljudem
in s kremplji ga bo spet izgrebel!
Ti! hypocrite lecteur — mon semblable, — mon frère!“

70

II.

P A R T I J A Š A H A

Kot prestol je na marmorju žarel
njen stol, kjer je sedela. Zrcalo
na stojalu, okrašenem s polno trto,
odkoder je Kupído zlat pokukal,
(še drug je skril si za perut oči)
je odbijalo sedmero svečnika plamenov,
nemirno odsevalo je luč na mizo
in z lučjó se iz svilnatih je skrinjic
razsipno bratil blišč draguljev njenih.
V posodicah iz slonovine in stekla
prežali so parfumi nenavadni,
tekoč in v prahu je balzam medel, mučil
in vtapljal čut v vonjave; te so v zraku,
ki je od okna vel, vse vzburjene

80

90

hranile dolge sveč plamene;
 dim se nato je proti štuku vil
 in tam razgibal je rezljan okras.
 Na obali najden les, nadevan z bakrom,
 gorel zeleno in oranžno je med kamni,
 kjer v medli luči je plul vklesan delfin.
 V oboku starodavnem, nad ognjiščem,
 kot da bi gledal iz okna gozdno sceno,
 bila je slikana sprememba Filomele,
 ki jo barbarski je kralj surovo oskrnil;
 a slavčkov glas še polnil vso je puščo
 in še je vpila, še jo svet preganja,
 „žag, žag“ umazanim ušesom.
 Še druge uvele ostaline časa
 kazále stene so; oblike srepogleda
 so izstopale, slonele in tišale v zaprti sobi.
 Koraki so drseli po stopnicah.
 Pri soju ognja, pod krtačo, so sršali
 prameni njenih las,
 v besede razžareli se in nato bilo je grozno tiho.

100

110

„Nocoj sem živčna, da, živčna. Bodi pri meni.
 Govori z menoj. Zakaj nikdar ne govoriš. Govori.
 Kaj premišljaš? Kaj misliš?
 Nikdar ne vem, kaj misliš. Misli.“

Zašli smo, mislim na podganjo pot,
 kjer mrtvi so možje kosti izgubili.

„Kaj šumi?“

Veter pred vrati.

„Kaj spet šumi? Kaj počenja veter?“

Nič in spet nič.

120

„Ti

nič ne veš? Nič ne vidiš? Se ničesar
 ne spominjaš?“

Spominjam se —

ti biseri bili so oči njegove.

„Si ali nisi živ? Ni v tvoji glavi nič?“

Ampak

o o o o ta Shakespeherova burka —
 tako je elegantna,
 tako razumna.

130

„Kaj bom storila zdaj? Kaj bom storila?“

251

Planila ven bom, kakor sem, in šla po cesti
z lasmi spuščenimi, tako. Kaj bomo storili jutri?
Kaj bomo sploh storili?"

Topla voda ob desetih.

Če pa dežuje, pokrit avtomobil ob štirih.
Sedeli bomo pri partiji šaha,
s priprtimi in budnimi očmi, čakaje udar na vrata.

Ko se je Lilin mož iz vojske vrnil,
sem rekla — kar naravnost sem ji rekla, 140
HITITE, PROSIM, ČAS JE ŽE

zdaj se Albert vrne in ti se malo uredi.
Hotel bo vedeti, kam si z denarjem, ki ti ga je dal,
da si popraviš nekaj zob. Dal ti je, bila sem zraven.
Stare ven in novo si čeljust omisli,
je dejal, prisežem, ne morem te več gledati.
Jaz tudi ne, sem rekla; na Alberta pomisli,
ubožec, štiri leta v vojski, nege potrebuje
in če mu ti ne daš je, drugih je dovolj, sem rekla.
Torej tako, je rekla. Da, nekaj takega, sem odvrnila. 150
Tako bom vedela, komu se naj zahvalim, je dejala
in me premerila od pet do glave.

HITITE, PROSIM, ČAS JE ŽE
Če ni ti prav, pogoltni, sem dejala.
Druge poberejo, če ti ne maraš.
Če Albert ti uide, ne bo, da te nihče ni opomnil.
Tako si staromodna, sem dejala, sram te bodi.
(In to pri enaintridesetih komaj.)
Kaj morem jaz zato, je potegnila obraz,
od pilul je in od odpravljanja, je rekla.
(Pet jih je imela in pri Jurčku toliko da ni umrla.) 160
Lekarnar je trdil, da bo vse dobro, a jaz nisem več prejšnja.
Prava neumnica, sem ji odvrnila.

Albert te ne zapusti, ker se mu smiliš, sem ji rekla.
Kaj si se poročila, če otrok ne maraš?
HITITE, PROSIM, ČAS JE ŽE
Da, tisto nedeljo je prišel Albert in gnjat so kuhali
in me povabili h kosilu, da bi pokusila topló —
HITITE, PROSIM, ČAS JE ŽE
HITITE, PROSIM, ČAS JE ŽE
Lahko noč, Bill. Lahko noč, Lou. Lahko noč, May. Lahko noč. 170
Ta ta. Lahko noč. Lahko noč.
Lahko noč, dame, lahko noč, prijetne dame, lahko noč,
lahko noč.

O G N J E N I G O V O R

Obrečni žotor je podrt: poslednji prsti listja
 grabijo in se udirajo v mokró obrežje. Veter
 veje čez rjavi kraj, neslišno. Nimfe so odšle.
 Mila Temza, teci lahno, dokler pojem.
 Ne prinaša reka praznih steklenic, ne ostankov sendvičev,
 svilenih rut, ogorkov cigaret,
 ne drugih prič noči poletnih. Nimfe so odšle
 in njih prijatelji, pohajkujoči dediči mestnih veljakov — 180
 odšli... niso pustili naslovov.
 Ob lemanskih vodah posedal sem in jokal...
 Mila Temza, teci lahno, dokler pojem,
 mila Temza, teci lahno, malo in potihó bom govoril.
 Za hrbtom, v pišu vetra, slišim, da hohot
 se širi na ušesa in suh kosti ropot.
 Natihoma splazila se podgana je v rastlinje,
 vlaččč trebušček blaten po nabrežju,
 medtem ko v nekem zimskem sem večeru
 ribaril jaz v kanalu temnem za plinarno 190
 in premišljal o polomu brata kralja
 in o smrti svojega očeta kralja.
 Na vlažnih tleh telesa naga, bela,
 in na podstrešju suhem kup kosti,
 ki iz leta v leto le v pretres so mišim.
 Za sabo pa, od daleč, včasih slišim
 troblje in motorje — Sweeneya peljó
 na pómlad Porterjevo obiskat gospo.
 O, mesec je svetlo sijal na gospo Porter
 in na njeno hčer 200
 v lugu si noge umivata zvečer
 Et O ces voix d'enfants, chantant dans la coupole!

Tvit tvit tvit
 žag žag žag žag žag žag
 tako surovo oskrunjena.
 Tereu

Neresnično mesto
 v rjavi megli zimskega poldneva
 G. Eugenides, trgovec iz Smirne,
 neobrit in s polnim žepom cukrastih rozin 210

fco London: papirji predloženi,
je povabil me v francoščini vulgarni
na kosilo v restavracijo na Topovski cesti.
Nato sledil bi weekend v glavnem mestu.

V uri vijolični, ko se hrbet in oči
dvignejo od pisalnih miz in se človeški stroj ustavi,
kakor taksi, ki čakaje podrhteva,
jaz, Teiresias, četudi slep, sredi dveh življenj drhteč,
starec zgubanih, ženskih prsi, zrem
vijolično, večerno uro, ki hropeč
domov naganja. Pomorščaka izpusti morja objem
in strojepiska, ob petih že doma, pospravlja mizo,
peč zakuri in si pripravi malico iz konzerv.
Nevarno preko okna obešeni suše
se kombineji, loveč poslednje žarke zlate;
na divanu (ponoči postelj je) leže
vse križem nogavice, jopiči, copate.

220

Jaz, stari Teiresias, uvelih prsi,
prizor sem opazil in ostalo napovedal —
jaz tudi sem obiskovalca čakal.

230

Mlad in mozoljav fant, drznih oči,
je tu — pisar v podjetju majhnem, eden
iz nižjih slojev; prostaštvo se drži
ga kot cilinder glave bogatina.
Zdaj, meni, je primeren čas. Po jedi
je zdolgočasena in trudna, ujeti
skuša jo z dobrikanji, s pogledi,
ki odbiti niso, a tudi ne sprejeti.

Pordel v obraz napade, ne okleva,
rokam se iščočim nič ne stavi v bran;
odgovora ničevost ne zahteva,
pozdravlja nje topost, obraz predan.

240

(In jaz, Teiresias, že vse počel,
na istem divanu sem vse prestal,
ki pod obzidjem tebskim sem sedel
in se med zadnje mrtvece podal.)
Poljubi končno jo vzpodbujajoče
in odtava svojo pot — pod zvezde ugašajoče...

A ona v ogledalo se obrne
in komaj ve še zanj, ki bil je z njo,
v možganih misel medla se utrne:
„Ta stvar mimó je in prav da je tako.“
Ko strezne ljubko se dekle, visoko,

250

po sobi stopi, sama, še drhti;
počeše se in z avtomatsko roko
na gramofon si ploščo položi.

„Ta spev se plazil ob meni na vodah je,“
po obali in po Viktorije kraljice cesti.
O, mesto, mesto, včasih slišim iz gostilne
na cesti Spodnje Temze,
kjer ribiči lenarijo opoldne,
prijetno božajoči mandoline glas
in hrup in govorjenje; tam na zidovih
mučenika Magnusa blesti
v nedoumljivi se krasoti jonsko belo in zlato.

260

Reka potí
olje in katran
ladje hite
z oseko
rdeča jadra
vihrajo
široka, v zavetrju, na težkih jamborih.
Vodé
pljuskajo ob les, ladje
ob Greenwichu hite
in preko Pasjega otoka.
Weialala leia
Wallala leialala

270

Elizabeta in Leicester
z vesli bijoč
krm postal
je zlat polobroč
zlat in rdeč
val iskroč
se z bregovi je igral
jugozahodnik
z reko je gnal
glas zvonov
iz belih gradov

280

Weialala leia
Wallala leialala

290

„Prašna drevesa. Cestna železnica, lena...
Rodil me je Highbury. Strla smejé
sta me Richmond in Kew. Tam sem kolena
dvignila v čolnu, na hrbtu leže.“

255

„Noge imam v Moorgate, srce
pod nogami. Po dogodku solzil
se je, nov dvig je obljubil ihté.
Molčala sem. Kdo bi se jezil?“

„Na Margatskih peščinah.
Lahko spojim
nič z ničem.
Strti nohti umazanih rok.
Moje ljudstvo ponižno ljudstvo ki čakaš
nič.“

300

la la

Nato prišel v Kartagino sem

gori gori gori gori
o Gospod ti me rešiš
o Gospod ti rešiš

310

gori

IV.

S M R T V V O D I

Flebas, Feničan, štirinajst dni mrtev,
je pozabil na galebji klic in na globoki val morjá,
na izgubo in na dobiček.

Šumé je morski tok
kosti pobral. Med padanjem in dviganjem
prešel je pot mladosti svoje in zrelih let,
v vrtince stopajoč.

O ti, pogan ali Jud,
ki obračaš krmilo in gledaš proti vetru,
misli na Fleba, ki nekoč je bil, kakor ti, lep in visok.

320

V.

K A J J E R E K E L G R O M

Po rdečem soju plomenic na potnih obrazih
po zmrzlem molku na vrtovih
po smrtnem boju v kamenitih prostorih

vpitje in jok
ječa in palača in odmev
pomladnega bučanja izza daljnih gor
on ki je živel je mrtev
mi ki smo živeli umiramo
z majhnim potrpljenjem

330

tu ni vode le skala
skala nič vodé in peščena cesta
cesta vijoča se med gorami
skalnimi gorami brez vodé
ko bi bila voda bi se ustavili in pili
med skalovjem ni mogoče postati ne misliti
pot je suh in nogé se ugrezajo v pesek
ko bi bila le voda med skalovjem
v mrtvem gorskem žrelu gnilih zob, ki ne morejo pljuniti
tu ni mogoče stati ne ležati ne sedeti
še tihote ni v gorah
ampak suh nerodoviten grom brez dežja
niti samote ni v gorah
rdeči neprijazni obrazi zasmehujejo in renčijo
na pragih koč iz blata

340

ko bi bila voda

in ne skala
ko bi bila skala
in tudi voda
in voda
izvir
studenec med skalovjem
ko bi se slišal vsaj šum vodé
ne kobilica
in suha pojoča trava
ampak šum vode preko skale
kjer samotarski drozd poje med smrekovjem
drip drop drip drop drop drop drop
a vode ni.

350

Kdo je tretji, ki hodi vedno ob tebi?
Kadar štejem, sva le ti in jaz
a ko po beli cesti gledam
je še vedno nekdo, ki hodi ob tebi
drsi ogrnjen z rjavim plaščem, v kapuci
ne vem če je moški ali ženska
— kdo je na drugi strani ob tebi?

360

Kaj pomeni glas v zraku
 mrmranje materinske žalostinke
 katere so horde v kapulah, ki mrgolé
 preko neskončnih planjav, spotikajoč se ob razbito zemljó
 samo gola obzorja jih obdajajo 370
 katero je mesto v gorah
 kjer treska in se presnavlja in poka v vijoličnem zraku
 padajoče trdnjave
 Jeruzalem Atene Aleksandrija
 Dunaj London
 neresnične
 žena si je spustila dolgo črno kito
 in na te strune je goslala mrmrajoč napev
 netopirji z otroškimi obrazi so v luči vijolični
 žvižgali in frfotali 380
 in se po črnem zidu navzdol plazili,
 iz obrnjenih zvonikov v zraku
 so zvonovi klicali in ure bíli
 pojoči glasovi so vstajali iz praznih vodnjakov in suhih studencev.

V tej razpadli votlini med gorami,
 v blede mesečini poje trava
 nad podrtimi grobovi okrog kapele
 prazna kapela je le vetru domovje.
 Brez oken je, vrata se zibljejo,
 suhe kosti ne store nikomur krivice. 390
 Samo petelin je stal na slemenu
 ko ko riko ko ko riko
 v preseku bliska. Nato prinaša
 vlažen veter dež

Ganges je upadel, uvelo listje
 je čakalo na dež, ko so se črni oblaki
 zbirali v dalji nad Himavanto.
 Džungla je počenila in se privila v tišini.
 Nato je govoril grom
 DA 400
 „Datta“: kaj smo dali?
 Prijatelj, kri suvajoča v moje srce
 strašna drznost trenutne predaje,
 ki je noben vek s svojo modrostjo več ne popravi
 v tem, samo v tem smo živeli,
 a tega ni zaslediti v naših osmrtnicah
 ne v spominih, ki pajek jih dobrohotni zastre
 ne pod strtimi pečati pustega odvetnika
 ali v naših praznih stanovanjih

DA

410

„Dayadhvam“: slišal sem kako se ključ
je obrnil v vratih enkrat obrnil samo enkrat
vsak v svoji ječi mislimo na ključ,
misleč na ključ si vsak potrjuje ječo,
samo zvečer ožive, za trenutek,
bežni glasovi strtega Koriolana

DA

„Damyata“: čoln je veselo
ubogal roko, večšo jadru in veslu,
morje je mirovalo; tvoje srce bi, povabljeno,
bilo poslušno, veselo ubogalo
spretno roké

420

na obali sem sedel
in ribaril, za mano je ždela suha plan.
Bom končno uredil svoje zemljé?
Londonski most pada pada pada
Poi s'ascose nel foco che gli affina
Quando fiam uti chelidon — o, lastovka lastovka
Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie
te drobce rešil sem v svojem razpadu.
Kaj se vendar šemiš. Hieronymo spet nori.
Datta. Dayadhvam. Damyata.

430

Shantih shantih shantih

Prevedel France Papež

ELIOTOVE OPOMBE K PUŠČI

Ne samo naslov, ampak umislek in dobršen del simbolizma v poemu mi je nudila knjiga Miss Jessie L. Weston o legendi o Gralu *From Ritual to Romance* (Cambridge). Res, tako temeljito ji dolgujem, da bo knjiga Miss Westonove osvetlila težka mesta v poemu mnogo bolj, kot jih morejo moje opombe; priporočam jo (tudi zaradi velike zanimivosti knjige same) vsakomur, ki meni, da je taka osvetlitev pesmi vredna truda. Poleg tega sem v glavnem zadolžen s še enim antropološkim delom, ki je globoko vplivalo na našo generacijo, namreč *The Golden Bough*; uporabil sem posebno dva zvezka (Adonis, Attis, Osiris). Kdor pozna ta dela, bo takoj razločil v pesmi nekatera napotila k vegetacijskim obredom.

I. POKOP MRTVEGA

Vrsta 20. Conf. Ezekiel II, 1.
23. Conf. Pridigar XII, 5.

259

31. V. Tristan und Isolde, I, verzi 5-8.
 42. Id. III, verz 24.
 46. Ne poznam točne sestave igre taroka, na katero sem se očitno oprl in si jo po svoje prikojil. Obešenec, tradicionalna figura, mi služi v dva namena: v mislih ga družim s Frazerjevim obešenim bogom (The Golden Bough), pa tudi s postavo v kapuci na mestu učencev v Emausu, v V. delu pesnitve. Feničanski Mornar in Trgovec nastopita pozneje; tudi „množica“ in smrt v vodi sta prikazani v IV. delu. Moža s tremi palicami (avtentična figura iz taroka) družim povsem samovoljno s kraljem ribičem.
 60. Prim. Baudelaire:
*Fourmillante cité, cité pleine des rêves,
 où le spectre en plein jour raccroche le passant.*
 63. Prim. Inferno III, 55-57:
*si lunga tratta
 di gente, ch'io non avrei mai creduto
 che morte tanta n'avesse disfatta.*
 64. Prim. Inferno IV, 25-27:
*Quivi, secondo che per ascoltare,
 non avea pianto, mai che di sospiri,
 che l'aura eterna facevan tremare.*
 68. Pojav, ki sem ga večkrat opazil.
 74. Prim. pogrebno pesem v Websterjevem White Devil.
 76. Gl. Baudelaire: Predgovor k Fleurs du Mal.

II. PARTIJA ŠAHA

77. Prim. Antonij in Kleopatra, II, 2, v. 190.
 92. Štuk (v izv. laquearia), gl. Eneida, I, 726-727:
*dependent lychni laquearibus aureis
 incensi et noctem flammis funalia vincunt.*
 98. Gozdna scena. Gl. Milton, Izgubljeni raj, IV, 140.
 99. Gl. Ovid, Metamorfoze, VI. Filomela.
 100. Prim. III. del (Pušče), v. 204.
 115. Prim. III. del, v. 195.
 118. Prim. Webster: „Miruje veter pred vrati?“
 126. Prim. I. del, v. 37, 48.
 138. Prim. šahovska igra pri Middletonovih: Women beware women.

III. OGNJENI GOVOR

176. Gl. Spenser, Prothalamion. (V odi Prothalamion opeva Spenser sijaj narave ob Temzi, ki jo primerja staremu Peneusu ((Homer, Vergil)), kliče nimfe nad vodo in nekajkrat vzklikne: Sweet Themmes! runue softly, till I end my song. — Opomba prevajalca.)
 192. Prim. Vihar, I, 2.
 196. Prim. Marvell: To His Coy Mistress. (Neprestano slišim za sabo krilati voz časa. — Op. prev.)
 197. Prim. Day, Parliament of Bees:
*Ko boš nenadoma zaslišal
 glas rogov in lovcev, ki spomladi
 Akteona pripeljó k Diani,
 in vsi jo bodo videli nagó...*

(Prevod po citatu v izvirniku v opombah Pušče. — Prev.)

199. Ne poznam izvora balade, odkjer so povzeti ti verzi; poročali so mi jo iz Sydneya, iz Avstralije.

202. Gl. Verlaine, Parsifal.

210. Cena rožinam je bila notirana „voznine in zavarovanja prosto do Londona“; tovorni list itd., je bil izročen kupcu proti predložitvi denarnega nakazila.

218. Teiresias, čeprav samo opazovalec in ne prava „oseba“, je vendar najvažnejši značaj v pesmi, družec vse ostale. Kot se enooki Trгоvec, prodajalec rožin, spremeni v feničanskega Mornarja, ki ni popolnoma različen od neapeljskega princa Ferdinanda, tako so tudi vse ženske osebe ena sama ženska in oba spola se srečujeta v Teiresiu. Kar Teiresias „vidi“, je dejansko bistvo pesnitve. Celotni odstavek iz Ovida je antropološko jako zanimiv:

„... cum Iunone iocos et maior vestra profecto est
— quam, quae contingit maribus“, dixisse, „voluptas.“
Illa negat; placuit quae sit sententia docti
Quaerere Tiresiae: venus huic erat utraque nota
Nam duo magnorum viridi coeuntia silva
Corpora serpentum baculi violaverat ictu
Deque viro factus, mirabile, femina septem
Egerat autumnos; octavo rursus eosdem
Vidit et „est vestrae si tanta potentia plagae“,
Dixit, „ut auctoris sortem in contraria mutet,
Nunc quoque vos feriam!“ percussis anguibus isdem
Forma prior rediit genetivaeque venit imago.
Arbiter hic igitur sumptus de lite iocora
Dicta Iovis firmat; gravius Saturnia iusto
Nec pro materia fertur doluisse suique
Iudicis aeterna damnavit lumina nocte,
At pater omnipotens (neque enim licet inrita cuiquam
Facta dei fecisse deo) pro lumine adempto
Scire futura dedit poenamque levavit honore.*

293. Prim. Purgatorio, V, 133:

„Ricorditi di me che son la Pia:
Siena mi fé, disfecemi Maremma.“

* Pridajam prevod, ki ga angleški izvirnik nima:

... se šalil z Junono in dejal: „Ve žené pač čutite slo
mnogo bolj, kot je to nam dano možem.“
Ona taji; zahoče se ji, naj učeni Teiresias dá
svoje mnenje: ljubezen poznal je obojno,
kajt nekoč je dve krepki kačji telesi,
v gozdu sprijeti, s palico udaril, raneč ju,
in glej - čudo - iz moža se spremenil je v ženo.
Tako preživel je let sedem, v osmem spet kači
je videl in dejal: „Če tolikšna moč od udarca
vam enega je, da spol spremenita storilcu,
ná, spet vaju vsekam!“ In ko je to storil,
je prejšnjo obliko zadobil in rojeno podobno.
V prepiru šaljivem, izvoljen za razsodnika,
prav je dal Jupitru — a Saturnija,
užaljena, je trdega bolj kot pravičnega
obsodila sodnika na večno izgubo oči.
Vendar pa oče je vsemogočni (ker nikdar bogovi
ne smejo spreminjati božjih dejanj) za izgubo oči
mu vedeštvo dal, nesrečo olajšal s častjó.

307. Gl. sv. Avgušтина Izpovedi: „Nato sem prišel v Kartagino, kjer je okrog mojih ušes vrel in pel kotel brezbožne ljubezni.“

308. Celotno besedilo Budovega Ognjenega govora (ki po svoji važnosti ustreza Pridigi na gori), odkjer so vzete te besede, je najti v prevodu pok. Henryja Clarke Warrena, *Buddhism in Translation* (Harvardska orientalna zbirka). Warren je bil eden velikih pionirjev budističnih študij na zahodu.

309. Spet iz Avguštinovih Izpovedi. Postavitve teh dveh predstavnikov vzhodne in zahodne asketike v vrh tega dela pesnitve ni slučajna.

V. KAJ JE REKEL GROM

V uvodu V. dela so uporabljeni trije motivi: potovanje v Emaus, prihod k razvalinam kapele (gl. knjigo Miss Westonove) in sedanji propad Vzhodne Evrope.

357. To je „*Turdus aonalaschkae pallasii*“, drozg puščavnik, ki sem ga slišal v okrožju Quebeca. Chapman pravi (*Handbook of Birds of Eastern North America*): „Najbolj se drži v osamljenih gozdovih in v odmaknjenem goščavju... njegovo petje ni značilno toliko po glasovnem obsegu, kot po čistosti in milini glasov; nedosežno je v odločni modulaciji.“ Znano je tudi po podrobnosti s kapljanjem vode.

360. Spodbudo za naslednje verze mi je dalo poročilo o eni od antarktičnih ekspedicij (ne spominjam se točno, a mislim, da o Shackletonovi): pripovedovali so, da je čutila skupina raziskovalcev, na koncu svojih moči, stalno prevaranost, da je en član več, kot jih je bilo mogoče dejansko našteti.

366-76. Prim. Hermann Hesse, *Blick ins Chaos*: „Schon ist halb Europa, schon ist zumindest der halbe Osten Europas auf dem Wege zum Chaos, fährt betrunken im heiligen Wahn am Abrund entlang und singt dazu, singt betrunken und hymnisch wie Dmitri Karamasoff sang. Über diese Lieder lacht der Bürger beleidigt, der Heilige und Seher hört sie mit Tränen.“

401. „Datta, dayadhvam, damyata.“ (Daj, sočustvuj, vodi in daj se voditi.) Pomensko zgodbo groma je najti v „*Brihadaranyaka Upanišadi*“, 5, 1. Prevod se nahaja v Deussenovih *Sechzig Upanishads des Veda*, str. 489.

407. Prim. Webster, *The White Devil*, V, 6:

„...poročila se bosta
preden črv prevrta tvoj mrtvaški prt, prej ko pajek
preprede s tanko zaveso nagrobni napis.“

(Prevod po izvirnem citatu. — Prev.)

411. Prim. *Inferno*, XXXIII, 46:

ed io sentii chiavar l'uscio di sotto
al'orribile torre.

Tudi F. H. Bradley, *Appearance and Reality*, str. 346: „Moja zunanja občutja niso nič manj zasebna kot moje misli in čustva. V vsakem primeru pade moje izkustvo v moj lastni svet, ločen od zunanjega; vsako okrožje pa je z vsemi svojimi elementi nerazumljivo drugemu... V kratkem, če gledamo pojave, ki se dajejo duhu, je ves svet za vsakega poseben in vsaki zavesti zaseben.“ (Prevod po izvirnem citatu. — Prev.)

424. Gl. Weston, *From Ritual to Romance*; poglavje o kralju - ribiču.

427. Gl. Purgatorio, XXVI, 148:

„Ara vos prec, per aquella valor
que vos guida al som de l'escalina,
sovegna vos a temps de ma dolor.“
Poi s'ascose nel foco che gli affina.

428. Gl. Pervigilium Veneris. Prim. Filomela v II. in III. delu.

429. Gl. Gerard de Nerval, Sonet "El Desdichado".

431. Gl. Kyd, Spanish Tragedy.

433. Shantih. Ponovljeno, kot tukaj, je formalni zaključek Upa-
nišad. Naš ustrezen izraz za to besedo je: mir, ki ga ni moči doumeti.

Prevedel France Papež

CERKEV IN ATEIZEM

Alfonz Čuk

Ateizem kot absolutno in borbeno zanikanje Boga je moderen pojav. Seveda so bili vedno ljudje, ki so Boga umsko zanikavali ali vsaj tako živeli, kot bi Boga ne bilo (tako imenovani praktični ateisti). Vendar je dogmatični ateizem ali, bolje rečeno, antiteizem, ki je tako značilen za zadnje stoletje naše zapadne kulturne zgodovine, skoraj popolnoma neznan klasični antiki, primitivnim kulturam in celo modernim nekrščanskim civilizacijam. Ko je grški filozof Theodoros iz 4. st. pred K. zanikaval božanstvo, je bilo to nekaj tako nenavadnega, da se ga je oprijel in mu za vselej v zgodovini filozofije ostal priimek „ho atheos“ (brezbožnik). Nekaterim vzhodnim religijam kot npr. hinduizmu, budizmu in taoizmu se včasih odreka teistični značaj. Četudi bi bilo res, da ta verstva nimajo pojma o božanstvu, vendar je borbeni ateizem popolnoma tuji njihovi mentalnosti.

Kako je mogoče razložiti dejstvo, da je moderni ateizem pravzaprav sad zapadne kulture, skoten sredi krščanskega sveta? Ateizem je brez dvoma eden izmed postranskih proizvodov tistega kulturnega gibanja, ki se je začelo z renesanco, naraslo skozi dobo prosvetljenstva, se izlilo v naivni scientizem 19. stoletja in se končno, ko je polomija mesijanstva znanstvenega napredka postala jasna zlasti po dveh svetovnih vojnah, ustalilo v filozofskem nihilizmu ekzistencialnega kova. Moderni ateizem je tako zapeljiv sad naivno-prešerne arogance človeka preteklega stoletja, kot ga predstavljajo Feuerbach, Comte in Marx, ki je sanjal, da je našel v moderni znanosti čarobni ključ, ki nam bo odkril dver do skrivnosti človeškega bivanja in vedenja. Na drugi strani pa je ateizem trpka usedlina bridkega razočaranja ljudi kot so Nietzsche, Sartre in Camus, ki so izgubili vero v človeške vrednote in so domnevali, da je edini izhod iz slepe ulice človeškega obupa v odklonitvi in zanikanju krščanskega Boga. V obeh primerih se je ateizem spočel na ozadju razdrobljenega in oslavljenega krščanstva, ki je postajalo družbeno in kulturno vedno bolj neučinkovito in vedno bolj nesposobno, da zadovolji potrebe in težnje modernega človeka. Ateizem je tako ne samo tragična katastrofa našega časa, temveč tudi izzivajoč in vest izprašujoč "J'accuse", vržen v obraz nam kristjanom, ki nismo umeli iz božje realnosti napraviti živo kvasilo za privatno in javno življenje.

Katoliška Cerkev, ljubosumna čuvarica božjih in človeških vrednot, ni skozi 18 stoletij čutila potrebe, da bi slovesno definirala teizem ali obsodila ateizem. Vsa njena dolga razburkana zgodovina je presunljivo potrdilo božje realnosti in neusmiljena obsodba ateizma. Vsaka njena dogmatična ali moralna izjava, vsaka njena molitev, vsako njeno liturgično opravilo je slovesna veroizpoved v enega Boga. Šele med prvim Vatikanskim cerkvenim

zborom (1869-1870) je Cerkev imela za potrebo in dolžnost, da vpričo mnogih versko-filozofskih zmot jasno opredeli in proglasi svojo vero v „nega, pravega, brezmejnega in živega Boga, stvarnika in gospoda nebes in zemlje, vsemogočnega, večnega, brezmejnega, nedoumnega, neskončnega po umu, volji in vseh drugih lastnostih... ki je resnično in bistveno različen od sveta“. Obenem je koncil obsodil vse tiste ideološke sisteme, ki zanikujejo ali maličijo božjo stvarnost, kot so ateizem, materializem, panteizem, pozitivizem in agnosticizem. Ta vatikanska definicija se je izvršila v slovesni tradiciji velikih cerkvenih zborov, kjer se katoliški nauk jasno in jedrovito opredeli in se nasprotni zmotni nauki anatemizirajo v kratkih in zgoščenih kánonih. Ta opredelitev teizma in obsodba ateizma prvega Vatikanskega koncila sta ostali skoraj neopazni med veliko večino katoliškega ljudstva, saj so se takrat brezbožni nauki širili pretežno med majhno, dasi zelo glasno skupino ljudi.

Položaj se je dramatično spremenil z boljševiško revolucijo v Rusiji leta 1917. Ateizem je nenadoma postal organiziran družbeni pojav, kateremu je bilo veliko do tega, da si utre pot med množicami in pridobi ugled tudi med preprostimi ljudmi. Na žalost, v Sovjetski Rusiji in drugod si ateizem ni upal stopiti v svobodno tekmovanje z religioznimi tokovi, temveč je bil vsiljen ljudem kot edino pravilno ideološko zadržanje. To se je izvedlo z vso neusmiljeno močjo komunistične vlade, kateri pojem verske svobode ni pomenil absolutno nič. Religija se je smatrala za škodljivo in protiznanstveno praznoverje, ki se mora izvrti iz človeškega uma in srca. Protiverska propaganda se je organizirala in ustoličila širom po Sovjetski Rusiji. Ateistični komunizem je začel bolj in bolj ogražati ne samo naše politične in socialne sisteme, temveč celokupno zapadno in krščansko civilizacijo. Ta nevarnost je postala posebno grozeča za časa španske državljanske vojne, ko je svet prisostvoval prvemu pravemu vmešavanju Sovjetske Rusije v notranje zadeve zapadne krščanske države. Ena izmed značilnosti španske državljanske vojne je bil strahovit izbruh verskega sovraštva in verskega preganjanja, ki so ga podpihovali komunisti. Ravno v istem trenutku je bil objavljen drugi slovesni cerkveni dokument o ateizmu, namreč okrožnica Divini Redemptoris, ki jo je izdal Pij XI. 19. marca 1937. Podnaslov okrožnice je „o ateističnem komunizmu“, kar odkriva papežev namen, da razpravlja o komunizmu z verskega, moralnega in filozofskega stališča, zavedajoč se bistveno brezbožne narave komunizma.

Pij XI. poudari dejstvo, da „prvič v zgodovini prisostvujemo hladnokrvnemu in do zadnjih potankosti načrtanemu boju med človekom in 'vsem, kar se imenuje Bog'. Komunizem je po svoji naravi protiverski. Smatra religijo za 'opij ljudstva', ker verska načela, ki govorijo o zagrobnem življenju, odtegujejo proletariat od sna sovjetskega paradiža, ki je od tega sveta“ (22). Papež ugotavlja, da brezbožni komunizem namerava „prevrtniti socialni red in izpodkopati same temelje krščanske civilizacije“ (3) ter

vpeljati novo dobo „človeštva brez Boga“ (12). Komunizem je bistveno zmoten vkljub nekemu zunanjemu videzu mesijanske ideje o pravici, enakosti in bratstvu. Naše vedenje mora biti ne samo umska obsodba, temveč nesodelovanje. „Nihče, ki mu je pri srcu krščanska omika, ne sme na kateri koli način sodelovati“ pri komunizmu (58).

Brezboštvo je v okrožnici Divini Redemptoris obsojeno posredno, kolikor je vteleseno v modernem komunističnem sistemu. Izjava o komunizmu ni samo negativna, saj je pretežni del okrožnice posvečen pozitivnemu nauku Cerkve, ki nasprotuje komunizmu. Okrožnica je velepomembna listina. Prvič v zgodovini Cerkev slovesno obsoja politično in socialno masovno gibanje zaradi materialističnega in ateističnega duha, ki ga preveva. Katoličanom je strogo naročeno, da naj pri takem gibanju ne sodelujejo. Divini Redemptoris ni doktrinarna izjava, ki zanima samo bogoslovne učenjake, temveč je zaskrbljeni glas očeta, ki mora najti odmev v vsakem zvestem katoliškem umu in srcu. Ateizem se nam prikaže iz okrožnice ne kot filozofski sistem, ki se o njem debatira po salonih in učilnicah, temveč kot grozeči „Hannibal ante portas“, ki preži pred vsakim človeškim srcem.

Najnovejša papeška izjava o ateizmu je v prvi okrožnici Pavla VI. Ecclesiam suam, ki je izšla v avgustu 1964. Dasi se Pavel VI. zaveda, da je ateizem „najresnejše vprašanje naše dobe“ (104), mu posveča v okrožnici le nekaj odstavkov. Papež se približuje temu problemu s čisto novim zadržanjem, ki je bolj psihološko in prežeto z duhom Janeza XXIII. Poudarek izjave ni toliko na ateizmu ko na ateistih. Papeževo zadržanje ni hladno doktrinarno, temveč toplo osebno, simpatično in razumevajoče. Pavel VI. vnaša v obravnavanje verske zmote novo dimenzijo, ki se je malokdaj uporabljala v slovesnih cerkvenih listinah, namreč poizkus psihodinamičnega razumevanja herezije in heretikov. V svesti si svoje visoke pastirske dolžnosti si papež prizadeva „poiskati v srcu modernega ateista nagibe njegovega nemira in zanikanja“.

Pavel VI. razpravlja o ateizmu v zvezi s problemom dialoga, ki naj ga Cerkev vodi z nekatoliškim in nekrščanskim svetom. Cerkev je voljna, da se razgovarja s katero koli človeško skupino, saj je vedno pripravljena, da prizna in ceni vsakršno človeško vrednoto in potrebo. Dasi Cerkev, kar se nje tiče, noče nikogar izključiti iz svojega dialoga, vendar se zdi razgovor z ateisti skoraj nemogoč zaradi njihove neiskrenosti in neizprosne sovražnosti. Razgovor se lahko razpleta samo v ozračju svobodnega razpravljanja, umske poštenosti in zaupanja. Kjer se Cerkev preganja in ponižuje, tam je pravo občevanje nemogoče, ker Cerkve nihče noče poslušati. Cerkev molka se ne more razgovarjati s svojimi preganjavci. Kar ji preostaja, je, da trpi, prenaša in ljubi.

Cerkev ima dolžnost, da obsodi in zavrže ateizem kot ideološki sistem, obenem pa ima tudi pastirsko dolžnost, da skuša ateista razumeti. To je čisto po izreku sv. Avgušтина, da moramo pobijati zmote in ljubiti tiste, ki se motijo. Cerkev mora obsojati

ateizem, ker ne odgovarja zdravemu človeškemu mišljenju in ne nudi človeškemu življenju nikake rešilne formule, temveč ga le ponižuje in maliči. Ateizem končno človeka zasužnji in mu zruši podlago socialnega življenja. Papež s posebnim poudarkom zavrača ateizem, kadar se oklene gospodarskih, političnih in socialnih sistemov in začne zatirati Cerkev. Med temi sistemi imenuje kot najvažnejšega „ateistični komunizem“. Istočasno pa papež neka-ko omili ali, bolje rečeno, pojasni to odločno odklonitev ateizma s pripombo, da ni toliko Cerkev, ki te sisteme odklanja, temveč oni sami „nam temeljito nasprotujejo bodisi v idejah ali v dejanju“ (105). Pavel VI. zaključí ta odstavek z globoko človeško izjavo: „Naša graja je v resnici bolj težba žrtev kot obsodba sodnikov“ (195).

Približno polovica razprave o ateizmu je v okrožnici posvečena razglabljanju nagibnih činiteljev, ki naj bi pojasnili nastanek ateizma v posameznih človeških dušah. Papež navaja štiri take činitelje, ki utegnejo osvetliti pojav ateizma v modernem svetu:

1. Nekateri nagibi za ateizem „nastajajo iz zahteve, da se božja stvarnost prikaže na bolj dostojen in čistejši način, kot je morda v slučaju nekaterih nepopolnih jezikovnih in liturgičnih oblik, katere moramo očistiti, da bodo lahko čim bolj dovršeno in jasno izražale duhovno realnost, katere znak so“ (108). Ni nujno, da je ateizem vedno zanikanje božje realnosti. Lahko je samo krepek protest zoper naše antropomorfično in zmaličeno predstavljanje božjih stvari, ki jih je včasih zares najti v našem bogoslužju, ali pa nam jih ateisti zmotno pripisujejo. Ni dvoma npr., da sta se Feuerbach in Marx borila ne toliko zoper krščanskega Boga Abrahamovega, Izakovega in Jakobovega, temveč zoper Boga, ki si ga je po svoji podobi in sličnosti ustvaril Hegel.

2. Druga pot, ki pelje v ateizem, utegne biti iskren, časi zapeljan idealizem in želja po socialni pravičnosti. Ateisti so večkrat ljudje, ki so „polni hrepenenja in včasih navdahnjeni po strastni želji, da bi dosegli, kar je nedosegljivo, često pa tudi gnani po velikodušnih sanjah o pravici in napredku. V teh sanjah so plemeniti socialni cilji postavljeni na mesto neomejenega in nujnega Boga, kar ravno dokazuje neizkorenljivo potrebo po božjem izvoru in cilju vseh stvari. Naša učiteljska dolžnost je, da potrpežljivo in modro pojasnjujemo božjo transcendentnost in imanentnost“ (108). Ateisti te vrste so tako imenovani humanitarni ateisti in socialni reformatorji, ki so zdvojili nad historičnimi religijami, češ da so se temeljito komprometirale s svojo podporo reakcionarnim režimom, se izkazale nezmožne, da človeštvu pomorejo v stiskah, in tako postale ovira na potu napredka. To so ljudje, ki se včasih z iskrenim, dasi tragičnim idealizmom borijo celo življenje za pravico, svobodo in enakost med ljudmi, ne da bi se zavedali, da so ti vzori puhli in sipki, ako ne temelje na teistični podlagi.

3. Znanstveno raziskavanje in razmotrivanje, ki temelji na zmotnih ali nepopolnih filozofskih podlagah, lahko tudi privede

človeka do ateizma. Spet so to ljudje, „ki se včasih z naivnim navdušenjem poslužujejo človeškega razuma, da bi se dokopali do znanstvene razlage veselja. Ta postopek je toliko manj graje vreden, ker često sloni na zakonih logičnega mišljenja, ki so podobni zakonom naše klasične filozofske šole. Njegova smer je nasprotna volji tistih, ki ga uporabljajo, misleč, da bodo v njem našli neizpodbiten in sam v sebi zakonit dokaz za svoj ateizem; vodi jih kvišku k dokončnemu metafizičnemu in logičnemu priznanju bivanja najvišjega Boga“ (108). Na žalost ti ljudje zaradi političnih in drugih zunanjih razlogov prostovoljno prekinjajo svoje potovanje in tako upihnejo „višjo luč razumljivosti veselja“.

4. Končno je ateizem lahko reakcija zoper nepopolnosti in sebičnost sodobne družbe. Ateista neredko „priganjajo plemenita čustva nepočakljivosti s povprečnostjo in samopašnostjo mnogih sodobnih socialnih ustanov. Ateist si zna izposoditi od naših evangelijev načine in izraze človeške vzajemnosti in usmiljenja“. Ali nam bo uspelo, se vprašuje papež, da ga nekoč privedemo do krščanskih virov moralnih vrednot?

Pavel VI. se loteva problema ateizma na originalen in moden način. Ponovi obsodbo ateizma, a obenem izrazi svoje obžalovanje nad tem, da Cerkev ne more vstopiti v uspešen razgovor z ateisti. Tega ni kriva Cerkev, temveč neizprosna sovražnost ateističnih režimov, ki osorno odklanjajo vsako zблиževanje. Papež se resno potruzi, da bi razumel psihodinamiko ateizma in celo priznava, da ateizem lahko temelji na plemenitih čustvih. Izraža željo, da bi tudi ateistom lahko pomagala in se pridružuje upanju Janeza XXIII. o korenitih izpremembah, če ne v brezbožnih naukih samih, vsaj v gibanjih in sistemih, v katerih je ateizem zasidran. Ta sprememba bi lahko omogočila dialog tudi med verniki in zanikovavci Boga.

Da papeževo zadržanje ni samo v praznih besedah, je pokazal nagel razvoj dogodkov po izidu okrožnice. Papež je osnoval posebno tajništvo za nevernike, ki mu načeluje dunajski nadškof kardinal Franz Koenig. Spomladi 1965 se je v Salzburgu vršil mednarodni kongres kristjanov in marksistov, katerega je sicer organizirala mednarodna Družba sv. Pavla, vendar se ga je udeležilo veliko število znanstvenikov in bogoslovcev. Med različnimi problemi, ki so jih obdelovali, so bili tudi tile: problem ateizma, problem ideološkega sobivanja, področja sodelovanja med kristjani in marksisti. Tretji in morda najbolj pomembni dogodek v tem razvoju pa je dejstvo, da se Vatikanski cerkveni zbor sam bavi z vprašanjem brezboštva. Ravno te dni⁶ se vršijo žive debate o 13. shemi, ki naj bi obsegala tudi poglavje o ateizmu. Kateri koli naj bo izid teh debat, eno je gotovo: Cerkev bo vedno obojala ateizem kot ideologijo, podvojila pa bo svoje prizadevanje, da se ateistom približa, jih razume in jim na praktično-življenjskem področju skuša pomagati. Nobenega dvoma ni, da bi tak dvogovor, izpeljan na medsebojnem spoštovanju in zaupanju, prinesel obojestransko obogatitev, dasi se to sliši zelo paradoksalno.

PODEDOVANO IME

Milena Šoukal

Beležka v arhivu:

Odšla je nekega jutra nabirat jagode. Zaman so jo pričakovali zvečer, zaman vse druge dneve — ni se več vrnila. Ob jezeru na vznožju utrdbe so našli le njeno rdečo ruto, ki jo je prilepil pljusk valov ob kamen. Kadar posveti sonce v jezersko gladino, odsevajo skozi temno modrino valov rdeči prameni. Spomin na lepo Fanny Hooe se je ohranil v imenu, ki ga je jezero od nje podedovalo.

Fort Wilkins, v avgustu 1964.

S L A P

Udarjajo togotna brezna,
po hrbtih se jim razliva
bakrena jeza.

Odbijajo se kaplje
skozi neveselo pirovanje
utrjenih skal;
v utrinkih izgoreva
pohlep življenja.

V združitvi je smrt.

Nočem
umreti kakor kaplja.

R U D A R J I

Nikoli več
ne bodo peli starci,
kaj morejo še nuditi
ženam?

Pod skrivljenimi loki
zabili so se v tla
in noč bila
jim je družica.

Skotila zarod
v duplih je samote
s prepovedjo
na pragu dneva.

Z A Z N A V A

Od skrivljenih dreves
se daljša padec senc.
Z lesenih koridorjev
udarjajo koraki,
iz gozda se oglaš
zavijanje volkú.

Svarijo starci
mladce iz preddverja:
nadkrilila naj bi previdnost
slo iskanja,
da v jutru z izginutjem sanj
ne bo kesanja.

Vznemirja
čustva na pohodu
glas budnosti življenja.

NEVIHTA

Z globeli zrak
prevpiti hoče
mrmranje
jeznih senc.

Zabijajo se v zemljo toče.

Iz trav cveti
obup
prekletstva
kaznovanih.

SPOZNANJE

Počasno sonce pada v zarje.
Iz motnih, cenenih goščav
se tihotapi
med nasade.

Spojila se je rosa
z vekami
v širokem loku senc,
pod njimi se v iskanju
sklonila je mladika,
iz slutnje
zaživele v sled
spoznanja:

ko bodo ugasnile luči,
bom prazna
kot studenec v suši.

S T R T A P E R U T

Med bičjem sapa iztepava
izničene moči,
šumijo vzdihli suhih ust.
Boli... boli... boli...

Zaklicala
bi jatam na obzorju,
kričala bi v obup peruti —
sovražnost
se je vdinjala v vrhove,
v dolini vleče se megla.

Iz dna na vrh se plazim
pohabljenka noči.

I Z G O R E L I S P O M I N

Zakasnil se utrip
je odpuščanja.
Takrat iz tal zagrabil
mi je strah ramena:
prešla osamljenost
je gozda vame.

Molk ust obnavlja igro časa.
V odsotnem snu oči
se komaj, komaj še odpro.

Na steni sveča izgoreva.
Polzi po vratu tenka solza,
zaganja vešča se k svetlobi,
z ekstazo smrti še podaja.

Kaj treba ji je še živeti?

P O V R A T E K

Na gola tla
je pokleknila žalost.
Prestati mora tepež
dežja iz mrkega neba,
potisniti na rob prepada
obnavljanje želja.

Z zanikano bojznijo
se druží delež dni,
pronica mir
v povratek bivanja.

Iz hrasta v bregu
sahnejo sokovi,
spodnaša sila trdnost tal.

Rdeči pljunek na obrežju
izmivajo valovi
z zeleno tihimi očmi,

izgublja se odsev
v požrešnosti globine.

E P I L O G

Vsevedna cesta
upogiba klanec
v okroglem begu
skozi kaplje,
ki močijo
zadimljeno zemljo.

V drogovih
plete misel
okrnjeno predstavo,
svetlika se mokrota lic
v žareči kopeli pojav,
zavirajoč
besed spočetje.

Rdeča je samo širina
traku v premočenih laseh,
v njih žvižg vetrov
prebira strune,
napenja usta
ob prevzemu zven
podedovanega imena.

DANTE ALIGHIERI

Tine Debeljak

VICE. VIII. spev

Ta spev temelji na psalmu Te lucis ante..., ki se moli v brevirju kot večerna molitev, kajti v nadaljevanju se prosi za pomoč proti zalezovanju hudobnega duha ponoči. Angeli branijo dušo pred Kačo, ki je ista, kot je zapeljala Evo.

Prve lirične tercine je nekoč uglasbil Schumann. Po tem uvodu je ta spev znan, kakor tudi po dveh postavah: sodnika Nina in Konrada Malaspina. Močno je poudarjena prvega ljubezen do svoje žene še po smrti; toda ona ga je pozabila in se poročila z milanskim glavarjem (ta ima v grbu Kačo, dočim ima Ninov rod Petelina). Obrača se zato na hčerko, naj moli zanj, ženi pa samo prerokuje, da se bo še kesala. Prerokovanje Malespine pa je značilno zato, ker bo Dante sam čez sedem let lahko osebno skusil gostoljubnost te junaške in bogate družine, ne samo po tem, kaj pravijo drugih „poročila“.

V tem spevu je Dante postavil spomenik svojemu dobrotniku v emigraciji. In moj prevod naj bo posvečen prav tako vsem dobrotnikom na še emigracije.

Bilá je ura, ki v mornarja srcu
prebuja na prijatelje spomine
in na slovo od njih, ko se je vkrcal;

ko romar nov razneži se od miline
ob glasu zvona iz dalj — v objokovanju
za dnevom, zdi se mu, ki v mraku gine;

tedaj, ko vse je utihnilo v molčanju:
zagledal dušo sem, ki se vstopila
na noge je, vabeč me k poslušanju;

približala se je, dlaní sklenila,
oči na vzhod uprla, kakor da je
v zaupanju se na Boga obrnila,

in že — 'Te lucis ante'... sladko... slaje...
pobožno iz ust so glasi ji zavreli,
da ves iz sebe bil sem poslušaje.

Pobožno v zboru vsi so ji pripeli,
sladkó do zadnje sprémili vrstice,
med tem pa v kroge nad seboj strmeli.

Priostri, bravec, svoje zdaj zrenice,
nad vsem tenkóprozoren pajčolan je,
lahko zato bo priti do resnice! —

Zdaj videl sem: ves zbor zaverován je
molčé, z odprtimi očmi v višino,
a bleđ, ponižno vdan v pričakovanje.

In videl sem: spustila se v nižino
dva angela sta, vsak z mečem žarjenim,
z rezilom skrhanim, s topo ostino.

Zelena odela — pravkar porojenim
drevesnim listom slična — so vihrala
z vetrom, od kril zelenih povzročenim.

Obstal je prvi blizu, kjer sva stala,
a drugi se v nasprotni breg postavi:
med njima čreda duš je trepetala.

So jasno odražali lasjé se plavi;
zroč jima v lice, se mi oko zalije:
da luč slepi presilna, je v naravi.

„Poslana sem s podnožja sta Marije“,
Sordello reče, „v stražo te doline,
pred kačo, ki vsak čas se sèm privije.“

Ker nisem znal, odkod naj zmija šine,
se ozrem okrog, nato k zaupni rami
prisonim se, prežet od ledovine.

Sordello pa: „Navzdol pojdimo k jami,
k tem slavnim sencam na pomenkovanje,
ljubó bo njim tam videti se z vami.“

Le tri korake — menim — in v doline
sem dnu bil, srečal senco, ki ni krila,
da rada z mano bi stopila v znanje.

Bil pa je čas, ko plan se je temnila,
vendár biló v oči iz oči spoznati
je to, kar prej razdalja je branila.

On bliža meni se, jaz njemu hkrati:
O Nin, sodnik! Vesel sem, plemeniti,
da ni ti med obsojenci ječati! —

Pozdrav pozdravu nehal ni slediti.
„Iz dolgo,” vpraša, “kar čez môrja strugo
pribrodil sèm pod grič si skaloviti?”

“O,” rekel sem, “skoz kraje z večno tugo
prišel sèm davi, v prvem sem življenju,
zdaj romam, da biló bi srečno drugo!”

Oba ob takem mojem govorjenju
sta s plašno zbežanostjo odstopila,
kot se odmikamo ob zastrmenju.

Sordello obrnil se je do Vergila,
a Nin zavpil sedečemu v bližini:
“Corrado, glej, kaj Milost je storila!”

A meni: "Pri hvaležni zadolžnini,
ki čutiš jo do njega, ki zakriva
svoj prvi vzrok, da k njemu kot brvi ni:

ko boš onstran širokega zaliva,
Giovanki moji déj, naj zame prosi
tam, kjer nedolžni odgovor še dobiva.

Težko, da mati nje me v srcu nosi,
odkar preveske vdov je snela, reva,
ki jih nazaj še poželela bo si.

Pri njej se vidi spet, da kratko seva
pri ženskah žar ljubavnega plamena,
če oko in čut goriva ne dodeva.

Ne bo ji dala takega imena
na grobu, 'kača', ki Milance vlada,
kot dal 'kokot' bi mojega plemena."

Tako je rekel mirno, a iz jada,
napravil vtis, da v plemenitem besu
ljubezni vnema se, a ga obvlada.

Med tem jaz dvignil sem oči k nebésu
tja gor, kjer zvezde so že bolj počasne
kot krog najožji péstu pri kolesu.

In moj Vodnik: "Kaj zreš v višave jasne?"
Jaz njemu: "Vidim tam tri plamenice:
tu vse žari od njih, zvezdé prekrasne!"

"Zvezda četvérica," de, "ki ti v lice
sijala davi je, se že je skrila,
te so stopile zdaj v njih kolesnice."

Še je govoril, ko ga pritegnila
je dlan Sordella: "Glej tam — Zoprnika!"
Pokaže s prstom: tja sva se obrnila.

Tam, kjer bil dol odprt je, brez branika,
bilá je Kača, takšna, kakor dala
je Evi sadež (o, trpkà lesnika!)

Med rožami in travo je ležala
hudobna črta, obračala je glávo,
gladila se, kot zver se oblizovála.

Jaz nisem videl z jasno razpoznavo,
kako sta odgnala se kragulja svéta,
le zrl obeh letečo sem bleščavo.

Ko zašumela krila so razpeta,
je kača ušla — in angela vrnila
sta se na stražo spet z bleskom poleta.

A senca, ki Sodniku se privila
na klic njegov je, ves čas dogodljaja
nenehoma me je skrbno motrila.

"Svetilika, ki v višine te sprevaža,
naj najde v tvoji volji voskovine,
kot ti jo treba bo za v sam vrh raja,"

začela je. "Če trdne imaš novine
o Valdemagru, reci, naj jih čujem;
bil sem glavar nekoč vse te doline .

Corrado Malaspina se imenujem,
vnuk 'Starega', preveč dajal rodbini
ljubezni sem, zdaj tu jo očiščujem."

"Ah, nisem bil še v vaši pokrajini,"
sem del, "a kje v Evropi se nahaja
še kraj, kjer znani niso Malespini?!

To slavo, ki nam hišno ime obdaja —
ob vaših delih, krajine lepoti —
pozna pač vsak, četudi ne zna kraja.

Prisegam vam pri svoji rajski poti,
da rod vaš še današnji dan uživa
zaradi meča in mōšnje glas mogoti!

Navada in značaj sta trdoživa;
čeprav najvišji krivec svet zavaja,
vaš rod naravnost gre, ne pota kriva.”

In on: “Zdaj pojdi, sonce že zahaja;
ne bo več sedemkrat se položilo
v ležišče tja, ki Oven ga prisvaja

kar z vsemi štirimi, ko vljudnomilo
to mnenje o nas ti bo zabito v glavo
z žeblji, ki niso ‘drugih sporočilo’ —

če sodbe izrek ne pride že ob veljavo...”

MARCELINO VAZQUEZ

Ruda Jurčec

„Mučili so ga, a uklonil se je in ni odprl svojih ust, kakor jagnje, ki ga peljejo v zakol, kakor ovca, ki pred svojimi strižci umolkne in ne odpre svojih ust. Iz stiske in sodbe je bil pobran, kdo se meni za njegovo usodo?“

(Iz, 53; 7-9)

I.

Ena

Dve

Tri

Štiri

Pet

Šest

Sedem

Osem

Ura v zvoniku bazilike pri svetem Jožefu na trgu Flores je odbila osmo uro. Udarci so tolkli vanj in zvok je donel po sobi; mrak poletnega večera je ubrano odmeval.

Bila je sobota.

Čez eno uro se bo podal v pritličje, da jo počaka. Mlahovo se bo na koncu stopnice zbegano oziral po ulici gor in dol in oči ga bodo bolele, ko se bo zbal neonskih luči nad glavo; ne bodo še gorele, zabolele ga bodo v dnu duše, ko bodo potem padle nanj kot zavese žarečega zlatà.

Ves popoldan je bil zbran, donelo je v njem v najtišjem pianissimu in še mir po hodnikih in drugih sobah je zvenel lirično, nedolžno, usmiljeno, promet se še ni začel. Opoldne se je vrnil v sobo, sreče prepoln nad sončno svetlobo; večer je bil še daleč. Sobotni popoldanski mir nosi v sebi klice bližajoče se sakralnosti. Široka postelja je bila kot marmorna plošča na dnu grobnice —

sveže bele rjuhe so bile kruto čiste in beli hlad ga je otrpnil, ko je legal. Slišal je, kako je zbranost lezla po telesu in pobožno se je predajal v strah.

Kaj bo zvečer, kje bo našel zatočišče za resnico, za katero želi, da bi bila laž, da je ne bi bilo.

Ves popoldan je čakal, kako si bo odgevoril.

Sicer pa je bilo že opoldne vse jasno in v podrobnostih je vse izčrpal do dna, misli so se mu razpredale v nešteto strun — dotaknil se je prve in že so zadonele vse hkrati in je bil odgovor kot labirint in freska v tisoč in tisoč odtenkih.

Zrl je v strop, kjer se je resnica dneva utrujeno urejala v prve pege bližajočega mraka.

Že od jutra se je na vse pripravljaj. Svežina mladega dneva ga je veselo vrgla s postelje in najraje bi kriknil v odzdrav zvončku — pri baziliki je vabilo k prvemu jutranjemu opraviu. Naglo se je napravljaj, jutranji hlad je bil baržunast, vodni curki so lili po njem kot slapovi čistosti. Zunaj sobe je še vse molčalo, obredja ljubezni so bila mimo. Vedno je bil vesel sobote: vsaka sobota je bila znanilka odrešenja v sreči in ko se je tokrat po britju zagledal v zrcalu, bi želel vsem na vse strani krikniti:

„Čujte, ljudje božji, jutri se bo vse končalo — jutri bo velik praznik, ker bom odrešen vsega — vsega...“

Čez nekaj trenutkov je bil na trgu pred bazliko. Kakor nalašč so bile tokrat ulice oprane in še omnibusi so po Rivadaviji tekali, kakor da bi pred seboj valili vsak svojo preprogo. Pomislil je, kaj bi moglo biti in si že hotel dahniti:

„No, saj jutri je praznik osmega decembra. Moja mala dva bosta prišla sem k prvemu obhajilu — mali bo v salonskem fraku, dekle bo nevestica v belem...“

Bilo mu je, da bi v pozdrav pomahal prvemu šoferju, če se ne bi zbal, da se bo spozabil in se za hip znašel med vozili — samo za hip in bilo bi prepozno... Prepozno, kakor takrat...

Moglo bi biti prepozno, ko se je spomnil, kako je bilo še pred nekaj minutami.

Po vratih sobe je rahlo zapraskalo. Sobarica, drobno dekle, je pridrsala in komaj slišno zaklicala:

„Čujte, Marcelino, čujte, gospod Marcelino Vázquez... ali ste se prebudili... ali se...“

Stal je ob podnožju svetišča. Belina portala mu je jemala pogled, roki sta bili težki kot bron in vedel je: korak se mu bo mirno sprožil navzgor, če bi sebi, vsem okoli sebe in na hodnik pred sobo zaklical:

„Ne, nisem Marcelino Vázquez. Zakaj bi moral biti Marcelino? Nisem, nisem...“

Izpred kioska na desni mu je mirno zadonelo:

„Kako vam gre, kako ste danes? Vidite, tukaj imate Prenso...“

„Oh, saj res, dobro jutro tudi vam, gospod Marcelino... Vsak dan enako, kajne... Gotovo ste že mnogo prodali... vsak dan mnogo, ali ne — saj je tako, dragi Marcelino...“

„Oh, saj veste — blizu sem, blizu,“ je odgovoril in s prstom pokazal na pročelje: „Saj ste mi nekoč rekli: pri svetem Jožefu bo že kakč...“

Hotel bi dahniti: „Kaj, to sem rekel?“, pa se je spomnil, da bi moral ponavljati, kar sta si pripovedovala s temi in podobnimi besedami iz dneva v dan. Skoraj že cel mesec dni se je reševal v borne besede in postrani izrabljal ime svetnika, ker je hotel, da bi še glasneje donelo njegovo ime, ime prodajavca časopisov. Vedel je, da v tem nekaj ni v redu; ni bil iskren in v bolečini zaradi pretiravanja, bi mu že nekajkrat rad dejal:

„Veste, moj dragi prijatelj, vesel sem, da ste Marcelino. Ime mi je zelo všeč, toda jaz nisem Marcelino, ne maram biti Marcelino — ne, ne maram...“

Tudi to jutro se je razburil in že hotel opraviiti ta del spovedi, predno bi stopil čez prag svetišča. Začel bi:

„Veste, ves čas sem vam lagal... tudi drugim sem lagal... Nisem Marcelino, pač pa vam privoščim, da ste Marcelino, res iz vsega srca... Vidite, hudo mi je, ker bi vam moral povedati, zakaj in kako. Ne morete si misliti, kako črtim Marcelina in vse, ki me hočejo tako klicati...“ a se je že pri prvih zlogih ustavil, ker bi iz dobrih prodajavčevih oči razbral očitek:

„Kaj, na pragu našega Jožefa priznavate, kako ste poln neres...“

„Ali ste slišali, mežnar je dal z zvoncem znak...“, je slišal od znotraj, a je mislil, da je donelo iz njegovih ust. Samo visoko je z roko zamahnil v pozdrav in izginil skozi temne vežne zavese v cerkev.

Vedno je bil vesel, kadar mu je bilo dano sedeti v veliki restavraciji Retira. Nerodno mu je bilo in krhko ga je bolelo pri srcu le, ker so ga natakarji že poznali. Včasih se mu je zdelo: namesto zahtevane črne kave ali oranžade mu bo takoj prinesel kozarček viskija in čaj z limono, češ, saj vemo, zakaj si prišel. Ob mizi sta čakala stola prazna in ko je natakar nanj pogledal, je vedno ošinil še prazna prostora in v očeh mu je bral:

„No, kar pogum, saj ste lahko mirni. Vsi vas tukaj radi gledamo. Kakor vam, zasiže tudi nam nova luč v srcu, ko bosta stopila čez prag. Njegov — Marcelinov korak bo vihrav, skoraj nasilen, a brez poguma in roki se mu bosta opletali po zraku,

kakor da bi bili nesrečni, da prihajata prazni... in ob njem — da, kar recite, najlepša med dekleti Olivosa... Saj ne vemo, kaj je na njej več — eteričnost njenega telesa ali valovanje barv od pet do glave... Vsi vemo, da ji je Evelina ime, dasi si ga vi najbrž ne upate glasno izgovarjati. Zazrli se boste v zvezke in od časa do časa bo Marcelino kriknil: 'Res je, res — tod so tvoje besede zazvene kakor pri Garciji Lorci, Ezri Poundu ali Eliotu...' Če hočete, bi vam mogli povedati še več. Vi radi zahajate semkaj, vendar niste srečni — seveda včasih, res samo včasih... Opazili smo, kakšni ste, kadar pride Marcelino, toda ne z vlakom po vašem poznem redu, in sta mu roki poveznjeni in tik ob kolenih bo mali in desna roka bo objemala deklico... Bilo je ravno predvčerajšnjim, ko ste sami pokazali, kako ne veste, kaj storiti z rokama, ko ste ga zagledali: hoteli bi ju podaljšati, in ko sta bila mala pred vami, sta ju dlani dolgo, dolgo božali po ličkih... Res je, spet čakate — glejte, zdaj prihajata — ne, šipe na vratih so se poigrale z lučmi. Ali naj kar prinesem, ali še počakamo... počakamo..."

Bilo je v četrtek popoldne in na filozofski fakulteti ni bilo predavanj. Zato bi Marcelino moral že zdavnaj priti, kakor je obljubil. Ni mu povedal, ali bo prišel z otrokoma, vendar je vedel, da sta bila navajena na četrtkovske sprehode; živalski vrt je bil poln otrok in z njunimi igrami se je veselilo še tisoče in tisoče žarečih obrazkov — bilo je, kakor da se je veselje celega Buenos Airesa preselilo med kletke in trate malih in velikih živalic.

Natakar je še stal, pogledal je na uro, zadnji vlak iz Olivosa je moral biti na svojem tiru že dobrih pet minut.

„Ne, nič ne bo,“ je zamomljal.

„Kaj, ne bo ga z otrokoma... no, če ga ne bo, bo pa prišel malo kasneje z Evelino, ali ne?“

Natakarjev glas je slišal kakor skozi kopreno. Želel je, da mu sence v očeh ne bi zapazil, ker je bila že v glasu rahla pikrost. Zakaj ga je hotel udariti, češ: „Če ga ne bo, bo pa kasneje prišel z Evelino..."

Stisnil je prste v pest, natakar je razumel: kakor da bo težka roka padla po njegovem obrazu, in da bi ne izdal, kako je nakazano razumel, je naglo še enkrat obrisal čisto mizo: ni bil več zaupnik njegovih, tujih čustev, zato je samo dvakrat zavihtel srebrni pladenj, češ saj vidite, da je prazen in kjer je vse prazno, tam ni ničesar.

Pri sosedni mizi se je razposedla družba fantov in deklet, zadonelo je iz tranzistorja, lepota melodij je prihajala od daleč. Vsi so potihnili, kakor da bi bilo res, da edino lepota ujame mladino v svoje mreže posvečenosti, molka.

„Marcelino, pridi,“ si je še sam hotel izplesti drobce rešilne miline. „Veš, kjer je lepota, tam ni greha,“ mu je Marcelino po-

gosto ponavljal, vendar mu nikdar ni mogel blizu; blizu pa mu je, kakor da bi bilo v zvoku besed nekaj mrtvega, ponarejenega kakor je bilo na gramofonski plošči v drobnem tranzistoriju. Ko so se dvignili, so se prijeli za roke in mirno odhiteli proti peronom. Obrazi so bili mirni in v očeh je sijala bolečina Edith Piaff, razbit krik Franka Sinatre.

„Vidiš, kako odhajajo,“ si je priznal. „Slišal si, kar ni prepojeno s strupenimi sokovi. Bodi zadovoljen s tem, kar je, bodi miren, zakaj grebeš na vse strani in hočeš vedno samo resnico, pristnost, iskrenost. Poglej, ali si na jasnem, kje je sedaj Marcelino, zakaj ni otrok in ni stopila na prag ob njem vsaj Evelina.“

Res, tudi s tem bi bil zadovoljen.

Pogledal je na uro. Marcelino je bil prepozen že za celo uro. Medtem so prišli že trije vlaki, vendar bi bil vesel, če bi prišla s četrtem, petim...

Ljudje so prihajali, ura je šla proti peti — sedel je že dve uri. Opažal je, kako je gerent izza blagajne nervozen švigal z očmi nad njegovim kotom. Razumel je: prišli bodo potniki za rosarijski ali tucumanski vlak; kadar je naval, se okoli majhne mize zbero kakor grozdi na trto. Okoli sebe bodo posadili kupe kovčkov in svežnje, vse bo polno, toda srca bodo brez bremen in skrbi in ko bodo zasedli že vse mize naokoli, se bo sam nazadnje le dvignil in gerent, natakarkji ter še potniki bodo zrlji za njim:

„Čujte, kam odhajate; zakaj je vaš korak mlahav in se hočete zrušiti, kakor da bi imeli na ramenih deset kovčkov...“

Ne, tega jim ne bo privoščil, si je hotel sproščeno olajšati kretnjo rok, ko je segel po denarnici in že zamahnil natakarkju za plačilo. Natakark se je sklonil, tiho mu je hotel pomagati, vendar je slišal številke, kakor da bi jih bral z zamrznjenih tal pod nogama. Ni dvignil oči, ko je sunil napitnino. Vedno se je namreč moral otresati vtisa, da ni lepo, niti človeško, ša manj zaslužno, če komu dajemo napitnino in jo mora kdo sprejemati. Tokrat je dal podvojeno, ker je želel, da mu natakark ne bi dejal pomilovalno:

„Hvala, hvala — prepričan sem, da prihodnji četrtek ne boste čakali zaman...“

Ob novembrskem popoldnevu je trg pred Retirom za polovico že pod odejo debele sence. Nanj je hotela iz vročega neba leči vlažna poletna vročina, toda od reke je v mrak sence rinil hladen val, vozila so sveže hitela mimo, kakor bi plesala in ljudje so iz zalitih vročih obrazov mežikali vanj, kakor da bi hoteli dokazati, da oči niso jokale. Sicer pa: vsi so hoteli v smer proti domu in kdor ima dom, se vrača vanj brez solz. Prijelo ga je, da je nanje pogledal skoraj kruto:

„Poglej jih, saj hite domov, kakor da bi bili na koncu svoje poti. Dnevu so odmrli in doma bodo, kakor da bi bili že onstran — so že v večnosti, le premikanje kaže, da so še na zemlji, ne pa pod njo...“

Bolelo ga je, vanj je lila bolečina vsega sveta.

Retiro ga je sprejel v Buenos Aires, ko se je pred dvajsetimi leti izkrcal. Po blatni reki se je vozil proti pristanišču, ob robu parnika je plesal vlačilec na levo in desno in se mu je zdelo, da ni na parniku, pač pa na ladjici spredaj — bila je majhna, kakor gondola v Benetkah. Mesto se je po gladini reke bližalo — bilo je daleč na dnu in le redke stopnice so napovedovale neizmernost v globini. Pogled se mu na obali ni mogel ustavljati, ker je vse sililo še globlje in še pod zemljo bi se najraje potopilo — mesto se je ponujalo, in voda bi ga rada zalila. Parnik je počasi rezal gosto, blatno gmoto, z vodno površino se je igrala samo gondola in med stolpnici mu je pogled ušel v edino, kar je bilo — ogromno modrino neba. Rekel si je, da bi si našel odgovor in zato je italijanskemu prijatelju ob sebi vzdiknil:

„Vidite, prihajamo v Benetke — Buenos Aires mora biti mesto, polno kanalov...“

„Kaj, Benetke — kam pa mislite; kje so kanali... ali ne veste, da v Benetkah ne smrde...“

Kako je s smradom v Benetkah ali v Buenos Airesu! Bog ve, kako je bilo. Ko je blodil potem po ulicah in cestah, si je spet in spet slikal tla pod seboj: kakor da bi stopal na mehko gladino — korak se bo vgreznil globlje in nato še globlje — poganjal se je naprej, kakor da bi roki stalno služili za vesli — kar je bilo na zemlji, ga ni nosilo; usmerjalo ga je, kar je nad zidovi lovil iz obzorij nebesne modrine.

Stopil je iz restavracije in si odtešчено pomagal z mislijo, da hvala Bogu ni več na tleh. Marcelina in Eveline ni bilo — preveč bi ga zarezalo, če bi pomislil še na Marcelinova otroka. Vsi so bili daleč in slike o tem, kje so in kaj počno, si je lovil v modrini neba med stolpnici na levi. Tam ni bilo ničesar, slutnja je ostala nekje ob srcu, toda nogi sta pohiteli proti trgu na gričku — tal pod njim ni bilo. Grič je v globokem, temnomodrem zelenilu kipel v razkošje barv kot oltar v baziliki svetega Jožefa in sloki jezdec na penečem se konju je res kazal v nebo.

„Če boš pohitel, boš Evelino še ujel, ko bo stopila iz fakultete,“ mu je blisnilo mimo oči. „Odtrgala se bo od prijateljev in pohitela čez cesto ter te naglo potegnila za seboj v bar Americano, kjer bo čakal Marcelino... Videl boš, da si napačno sklepal; spet si bil prečrnogled - - - sicer pa, kakšna je ta tvoja črnogledost...“

Da, da! Pohitel je in se pred baziliko Najsvetejšega zakramenta samo odkril... Ni zmozel lepe misli:

„Prišli ste prepozno. Predavanje je profesor moral končati nekaj minut poprej...“ mu je zaklicala Evelinina prijateljica. Vsaj nekaj besed bi še mogla dodati in mu povedati, da je spet bila Evelina ob njeni strani, toda dekle je odhitelo za fantom in v svoji sreči pozabila na srečo — ali nesrečo, si je hotel želeti — Eveline... Po Viamonte je krenil dva bloka navzgor in se ustavil pred velikimi okni kavarne. Imeli so že stalno izbrano drugo okno — Eveline in Marcelina ni bilo.

Resnica je zazevala vanj jasno in svetlo, nogi sta bili mehki, kakor da bi se pozibavali v gondoli iz papirja. Roki bi moral zalit nov val vroče krvi, ozreti bi se moral navzgor, kjer bi se zarezal temno moder kanal v mrak zahajajočega neba. Rešili so ga sunki vrveža, poleg tega pa je ob okno prihitel natak in mu s širokimi kretnjami pokazal, da ju ni... še ni.

Nogi sta se morali sprožiti in ko se je telo vdalo, se je vdalo tudi srce. Bil je že mimo Floride in blizu Maipuja, ko je bil že poln ravnotežja in hladnih računov v glavi. Saj ni bilo prvič in tudi ne bo zadnjič. Kadar se niso dobili na Retiru ali pred fakulteto ter nato v baru, mu je bilo naročeno, naj gre nekaj blokov navzgor, kamor se bosta pripeljala z avtom ob šesti uri. Marcelino bo vozilo odpeljal naprej v podzemsko garažo, z Evelino pa bosta počasi šla proti Americanu. Vse je bilo jasno, Marcelino je Evelino pripeljal iz Olivosa. Če je hotel prepoznati, kako je bilo, je mogel presoditi po barvi oblačil; Kadar je azurna svila sijala kakor njene oči, takrat je bila najbolj srečna in stopila je ob njega z vonjem tople, dihaajoče polti.

Slišal je, kako je sobarica pridrsala po hotelskem škripajočem hodniku:

„Gospod, gospod... ali se spominjate...“ Tudi tokrat je bila bolj razburjena kot zaskrbljena. Ni ji naročil, da naj mu pride pred vrata. Ni se mogel odzvati, telo mu je kakor mrtvo ležalo na širokem ležišču.

Ni ji mogel odgovoriti. Saj tudi ni mogel, dasi je iz vprašanja slutil, kako vse ve.

Ubogo dekle, si je hotel priznati, a je misel brž odpodil: Ali mar misli, da ima kar nekaj ur časa?

„Gospod Marcelino Vázquez, ali ne veste, kaj bo ob devetih uri...? Sedaj je pet minut čez osmo... Lepo prosim, oprostite, če sem zamudila...“

Kaj je zamudila?

Ni bil dekletu ničesar dolžan, toda dekle mu je prodložilo račun, da se je zgrozil. Zakaj ga je prišla klicat in zakaj se sedaj

pred vrati trese v rahli poletni haljici...? Če bi odprl, bi videl samo neizmerno globoke črne oči in telesce bi medlelo, kakor da res ni več njeno.

„Ah da, poklicala me je, kakor se je zgodilo takrat... Marcelino... in če nisem dovolj naglo odprl, je začelo doneti skozi les, kakor da bi bučal najgloblji zvok orgel, sicer v pianissimu, vendar... Marcelino Vázquez, Marcelino Vázquez... Besedi sta se začeli mešati v ples po celi sobi in skozi okna na robu zidu tik pod stropom bi z ležišč sosednjih sob mogel slišati, kako bi med hahljanjem in globokim dihanjem z vseh štirih strani odgovarjalo v krohotu: Aha, da — Marcelino Vázquez, Marcelino Vázquez... Marcelino V-á-z-q-u-e-z... V-á-a-a-z...“

„Čuj, Marcelino, ali si pozabil na snočnji telefonski klic...“

„Ne... nisem pozabil... nisem pozabil... kdo ti je...“

Ali je res kričal ali celo tulil? Pred vrati je splahnilo. Slišal je samo, kako je nekaj globoko in težko dahnilo — zavelo je, kakor da bi veter dvignil in odnesel haljico daleč, daleč — daleč nad pampo in še naprej.

Skozi odprta okna pod stropom je spoznal, da so se pomirili. Niti hihitanja ni zaznal. Spet si je moral priznati: ni res, da se naši blžnji zabavajo nad našimi stiskami. Zaboletelo ga je pa že, ko je pomislil, da so si mogli fantje dejati:

„Prav mu je — dekletu...“

Komu bi moralo biti prav, kdo naj plača račun?

Snoči so ga poklicali: na telefon. Pozvonili so ponj, toda sobarica je bila na stopnjišču in je slišala, kako je bilo. Evelina mu je sporočila, da bo nocoj ob devetih prišla, resnično prišla.

Govoril je iz kabine v pritličju. Če je vratar ob svojem pultu dvignil slušalko, je mogel slišati... seveda je poslušal in mu tudi priznal:

„Torej tako, jutri zvečer ob devetih, kaj ne, gospod Marcelino... gospod Marcelino Vázquez...“ je končal, vendar mu je iz oči razbral kakor takrat, prvi večer: „Vidite, pa ste res Marcelino... in še Marcelino Vázquez povrhu... torej ste le tisto, kar pravite, da niste...“

Padel je z rokama in gornjim delom telesa predenj na pult in se skušal skrušeno izpovedati:

„Poglejte, gospod, verjemite mi — nisem Marcelino — in še manj Vázquez... Nisem, nisem...“ a je vlovil samo rob njegove suknje. Čutil je, kako mu z glave nekaj pada, po celem telesu ga je divje spreletel mrzel srh, od nog do temena je vihralo po njem, in čakal je samo na to, da mu grozne škarje oskubejo vse, vse, z glave zadnjo dlako neznosne volne, polne garij in gnoja.

Ko je stopil v sobo, je sedela na postelji. Tresla se je, vedela je, da ne bi smela priti, haljica je bila na njej, guba ob gubi, mramorna vijuga ob vijugi in ko je jeknila:

„Ali si ali nisi... ali si Marcelino Vá - -“, mu je bilo, kakor da bi mu želela pomagati, dahiniti besedo naprej: „Vem, da nisi, kar si... nisi Marce...“

„Povej, ali sem, ali nisem,“ je drlo iz njega. „Verjemi, verjemi, jaz nisem Marcelino Vázquez, nisem — nisem... Ali me razumeš, Marcelino Vázquez je mrtev že dve leti, že dve leti je mrtev na Chacariti... mrtev na Chacariti,“ ga je zvijalo na ležišču.

Njeno vročo roko je začutil v svoji, njene debele solze so mu grenko zalivale usta, njeni mehki prsti so mu božali obraz in ob ušesu je vdano valovalo vanj:

„Pozabi, kdo si, pozabi...“

(Odlomek iz romana Marcelino Vázquez)

črke besede misli

r u d a j u r č e c

SODOBNA MEMOARNA LITERATURA

Upravičeno bo začudenje, ko bom snovi sam prvi segel čez okvir. Po dosedanji navadi bi se razpravljanje o memoarni literaturi moralo v prvi vrsti ozirati na debele knjige spominov vseh tistih, ki so v polpretekli dobi delali evropsko in svetovno zgodovino, in teh ni malo. Tudi na moji knjižni polici so zastopani — ne vsi, ker vseh tudi poklicni zgodovinar ne bi mogel predelati, pač pa so spomini Churchilla, de Gaulla, Edouarda Herriota, Paula Boncourja, Byrnesa, in pri vseh je vidno, kako so se učili pri tistih, ki so nas opajali na klopih humanističnih gimnazij — vzorniki so jim bili Plutarh in Tacit, Suetonij in Herodot. Ponekod se močno čuti prisotnost literarnih zajemov; pri Churchill in de Gaullu se zgodovina iznačuje z resnico in so na koncu ali med tekstom dodani arhivsko opremljeni dokumenti. Pri Churchill to literarne višine nič ne moti, saj je za Spomine prejel Nobelovo literarno nagrado; de Gaullove tri debele knjige pa so literarno popolne in po tej plati so navdušile akademika Mauriaca, da je postal danes največji podpornik generala-prezidenta republike in oblikovavca francoske politike v službi Evrope in vsega sveta. Mauriac je šel še dlje in napisal o generalu monografijo, kjer ni samo njegov zagovornik, ampak mu odkrito priznava pisateljske sposobnosti.

Vendar se bom temu izognil in krenil na stranpot. Zelo bi me mogli zadržati Spomini Konrada Adenauerja, saj iz njegovih vrstic veje duh Ovida, Vergila, Katula in Horaca. Če sem pa krenil drugam, dejanje ne bo preveč neortodoksno. Ko se je končavala antika, se je že zgodilo nekaj, kar je varne osnove antike in porajajočega se krščanstva do tal omajalo. Prav ob korenini srednjega veka so izšle Avguštinove Confessiones — rodila se je tesnoba človeka, zadonel je krik razklanosti med resnico in časom. Konflikt se je pomiril s Summo Tomaža Akvinca. Odtlej je poteklo petnajst, oziroma devet stoletij in napetosti, raztrganosti bi maralo biti konec — konca ni in ni... Spominjam se prvih let našega križarstva v letih 1920-1930. Mladi

križarji so se izrekli za Avguštinovo katolištvo proti tradicionalnemu gledanju, kakor so ga s stavki iz Tomaževe filozofije zagovarjali nasprotniki mladinstva. Kakor smo takrat začutili v Avguštinu ne here-tika ali zagovornika predestinacije, ampak nas je njegova zagrizena potreba po samoizpovedi gonila v zanos, da je treba iti vsaki resnici do dna in jo potem zaživeti v njemu podobnih razmerjih, smo bili v tedanjih okoliščinah pač osamljeni, toda prav nič sami — svet našega časa se je v dvajsetih letih našega stoletja lomil in preobrat je terjal polnost odgovora. Naše temé — ali sedanje temé — ne morejo razsvetliti klišeji ali obločnice redkih klasičnih predlog. Res je, da je v naukih vere in znanosti že vse povedano, vendar je vse brez koristi, če ni doživeto in skoz doživetje priznано in sprejeto kot nov vir za nov svet v novi dobi.

Nič ne pomagajo recepti preteklosti — danes smo zašli v nov svet in celo veselje kot novo zahteva vesoljni odgovor; odgovoriti mora vsak posameznik in vsakdo izmed nas.

Ko sem se v Glasu dotaknil problema (XIII-17), sem segel samo za sto let nazaj. Mogel bi seči še dlje — do Rousseauja in njegovih Confessions ali do vojvode Saint Simona. Nemške in francoske univerze so v devetnajstem stoletju podale dovolj obdelav za analizo sodobne memoarne literature, Sainte Beuve in La Bruyère sta postala mojstra varne, pozitivistične razlage in sta s krutimi merili estetike svojega časa razložila klasiko in romantiko ob prelomu osemnajstega in devetnajstega stoletja ter odprla vrata realizmu. Njune študije in literarni portreti so še danes veljavni. Toda obema varnima mejnikoma sem se izognil ter se obrnil na Chateaubrianda. Sartre je nekje zapisal, da ga danes pač nikdo več ne bere, toda prišel mi je blizu s tistim, kar se danes ponavlja v memoarih. Svoje memoare je naslovil — čisto po rekvizitih romantike — a s poetičnim naslovom: *Les memoires d'outre tombe* — Spomini od onstran groba. Motili pa bi se, če bi mislili, da osvetljuje svoje življenje z žarometi od onstran, iz večnosti — ne: vsi dogodki so popisani zelo realno, debele knjige so ponatisi sproti vodenega dnevnika, pri vsakem poglavju je datum, ponekod celo ura... Torej je zgodovina, vendar samo po ogródju: njena poetična moč se ji odmika. Vse je naravnano na risanje človeka in njegove pogojenosti v okviru časa in nazadnje izzveni in trditev, da je človek vreden le toliko, kolikor je od zunanjega odtrgan in zazrt vase; zazreti se mora v zrklo večnosti, če si hoče ohraniti pravo svobodo. Taka je bila namreč tesnoba človeka v Evropi po francoski revoluciji in po vojnih pohodih, ko se je Napoleon nazadnje ustavil pred vrati Moskve. Tja do leta 1848 se je takšno romantično vrednotenje zgodovine ohranjalo — takrat sta Lamartine in Hugo klicala zedinjeno Evropo k prebujenju, Mickiewicz, Koszut in Petöfi so se jima pridružili: zgodovina je bila toliko vredna, kolikor je evropske narode opozarjala na ustvaritev svobodnega sožitja vseh v žaru idej in ljubezni. Iz nji-

hovich spisov so kipele premogočne ideje o novih poteh evropske in svetovne literature. Vendar se je izkazalo, da se je vse prevrglo v nekaj manifestov — kanali do zavesti narodov in teh sre njihovih oblikovavcev še niso bili izkopani.

Prišla je druga evropska katastrofa. Novo dobo je odprl Marxov komunistični manifest in prusko francoska vojna v letu 1870 je za njim odplavila s pozitivizmom prepojene neoklasike. Simbolizem in dekadenca sta razrezala rane. Mimo debelih knjig govorov in spominov Bismarcka, Bülowa, Gladstona in Disraelija so tokovi močnejši od romantike, odprli nove struge za reševanje človeštva. Človek je bil nesrečen v stiski, dasi je bilo zunanje, po blagostanju smotrno urejeno življenje bogato kakor malokdaj in evropski kolonializem je dosegal svoje viške. Tehnika je poglobila klene temelje civilizacije — le človek je ostal v njej bolj nesrečen kot kdajkoli poprejši.

Prvo baklo je v dinamit časa vrgel Marcel Proust. Kriknil je na pomoč: „Naš največji ječar je čas... Čas je krut vladar... kakor ima prostor geometrija, da se ohranja, tako se čas danes poslužuje psihologije... in čas s svojimi krutimi zakonitostmi ne uničuje samo posameznih bitij, ampak celo družbo, svetove... Klasična filozofija uči domnevo, da je naša osebnost iz nespremenljivega jedra, pravi, da smo duhovni kipi... Da, tak je bil človek pri Plutarhu, Moliéru in še pri Balzacu. Proti temu pravim zase, da sem v vedrem razkroju in neprestano umiram...“ Podobno misel bi mogli najti pri Tomažu Kempčanu. Proti času, ki razkraja, „je treba postaviti na kocko intuicijo samega sebe kot absolutno bitje. Vendar čas ne umre popolnoma, ampak ostane v nas vtelesen. Naša telesa, naše duhovne sile so zakladnice, skladišča časa... zares moremo ta čas iskati samo skozi sebe.“ Za Prousta ne obstoji svet tako kot je, stvaren, ampak samo tisti, ki ga ujema v svojih spominih. Zanj je edina oblika bivanja — Spomin, ki ohranja. Nevidno za ves svet je Proust ogromno poslonje spomina... Ko v spominih čas ujame, ga že premaga, ker se je kos preteklosti spremenil v del sedanjosti. Ko se to zgodi, „se rodi v pisatelju nova zvrst veselja, zalije ga nadzemeljska blaženost“. Proust sam dodaja, kako ni odkril ničesar novega, ker je isto zasledil že pri Chateaubriandu, Mussetu in Nervalu. Njegovi romani zato niso kronike tedanje družbe, pač pa borba Duha proti času. Zunaj sebe trdne točke za oporo ne more najti; zateči se mora ponjo v svojo notranjost, in to trdno točko more v sebi najti samo v ustvarjeni umetnini. To je bistvo njegovega velikega dela *A la recherche du temps perdu*. Zanj je literarno delo upravičeno, da obstoji, če je ustvarjeno po zakonih duha, „kjer sta čas in prostor uničena...“ In Proustov analitik André Maurois zaključuje: „Za Prousta je samo tisto delo izraz prave umetnosti, ki sledi svojim notranjim metafizičnim zahtevam.“

Za Prousta je „umetnina nova oblika odrešnja in umetniki, slikarji, glasbeniki, pesniki imajo v tej veri umetnosti podobno vlogo kot svetniki v katolicizmu... Med mistiko umetnika in globino vernika ne more biti konflikta... Svetnik in umetnik morata enako skozi skušnjave in borbe — njuno življenje je askeza.“

„Takšna je Proustova metafizika,“ pravi Maurois, „Zunanji svet obstoji, vendar ga ni mogoče spoznati; samo notranji svet je spoznaven, vendar nam sproti uhaja, ker se nenehno spreminja — edino svet umetnosti je absoluten.“

François Mauriac je trideset let za Proustom zaobrnil način pisanja spominov. Najprej je želel stopati po varnih poteh stvarne zgodovine in kmalu po drugi svetovni vojni ustvaril štiri debele knjige Dnevnika. Leta 1952 se je umaknil za daljšo dobo na svoj rojstni grad Malagar na planjavi Landes pod Pireneji in se obrnil vase in novi obliki spominov dal naslov *Memoires interrieurs*. Srečal se je ob šestdesetletnici s podobami iz otroških let, še več, srečal se je s svojim srcem, terjajočim novo razmerje do sveta. Že na prvih straneh se razkrije, kako podaja roko Proustu:

„... ali bom res še dolgopisal proti svojemu srcu? Nocoj je zrak mirno спокоjen in meglice nad planjavo se ne morejo razlesti. Zahajajoče sonce se sklanja nad rahle trte po vinogradih in se svetli skozi liste, kakor da bi bilo vodeno. Azurno obzorje je takšno, kakor ga je videl pesnik, 'nepremično kakor v dremavici' (Rimbaud). Poln sem blaženosti, ki pa ne izvira iz nas samih. To je mir, ki ni naš mir. Preveva me nečloveška jasnost. Vse je odraz nevidnega obraza. Res je, že smo se odmaknili iz igre in planjava zunaj že ni več nape-to platno naših mladostnih spominov — našega mladostnega srca in tedanjih strasti —, vsega tega ni več; toda duh je tisti, ki vznemirja veje sosedne lipe... Kar poglej, prosim: svetloba šeste ure ta večer v najdrobnejšem listu razkriva nešteto neslutelih večnosti, ki jih naše uboge roke še ne morejo zagrabit... Kdaj bomo nehali zasušnjevati zemljo in nebo z žalostjo greha? Prva tema ni v tej mesenosti noči, pričevavki naših poželjivosti. Zaobrnil smo vidni svet proč od njegovega pravega cilja... Ko se je zemlja iztrgala iz naših strasti, ni postala votla limona in ni res, da bi drevesa bila brez obraza. Povej mi, odkod prihaja mir, ki ni iz nas samih in sicer ot uri, ko legajo na zemljo večerne sence? Kakor v naši mladosti je tudi sedaj mesec september čas čakanja in slutenj, vendar ob tej uri že več ne čakamo samo na uboge človeške dogodivščine.“

Kakšen je mogel biti odnos kritike do takega pisanja spominov? Mauriac sam odgovarja: „Kritiki pogosto jemljejo vse preveč na lahkoročno. Med tihimi dnevi na počitnicah mi je bilo dano prebrati, kaj pišejo na primer o Montherlantovih spominih. Zapisali so: „Kaj, tako velik pisatelj je šel in v spominih do dna izpraznil vse svoje predale... To je osnovna misel vseh kritikov, nešteti komentarjev.“

Pri nobenem pisatelju ni bilo tako resnično kot pri njem, ko je v svojih Zvezkih pribil: 'je est un autre — jaz je nekdo drugi...' Njegovi spomini so nenehna obtožba samega sebe... 'Mi pisatelji smo nekaj groznega...' (Montherlant) in dalje: 'Mi se ohranjamo nad prepadom samo zaradi molka; rešujejo nas, ko molče o naših skrivnostih... Mi pisatelji živimo samo zaradi molčanja naših bližnjih...' in Mauriac dodaja: „Montherlant lovi Boga v svojo stavo. Postavlja se proti Njemu v grozni igri in si želi samo to, da bi Bog stavo dobil. Za Montherlanta je človek v večnem protestu proti Bogu..."

Samo svet umetnosti je absoluten, je zazvenelo iz Proustovih besed in podoben svet je zagovarjal Mauriac in ga po svoje klesal Montherlant. Marsikdo bi mogel vzklíkni: Kakšna zablada se skriva v taki absolutnosti! Proust je temelje za nov odnos do spominov položil pred prvo vojno, po njej je mir trajal komaj dvajset let in človeštvo se je znašlo v novem precepu v borbi za svoje dostojanstvo — pogoji za zunanjo svobodo so izhlapevali in notranja svoboda se je morala krčevito oklepati vodstva Duha.

Ernest Juenger je pričevavec nove dobe; ekspresionizem je začel Nemčijo in Srednjo Evropo. Verjetno se ta struja ni nikjer v Evropi tako močno uveljavila kakor ravno v Nemčiji, v dobi po katastrofi v letu 1918. Kriza ob nastopu nacizma je Juengerja zanesla na desno in je bil poleg Hansa Heinza Ewersa edini vidnejši pisatelj, naklonjen prva leta novemu režimu, dokler se ni po hudih razočaranjih umaknil v molk. Začel je pisati Dnevnik; po koncu druge svetovne vojne ga je izdajal pod naslovom Strahlugen; doslej so izšle tri knjige. Prvi knjigi je sam za uvod napisal komentar, kjer pravi:

„Pisanje spominov daje moderni literaturi njeno pravo oznako. Ko se spoznava, se pisatelj v njih hkrati izpoveduje, delo pa že raste v literarno umetnino. Zame je bil Dnevnik v dobi diktature edino sredstvo za razgovor. Memoari so odmikanje duha od predmeta, avtor se qtresa sveta... in ravno to je pot do polnosti zaupanja in odkritosti.“

Že pri prvih zapiskih pove, da se je „učil pri Leonu Bloyu, danes pa moramo resnico jemati, kjer jo najdemo. Vendar je pot do nje težka in skozi labirint se ji bližamo ob drobni niti.“ Kakšen je bil njegov stik z zunanjim svetom, opisuje z naslednjimi besedami:

„Kdo ve, kakšne bodo posledice pogleda, ki sem ga v očeh neznanca pravkar ujel; šel je mimo kot senca, vendar sem mu dolžan za drobec hipne resnice? Kdo ve, kakšen bo učinek molitve, ki jo nekdo nekje za nas opravlja? Ob vsakem srečanju z neznancem nas iz njegovih oči zalijejo valovi svetlobe in nas bodo ogrevali, tipali, prestreljevali... neprestano bomo morali loviti valove luči, jih usmerjati in harmonizirati in v popolnosti jih bomo doživeli šele, ko jih bomo preustvarili v podobe. Življenje je samo to in nič drugega..."

Leta 1943 ga je vojska zanesla na Kavkaz. Kadar sodi dogodke okoli sebe in napoveduje bližnji poraz, si pomaga z umikom v sanjski svet. Noč za nočjo sanja o apokaliptičnih pošastih — skoraj vedno se dvigajo iz dna morja, zato tembolj udari v ospredje kratka zgodba:

„Zdaj prihajamo do tega, da se vprašamo, ali ima nacionalna država v dvajsetem stoletju sploh še kakšno bodočnost. Vse, kar je v preteklosti nastalo, je nazadnje vzrastlo iz pozitivizma in naturalizma in se nam danes opleta v odrezkih kot nekaj površnega... prave arene resničnosti so v naših glavah, prsih in samo tam živi prava svoboda, zavita v preobleke časa.“

Jean - Paul Sartre je napisal kupe knjig in vsaka je več ko dovolj izpovedna. Verjetno je najpopolnejši esejist našega časa, vendar se tudi po tej poti ni do konca razkrinkal. Skoraj vsi njegovi spisi so brž prevedeni v glavne svetovne jezike in naklada sledi nakladi, dasi spada branje njegovih knjig med težja dejanja, ker zahteva precejšnjo kupo literarne kulture. More se reči, da je prehodil vse smeri — od Gnusa do Dialoga s Satanom in Bogom v drami *Le Diable et le bon Dieu* —, vendar se je zatekel še v memoare in prvi knjigi dal značilen naslov: *Les Mots*... Ni napisal *Les Paroles*, ki bi mogle izzveneti fabulativno, pač pa *Mots*, ker je v njih nekaj gibajočega, skoraj tehnično dovršenega in omejenega. Že iz prvih strani je razbrati, zakaj si je izbral podobno zatočišče: knjiga ni debela, vendar je na komaj dvesto straneh šel šele skozi prvih devet, deset let svojega življenja. Kolikšna ustvarjalna moč spomina, kolikšen talent poustvarjanja doživetij iz časov detinstva, ko si je res moral graditi smisel zlogov in besed. Kot filozof bi slehernemu pojmu brž odgovoril, vendar se vse pred njim razliva in širi v podobe — njegov notranji svet je registriral sleherni doživetje kot ekran nevidne televizijske postaje —, vse je bilo posneto med stene srca in se ponovno sproži, kadar pisatelja zalije ura obiskanja. Ko je prišel do zadnjih strani, se je zamislil in ob koncu začel z besedami:

„Voilà mon commencement - evo, moj začetek. Sam pred seboj sem bežal in sile izven mene so me podile in iste sile so me oblikovale. Krščanstvo so mi posredovali skozi naočnike zastarele kulture in skupno s propadajočo preteklostjo je v meni bleдела tudi religija. Toda bil sem otrok in vero sem ljubil — bila mi je blizu. Takrat smo se učili sveto pismo, vsak dan smo brali evangelij in razlagali so mi katekizem, toda ostal sem brez sredstev za verovanje. Napol sem se nereda v otroških letih in nered je z leti postal moj osebni red. Postal sem pisatelj, ker se je moj katolicizem, moja vera presadila v književnost, in ta moja pisateljska kariera je postala ersatz — nadomestek za tisto, kar nisem mogel postati in nisem bil... pred mojimi očmi je lebdela pozemska nesmrtnost in literatura mi jo je ponujala in ta nesmrtnost naj bi nadomestila večno nesmrtnost... In šlo je tako naprej: ker sem se s svojim literarnim delom navezal na človeštvo, sem

se opil misli, da človeštva nikdar ne bo konec. Veroval sem v človeštvo, toda počasi me je zalival strah, ko so mi govorili, da se lahko zgodi potres, katastrofa, razkroj in človeštva bo konec — recimo čez petdeset tisoč let... Ko bo človeštva konec, bo konec tudi mrtvih — poslednja katastrofa bo resnično še enkrat ubila vse mrtve... In tega me je strah! — Kot otrok sem bil med katolicizmom in protestantizmom (po materi je Sartre nečak afriškega karitativnega delavca in Nobelovega nagrajenca zdravnika Alberta Schweitzerja, op. pisca), po svoje sem si zato mogel razlagati svetnike, Marijo in Boga... Ko sem se zaprl v literaturo kot v redovniško službo, sem bil svoboden — vse je bilo v redu — sam nisem veroval, a me je zelo mučila vera mojih bližnjih —; če drugi verujejo, je vera dejstvo... (Znan je Sartrov izrek: 'L'enfer — ce sont les autres - Kaj, peklo? Peklo so moji bližnji...'). Če sem odklonil Boga in njegove svetnike, s tem še ni bilo vsega konec. Ostal je oni vsemogočni, ostal je Sveti Duh (Sartre piše obe besedi z veliko začetnico), on je urejal moje miselno obravnavanje. Vrgel sem se v borbo s Svetim Duhom — ubijal sem v sebi navzočnost Svetega Duha, sadistično sem ga mučil. Uvidel sem, da je ateizem prekruto početje, nikdar mu ni konca, nikdar se ne utruji, ne popusti... Vsa leta, od otroštva sem se boril proti Njemu, toda se še vrača, vrača se kot sprevodnik in terja, da mu pokažem vozni listek; vsakič se mu opravičim na ta ali oni način, da listka nimam in z vsakim odgovorom je zadovoljen, in to je tisto, kar je najhujše. Zdaj že več ne najdem izgovorov in tako si zreva iz oči v oči; obema je nerodno in to bo trajalo vse tja do Dijona (kjer je grobnica Sartrov, op. pisca) in kjer vem, da me nikdo ne čaka — —

Ostane mi samo pisanje:

Nulla dies sine linea — — —

Kultura nikogar ne reši in ničesar ne uredi, toda kultura je delo človeških rok... Vem, da se varam, vem, da sem slepar, toda tudi to je bistvo mojega značaja — — —

Edina vera zame: rešiti se z delom in z vero.

Kaj sem — ostal sem človek in v meni žive vsi ljudje in hočem biti vreden vseh teh ljudi ali pa kogarkoli izmed njih."

Neverjetno, kakšna izpoved skozi zrcalo memoarov, vendar polna mogočne iskrenosti.

— — —

Kazalo bi preiti v krog sodobnejših pisateljev — iluzionistov v spominih. Nazivajo se pristaši absurda — zelo radi se sklicujejo na Kafko. Začeti bi moral najbrž pri Virginiji Woolf in njenih psihoanalističnih novelah. Kafko bi izpeljal do novel Dina Buzzattija — in se približal tekstom pripadnikov „novega romana“ okoli Robbe-Grilleta, Butorja, Claude Simona in našel seveda največ pri Nathalie Sarraute. Vendar bi pri memoarnih delih Juliene Greena, kjer se

najburneje odkriva obraz nove memoarne literature v prvih dveh knjigah, bi se najbolj razvnel ob *Partir avant le jour* in *Mille chemins ouverts* — obe knjigi sta skoz poezijo že simfoniji spominskosti...

Če pogledamo nazaj, kaj nosi sodobna memoarna literatura, bi se misel pač mogla zateči v spoznanje, da je v novi literaturi nosivec vsega dogajanja človek in sicer tedaj, kadar živi v harmoniji s svojim jazom in nikdar ne kloni nasilju. Če zgodovinarji in mnogi pišejo spomine s faktografskimi prijemi, služijo po svoje zgodovini — vendar so pojmi država, narod in družba že zašli v precep in se znašli pod obtožnico kritik; novi zaznatki literature jim več ne dopuščajo, da bi si smeli še lastiti elemente za absolutno presojo nad usodo narodov in posameznikov. Kjer pa se to še dogaja, se z enako silo rojevajo silnice odpora. O tem se moremo dnevno prepričati v nenehnih in naraščajočih protestih umetnosti in literature.

Zgodovina pa seveda hrepeni po nepristranski, jasni sodbi. Kritiki ji ne bi smeli jemati veljavo in aktualnost — njena pot je šla pod zaščito božje previdnosti in nikdo ne bi mogel nekaznovan njene poti presekati.

Kakšne so sodobne perspektive zgodovine v tekmi z memoarno literaturo?

Arnold J. Toynbee velja za vodilno avtoriteto v svetovni zgodovini. Te dni sem bral njegov esej v reviji *La table ronde* (števil. 86 - febr. 1955), kjer se sam vprašuje, ali v zgodovini še vladajo zakonitosti, veljavne pred nekaj leti. Rigoroznost v tolmačenju zgodovine odklanja s trditvijo, da so bila pred našo zgodovino desetisočletja, ko zgodovinarjev ni bilo — in za nami bodo sledila tisočletja, ko bo življenje na našem planetu zamrlo in ker ne bo življenja, tudi ne bo zgodovinarjev. Dalje se vprašuje, ali v vsemirju res ni ničesar, kar bi bilo stalno. Ker zgodovine človeštva ni možno zajeti v celoti, jo je treba razdeliti na dvoje, in sicer na tisti del človeštva, ki je prejelo izročilo iz izraelskih rok in je postalo krščansko, ter na tisto skupino, ki je budistično. Prvo človeštvo, to je krščansko, zre v nebo ter veruje v „existence spirituelle - duhovno bitnost“; zanj je samo ta bitnost resnična in je tudi že večna, saj že na tem svetu živi izven — Casa... Dalje pravi, da živi človeštvo v večni tekmi z zgodovino, rešuje ga pa vera v večnost in večnost nas bo rešila spon zgodovine. Takemu pojmovanju pa je najbolj tuje in sovražno tisto, ki hoče ujeti zgodovino v naš čas in človeštvo privezati na skalo trpljenja — človeštvo bi naj ostalo poosebljeno v Prometeju. In dalje prihaja Toynbee do stavka: Pojavljali se bodo diktatorji, ki bodo gradili svojo moč na tekmi med tem, ali se bo človeštvo odločilo ostati zvesto zgodovini ali pa se bo izreklo za zvestobo svobodi.

Sodobna memoarna literatura in moderno zgodovinopisje si tedaj nista daleč vsaksebi.

kronika

KULTURNI VEČERI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1965.

1. Filozofski odsek. 15. maja 1965. *Dr. Vinko Brumen*, Krekova osebnost in skrivnost njegovih uspehov.
2. Filozofski odsek. 5. junija 1965. *p. Alojzij Kukovica*, Krščanski laik v modernem času.
3. Zgodovinski odsek. 19. junija 1965. *Marijan Marolt*, Rimska nekropola v Šempetru. (S skioptičnimi slikami).
4. Glasbeni odsek. 3. julija 1965. *Alojzij Geržinič*, Ob prvi plošči Slovenske kulturne akcije.
5. Zgodovinski odsek. 17. julija 1965. *Ruda Jurčec*, Evropske sestavine Koroškeve politike.
6. Filozofski odsek. 7. avgusta 1965. *Karel Rakovec*, Programiran pouk in strojna učila.
7. 21. avgusta 1965. *Dr. Srečko Baraga*, Slovenci in Jugoslavija.
8. Literarni odsek. 4. septembra 1965. *Dr. Tine Debeljak*, Ob sedemstoletnici Danteja.
9. Literarni odsek. 18. septembra 1965. *Ruda Jurčec*, Trije duhovni oblikovavci Evrope (Proust, Valériy, Gide).
10. Literarni odsek. 2. oktobra 1965. *Dr. Tine Debeljak*, Spominu padlih protirevolucionarjev - književnikov.
11. Filozofski odsek. 23. oktobra 1965. *Alojzij Geržinič* in *Maks Boršt-nik*, Zadeva za občane. (Ob slušni igri Matevža Kmecla).
12. Zgodovinski odsek. 6. novembra 1965. *Dr. Filip Žakelj*, škof Rož-man v boju z brezbožnim komunizmom.

KULTURNI VEČERI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1966

1. Literarni odsek. 21. maja 1966. *Dr. Tine Debeljak*, Dante v slovanskih prevodih.
2. Filozofski odsek. 4. junija 1966. *P. dr. Bonifacij Perovič*, Mahnič med Hrvati.

3. Filozofski odsek. 18. junija 1966. *Dr. Vinko Brumen*, O zmoti.
4. Filozofski odsek. 2. julija 1966. *P. Alojzij Kukočič, SJ*, Čemu II. Vatikanski koncil.
5. Filozofski odsek. 16. julija 1966. *Dr. Pavel Krajnik*, O novi morali.
6. Filozofski odsek. 30. julija 1966. *Franco Sodja*, Makedonska unija.
7. Zgodovinski odsek. 6. avgusta 1966. *Dr. Tine Debeljak*, Lužiško-srbski večer.
8. Umetnostni odsek. 20. avgusta 1966. *Slovenski portret v Argentini* (razstava), uvodno predavanje je imel *Merijan Marolt*.
9. Literarni odsek. 6. septembra 1966. *Fr. Papež*, Podoba o človeku pri Ivanu Cankarju.
10. Zgodovinski odsek. 20. septembra 1966. *Merijan Marolt*, Slovensko gotsko in renesančno stensko slikarstvo.
11. Literarni odsek. 1. oktobra 1966. *Ruda Jurčec*, Sodobna memoarna literatura.
12. Literarni odsek. 15. oktobra 1966. *Dr. Srečko Baraga*, Ob Vauhnikovi nevidni fronti.
13. Teološki odsek. 5. novembra 1966. *Mgr. Anton Orekar*, Cerkev v modernem svetu (shema XIII).
14. Filozofski odsek. 19. novembra 1966. *Božo Fink*, Svoboda Cerkve v komunistični državi.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

je dosedaj izdala sledeče knjige:

- Stanko Kociper: MERTIK. *Črtice*.
Remec-Debeljak: KYRIE ELEISON. *Bibliofilsko izdanje*.
Ivan Pregelj: MOJ SVET IN MOJ ČAS. *Zbornik*.
Kos-Gorše: KRIŽEV POT PROSEČIH.
Narte Velikonja: LJUDJE. *Zbirka novel*.
Marijan Marolt: ZORI, NOČ VESELA. *Roman*.
Bertoncelj-Arko: DHAULAGHIRI. *Potopisni roman*.
France Balantič: ZBRANO DELO. *Pesmi*.
Zorko Simčič: ČLOVEK NA OBEH STRANEH STENE. *Novela*.
Francé Papež: OSNOVNO GOVORJENJE. *Pesmi*.
Ruda Jurčec: LJUBLJANSKI TRIPTIH. *Roman*.
Alojzij Geržinič: IRENEJ FRIDERIK BARAGA. *Oratorij*.
Stanko Kociper: NA BOŽJI DLANI. *Roman*.
Karel Mauser: JERČEVI GALJOTI. *Povest*.
Neva Rudolf: ČISTO MALO LJUBEZNI. *Črtice*.
Mirko Kunčič: GORJANČEV PAVLEK. *Povest za otroke*.
Karel Vl. Truhlar: NOVA ZEMLJA. *Pesmi*.
A. Avguštin — Fr. Ks. Lukman: ENCHIRIDION.
ZGODOVINSKI ZBORNIK. Uredil Marijan Marolt.
Dante Alighieri: PEKEL. Prvi del Božanske komedije. Prevedel Tine Debeljak.
DNEVI SMRTNIKOV. Izbor emigrantskega pripovedništva. Uredil Alojzij Geržinič.
SLOVENSKA LIKOVNA UMETNOST V ZAMEJSTVU. Uredil Marijan Marolt.
ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENSKEGA OZEMLJA. Profesor Roman Pavlovčič.
K. Vl. Truhlar: RDEČE BIVANJE. *Pesmi*.
A. S. Puškin: PRAVLJICA O RIBIČU IN RIBICI. Prevedel Tine Debeljak.
A. S. Puškin: PRAVLJICA O MRTVI CARIČNI IN SEDMIH JUNAKIH. Prevedel Tine Debeljak.
Vinko Beličič: NOVA PESEM. *Črtice*.
Stanko Majcen: POVESTICE. *Črtice*.
Fr. Zoré: DEŽELA. *Pesmi*.
Karel Mauser: LJUDJE POD BIČEM. *Roman*. I., II., III. del.
Ivan Hribovšek: PESEM NAJ ZAPOJEM. *Pesmi*.
ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE izdaja tudi VREDNOTE, znanstveni zbornik (doslej so izšle štiri knjige). — MEDDOBJE, kulturna revija. — GLAS, informativni štirinajstdnevnik.

NA ŽELJO POŠLJEMO PROSPEKT

KNJIŽNA ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Ramón L. Falcón, Buenos Aires, Argentina

UREDILA: ZORKO SIMČIČ, RUDA JURČEC (1-3); RUDA JURČEC (4-6)

KAZALO DEVETEGA LETNIKA

ČLANKI IN ESEJI

BRUMEN VINKO	Filozof Francè Veber	18
	O politiki in politikih	106
	Pedagog Karel Ozvald	231
ČUK ALFONZ	Cerkev in ateizem	264
DOLINAR FRANCE	Grivčevi spomini na srbske učenjake	201
GERŽINIČ ALOJZIJ	Inteligenca in družba	1

LEPOSLOVJE

DANTE ALIGHIERI - DEBELJAK TINE	Vice, VIII spev	276
JURČEC RUDA	Post scriptum	32
	Marcelino Vázquez	281
KOS VLADIMIR	Tri nade	227
MAUSER KAREL	Nekoč bom čisto sam	17
PAPEŽ FRANCE	Ekspresije o naravi	103
	T. S. Eliotov poem „Pušča“	243
ROZMAN BRANKO	Dlan	223
SODJA FRANC	Lesene jagode	215
ŠOUKAL MILENA	Poldan	28
	Izprani brod	30
	Podedovano ime	269
VOLOVŠEK MAJDA	Pesmi	239

ČAS NA TRIBUNI

J. V.	Gor čez izaro	174
KREMŽAR MARKO	Misli k mislim	179
SIMČIČ ZORKO	Literarni in potopisni zapiski	156

ČRTA IN PROSTOR

MAROLT MARIJAN	Nova knjiga o Meštroviću	183
----------------	--------------------------	-----

ČRKE BESEDE MISLI

JURČEC RUDA	Sodobna memoarna literatura	290
-------------	-----------------------------	-----

ZAPISKI

JEVNIKAR MARTIN	Slovenska knjiga v letu 1964	185
* * *	Velikonjeva nagrada za leto 1965	198

KRONIKA

* * *	Kulturni večeri Slovenske kulturne akcije v letu 1965	298
* * *	Kulturni večeri Slovenske kulturne akcije v letu 1966	299